INTERNATIONAL
UNIVERSITY OF STRUGA

NR 21/2019

The Heritage

ISSN 1857-7482
10.21520/R.21-2019

UNIVERSITETI NDËRKOMBËTAR I STRUGËS

Institute for Economic Development and Environmental Management –

THE HERITAGE

REVISTË PERIODIKE

Nr. 21/2019

Editor in Chief: PHD. Florida Veljanoska *f.veljanoska@eust.edu.mk*

Editors: PhD. Biljana Ciglovska *b.ciglovska@eust.edu.mk,*

PhD. Nazmie Merko – Zabzun *n.merko@eust.edu.mk*,

Msc.Senada Laçka *s.lacka@eust.edu.mk*

Technical Secretary: Msc. Rezarta Zhaku – Hani *r.hani@eust.edu.mk*, Msc.Lirinda Vako *l.vako@eust.edu.mk*

Editorial Bord:

1. **Daniela Pirvu** - University of Pitesti Romania
2. **Peter Mezei** - University of Szeged, Hungary
3. **Fabio Grassi** – Roma di Sapienca University, Italy
4. **Shemshedin Plojovic** – International University of Novi Pazar**,** Serbia
5. **Enver Duran** –TrakyaUniversity, R.Turkey
6. **Radoje Radic** –University of Banja Luka, Republic of Srpska
7. **Suzana Bubic** –University of Mostar, R.Sarajevo
8. **JelenaLekic** –University of Novi Pazar,R. Serbia
9. **Joseph Minsfud** –Emuni University-R.Slovenia
10. **Lorena Bort-Mir-** University Jaume I- Spain
11. **Sonja Keppler,** Allensbach University, Germany
12. **Anahit Formanyan -**Shirak State University Armenia
13. **DariuszWoźniak** - National Louis University, Poland
14. **Ninel Kioseva** - New Bulgarian University, Bulgaria
15. **Violeta Kassarova** - New Bulgarian University, Bulgaria
16. **Vasudeva Rao Aravind** - Clarion University, USA
17. **Mirza Kulenovic** - University College "CEPS - Center for Business Studies", Bosnia and Herzegovina

18. **Selimić Mirzo** - MA in Criminalistics-University College "CEPS - Center for Business Studies", Bosnia and Herzegovina
19. **Nermin Palić -**MA in Traffic Engineering- University College "CEPS - Center for Business Studies", Bosnia and Herzegovina
20. **Džemal Cinac -**MA in Traffic Engineering-University College "CEPS - Center for Business Studies", Bosnia and Herzegovina
21. **Anastas Angjeli, Akademik -** Mediterranean University of Tirana, Albania
22. **Bashkim Rama** -International University of Struga, Macedonia
23. **Armen Kadriu** -International University of Struga, Macedonia
24. **Gezim Selimi -**International University of Struga, Macedonia
25. **Dashmir Nasufi -**International University of Struga, Macedonia
26. **Jeton Shaqiri -**International University of Struga, Macedonia

ISSN 1857-7482

10.21520/R.21-2019

Botim shkencor i Universitetit Ndërkombëtar të Strugës

_www.eust.edu.mk/Heritage/

Nr.21, 2019

Contents

"KUFIZIMET E BORXHIT PUBLIK SIPAS LEGJISLACIONIT NË KOSOVË" 1
Dr. Betim SPAHIU 1
Mr.sc. Zenel SEJFIJAJ, Phd (c) 1
Mr.sc. Gazmend MORINA Phd (c) 1
Prof.Dr. Armen KADRIU 1
РИМСКОТО КАЗНЕНО ПРАВО И АЛБАНСКОТО КАЗНЕНО ПРАВО ВО АНТИЧКИТЕ ВРЕМИЊА 14
PhD candidate, Nurten Kala Dauti 14
Faculty of law, Iustinanus Primus, Skopje. IUS, Teaching assistant, Faculty of Law-Struga. n.kala@eust.edu.mk 14
NACIONALIZMI SHQIPTAR NË PERANDORINË OSMANE NË VITET 1908-1912 29
Ibrahim Ceka 29
Phd. Kandidat (Doktorant), Universiteti Ndërkombëtar i Strugës 29
i_ceka@hotmail.com 29
NDËRMARRJET E VOGLA DHE TË MESME NË REPUBLIKËN VERIORE TË MAQEDONISË DHE NË BASHKIMIN EVROPIAN. 42
Prof. Dr. Gëzim Selimi 42
International University of Struga 42
g.selimi@eust.edu.mk 42
DEMOCRACY, POLICE END TERRORISM 49
Doc. Dr. Emin Huseini 49
International University of Struga 49
QEVERISJA LOKALE NË STRUGË DHE STANDARTI I BASHKIMIT EUROPIAN 61
BSc. Armand BRAHO e-mail: a.braho17@eust.edu.mk 61
Bsc. Geraldo Oshafi *e-mail: g.oshafi@eust.edu.mk* 61
STRESI DHE PASOJAT E TIJ 71
DEVELOPMENT OF NEW PRODUCTS – CASE STUDY: THE BOOK "THEKS" 82
Alban Fejza, PhD candidate 82
St Kliment Ohridski" University – Bitola", Faculty of Tourism and Hospitality – Ohrid 82
Labeat Fejza*, Msc: 82
Universum College, Prishtina- Kosovo 82
MENDIMI KRIMINOLOGJIK MBI KRIMINALITETIN 89

Doc. Dr. Dashmir Nasufi 89
d.nasufi@eust.edu.mk 89
TRAFIKIMI I QËNJEVE NJERËZORE NË REPUBLIKËN E SHQIPËRISË 101
PhD. Candidate. Nurten Kala Dauti 101
n.kala@eust.edu.mk 101
Bsc.Armand Braho 101
a.braho@eust.edu.mk 101
РИМСКОТО КАЗНЕНО ПРАВО И АЛБАНСКОТО КАЗНЕНО ПРАВО ВО АНТИЧКИТЕ ВРЕМИЊА 112
PhD candidate, Nurten Kala Dauti 112
Faculty of law, Iustinanus Primus, Skopje. IUS, Teaching assistant, Faculty of Law-Struga. n.kala@eust.edu.mk 112
NACIONALIZMI SHQIPTAR NË PERANDORINË OSMANE NË VITET 1908-1912 113
Ibrahim Ceka 113
Phd. Kandidat (Doktorant), Universiteti Ndërkombëtar i Strugës 113
i_ceka@hotmail.com 113
NDËRMARRJET E VOGLA DHE TË MESME NË REPUBLIKËN VERIORE TË MAQEDONISË DHE NË BASHKIMIN EVROPIAN. 115
Prof. Dr. Gëzim Selimi 115
International University of Struga 115
g.selimi@eust.edu.mk 115
DEMOCRACY, POLICE END TERRORISM 116
Doc. Dr. Emin Huseini 116
International University of Struga 116
DEVELOPMENT OF NEW PRODUCTS – CASE STUDY: THE BOOK “THEKS” 117
Alban Fejza, PhD candidate 117
St Kliment Ohridski" University – Bitola”, Faculty of Tourism and Hospitality – Ohrid 117
Labeat Fejza*, Msc: 117
Universum College, Prishtina- Kosovo 117

"KUFIZIMET E BORXHIT PUBLIK SIPAS LEGJISLACIONIT NË KOSOVË"

Dr. Betim SPAHIU

International University of Struga , e-mail: betim_spahiu@hotmail.com

Mr.sc. Zenel SEJFIJAJ, Phd (c)

International University of Struga , e-mail: zsejfijaj@hotmail.com

Mr.sc. Gazmend MORINA Phd (c)

International University of Struga , e-mail: gazmend_morina@hotmail.com

Prof.Dr. Armen KADRIU

International University of Struga , e-mail: a.kadriu@eust.edu.mk

---

Abstrakt

Ky punim shkencor prezanton nivelin apo shkallën e borxhit në financimin e projekteve apo të buxhetit të komunave të Kosovës. Në përgjithësi borxhi publik në Kosovë është duke shënuar rritje nga viti në vit, mirëpo komunat e Kosovës nga paslufta e deri më tani kanë shkallë shumë të vogël të borxhit publik, dhe atë kryesisht në formë të garancisë nga Qeveria e Kosovës. Në aspektin makroekonomik për politikën publike, qeveritë duhet të përpiqen të sigurojnë që niveli dhe ritmi i rritjes së borxhit të tyre publik është në thelb i qëndrueshëm dhe mund të shërbehet në një gamë të gjerë rrethanash, duke përmbushur objektivat e kostos dhe rrezikut. Menaxherët e borxhit duhet të sigurojnë që autoritetet fiskale janë të vetëdijshme për ndikimin e kërkesave të financimit të qeverive komunale dhe nivelet e borxhit në kostot e huamarrjes.

I tërë Borxhi Shtetëror do të ketë paritet dhe barazi të statusit, do të jetë "bazë e barabartë", pa marrë parasysh se kur është shkaktuar, dhe pa marrë parasysh nëse është në formë të Letrave me Vlerë të Qeverisë, të Kontratave të Financimit, apo huamarrjeve tjera kontraktuale.

Borxhi Komunal apo Borxhi, është obligim ose detyrim monetar i krijuar me marrëveshje financimi, dëftesë thesari, instrument borxhi i pagarantuar, obligacion, mbitërheqje ose emetim i letrave me vlerë dhe, përveç nëse parashihet ndryshe me ligj, përfshinë garanci.

Në këtë punim do të trajtohet koncepti dhe llojet e borxhit publik, borxhi komunal në veçanti, pastaj kufizimet e borxhit publik sipas legjislacionit në Kosovë, garancitë shtetërore, kriteret për marrjen e borxhit publik nga ana e komunave në Kosovë dhe në fund do të prezantohen konstatimet dhe rekomandimet e dhëna si rezultat i hulumtimit të bërë.

***Fjalët kyce*:** Borxhi publik, Financim, Menaxhim, Qeveria, Komunal

HYRJE

Borxhi si instrument të cilin e përdor shteti për plotësimin e nevojave të veta të jashtëzakonshme dhe financimin e projekteve investuese të ndryshme, e zënë një vend të rëndësishëm pothuajse në të gjitha vendet në zhvillim dhe vendet e pazhvilluara, sidomos pas daljes nga lufta, në raste të katastrofave natyrore, krizave financiare etj. Borxhet publike mund të merren nga subjektet juridike apo fizike brenda shtetit si dhe nga ato jashtë shtetit. Në Republikën e Kosovës, Qeveria e bën menaxhimin e borxheve shtetërore, ku për këtë e ka nxjerrë edhe bazën ligjore, si në nivel primar ashtu edhe në atë sekondar, të cilat hartohen varësisht prej politikave të Qeverisë.

Institucionet financiare apo kreditorët e mundshëm, në të cilat Kosova ka qasje për financim, të ndara sipas llojit të financimit, janë si në vijim:

- **Financim i Buxhetit**
  - Fondin Monetar Ndërkombëtar (FMN),
  - Banka Botërore (instrument i kushtëzuar me arritjen e reformave të caktuara)
- **Financim i Projekteve**
  - Banka Botërore – Asociacioni Ndërkombëtar për Zhvillim (ANZH),
  - Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim (BERZH),
  - Banka Evropiane Investuese (BEI),

- Agjencia Gjermane për Rindërtim (KfW),
- Republika Federale e Austrisë,
- Banka Islamike për Zhvillim (ISDB),
- Fondi Saudit për Zhvillim (SFD),
- Fondi i OPEC për Zhvillim (OFID),
- Agjencioni Japonez për Bashkëpunim Ndërkombëtar (JICA)
- Këshilli i Bankës Zhvillimore Europiane (CEB)
- Kreditues të tjerë me të cilët mund të krijohet bashkëpunim në të ardhmen.

1. METODOLOGJIA

Për realizimin e këtij punimi shkencor janë përdorur disa metoda të kërkimit dhe hulumtimit shkencorë. Ndër metodat, e para është metoda empirike sipas të cilës është studiuar gjeneza e borxhit publike nga klasikët dhe borxhezët të cilët ndër të parët i kishin dhënë idetë e tyre mbi huanë publike. Pastaj metoda e analizës dhe sintezës duke bërë analizën e borxhit komunal në veçanti dhe borxhit public në përgjithësi [1]. Metodë tjetër e cila është përdorur është metoda e specializimit pasi që punimi trajton në specifika borxhin komunal. Mirëpo për t'i dhënë karakter në kuptim të plotë këtij punimi shkencor janë zhvilluar takime dhe intervista me akterët kryesore të kësaj lëmie në Kosovë, në radhë të parë me Njësinë Për Menaxhimin e Borxheve në kuadër të Thesarit, Ministria e Financave të Kosovës, pastaj me zyrtarë të ndryshëm financiar në disa komuna të Kosovës.

2. DEFINICIONI I BORXHIT PUBLIK

Definicioni i borxhit publike sipas Ligjit për Borxhet Publike të Kosovës Nr.03/L – 175, borxhi është çdo obligim financiar për tu paguar, apo përndryshe për të paguar para që dalin nga Kontratat për Financim, dëftesat e thesarit, obligacionet, mbitërheqjet apo nga letrat tjera me vlerë të transmetuara si këmbim për derdhjen e fondeve, si dhe obligimin për të paguar kryegjënë, interesin, zbritjen, provizionet, komisione apo gjobat të cilës do natyrë.

[1] Prof.Dr. Ali Jakupi, Metodologjia e Punës Shkencore Kërkimore, Prishtinë, 2005.

Borxhi shtetëror nënkupton çfarë do detyrimi financiar në të cilin ka hyrë Qeveria që përfshin borxhet e brendshme, borxhet e jashtme qofshin ato të emetuara në formë fizike apo elektronike [2]. Pra, borxhi shtetëror është para të cilën shteti e merr nga subjektet, entitetet apo shtetet e huaja dhe të cilën duhet ta kthejë në kohën e caktuar me marrëveshje së bashku me interesin apo kamatën.

Borxhi shtetëror merret për arsye të ndryshme, e ndër to janë :

- mbulimi i shpenzimeve të jashtëzakonshme
- mos-mbledhja me kohë e të hyrave publike në raport me shpenzimet publike
- financimi i projekteve investuese të ndryshme
- financimi i deficitit buxhetor

Varësisht nga kohëzgjatja e kthimit të borxhit, borxhi shtetëror ndahet në:

Borxh afatshkurtër, i cili duhet të kthehet apo paguhet në një periudhë kohore brenda një viti, dhe Borxh afatgjatë, i cili borxh duhet të paguhet në një periudhë më të gjatë se një vit.

Ndërsa, varësisht prej subjekteve apo entiteteve brenda territorit të shtetit apo nga organizatat, institucionet apo qeveritë e huaja, borxhi publik ndahet në:

- Borxh të brendshëm dhe
- Borxh të jashtëm (ndërkombëtar)

3. BORXHI PUBLIK I NËN-HUAZUAR

Borxhi i nën-huazuar karakterizohet nga 2 procese si në vijim [3]:

- Procesi i parë është kur Qeveria huazon borxh nga kreditorët e jashtëm;
- Procesi i dytë është kur Qeveria i nën-huazon fondet e marra të borxhit tek organizatat e sektorit publik.

Në këto raste së pari e nënshkruan marrëveshjen e financimit me kreditorin, dhe së dyti hyn në marrëveshje nën-huazuese me organizatën e sektorit publik. Shlyerja e borxhit nga organizata buxhetore i bëhet Qeverisë, pastaj Qeveria ia transferon shumën e borxhit kreditorit të jashtëm apo të brendshëm.

[2] MEF, UdhëzimiAdministrativ Nr.10/2010, Për Emetimin dhe Menaxhimin e Borxheve Shtetërore dhe Garancive Shtetërore, Neni 2, Kosovë.
[3] Ministria e Financave, Thesari i Kosovës, StrategjiaVjetore e Borxhit 2013,

Tabela 1. Niveli i borxhit të nën-huazuar 2014- TM4 2018

	2014	2015	2016	2017	TM1 2018	TM2 2018	TM3 2018	TM4 2018
Borxhi Ndërkombëtar	**326.35**	**371.17**	**373.77**	**422.15**	**415.98**	**418.37**	**416.59**	**416.15**
Qeveria Qendrore	316.54	339.87	323.93	365.18	358.55	364.03	361.85	364.53
Borxhi i Nën-huazuar	9.81	31.30	49.83	56.97	57.43	54.34	54.74	51.62
Borxhi Ndërkombëtar (% e BPV-së) R	5.86%	6.39%	6.25%	6.58%	6.26%	6.30%	6.27%	6.27%

4. BORXHI KOMUNAL

Komunat si organizata të sektorit publik, mund të hyjnë në borxh për plotësimin e nevojave financiare të tyre.

Sipas Ligjit për Borxhet Publike, në Kosovë, komunat mund të hyjnë në marrëveshje për borxhe afatshkurta dhe afatgjata, mirëpo duhet plotësuar disa kritere. Njëri ndër këto kritere është opinioni pa rezervë apo i pa kualifikuar [4] , nga auditori i përgjithshëm si pjesë e auditimeve vjetore ligjore të obliguara, për dy vitet e fundit radhazi.

Komuna e cila ka dështuar të kryejë pagesën e borxhit nuk mund të hyjë në ndonjë borxh shtesë për një periudhë prej dy viteve pasi te ketë bërë pagesën e atij borxhi të papaguar në mënyrë që të mos ketë mbetur asnjë pjesë e pa përmbushur.

Komuna nuk mund të hyjë në ndonjë borxh afatgjatë për një periudhë prej gjashtë muajve para zgjedhjeve komunale.

Shlyerja e borxhit komunal, në përputhje me kushtet dhe rregullat e përcaktuara, është përgjegjësi vetëm e komunës, përveç kur garantohet shprehimisht nga një person tjetër juridik. Borxhi komunal nuk përbën asnjë obligim të drejtpërdrejtë, apo të tërthortë të Republikës së Kosovës, përveç kur Ministria e Financave, shprehimisht lëshon me shkrim garanci lidhur me borxhin. Borxhi komunal nuk mund të merret përsipër nga shteti pa dy të tretat e votave të Kuvendit.

Borxhi komunal mund të merret vetëm në valutën zyrtare të Republikës së Kosovës.

a. Kufizimi i borxhit

[4] Opinion i pakualifikuar, është kur Auditori i Jashtëm është i kënaqur në të gjitha aspektet material që kanë të bëjnë me pasqyrat financiare.

Në Kosovë, sipas Ligjit Nr.03/L-175, Për Borxhet Publike, në asnjë rast shuma e kryegjësë e papaguar e borxhit të përgjithshëm nuk duhet të tejkalojë dyzet për qind (40 %) të Bruto Prodhimit Vendor (BPV). Në rast se Borxhi i Përgjithshëm e tejkalon dyzet për qind (40 %) të Bruto Prodhimit Vendor (BPV), Qeveria duhet t'i paraqesë Kuvendit strategjinë për të kthyer borxhin e përgjithshëm nën pragun dyzet për qind (40 %) brenda një viti.

Ndërsa sipas këtij ligji, kufizimet e borxhit komunal janë:

- Stoku i përgjithshëm i borxhit afatshkurtër dhe afatgjatë duke përfshirë garancitë, në asnjë moment nuk guxon ta tejkalojë dyzetë përqindëshin (40 %) e të hyrave vetanake të grumbulluara dhe granteve të përgjithshme (me përjashtim të atyre të hyrave që nuk janë rrjedhëse) për vitin fiskal që menjëherë i paraprinë marrjes së borxhit.
- Te borxhi afatshkurtër në asnjë rast nuk mund të tejkalojë më shumë se pesë për qind (5 %) e të hyrave të përgjithshme të grumbulluara (me përjashtim të atyre të hyrave që nuk janë rrjedhëse) për vitin fiskal që i paraprinë menjëherë marrjes së borxhit afatshkurtër.
- Te borxhi afatgjatë shuma e shërbimit të borxhit që duhet paguar në cilin do vit të një borxhi afatgjatë nuk duhet të tejkalojë dhjetë për qind (10 %) të të hyrave të përgjithshme të grumbulluara (me përjashtim të të hyrave që nuk janë rrjedhëse) për vitin fiskal që menjëherë i paraprinë marrjes së borxhit afatgjatë.

b. Financimi i projekteve të komunave të Kosovës, përmes borxhit publik

Janë borxhe në të cilat hynë shteti për financimin e projekteve të ndryshme kapitale investuese. Ministria e Financave duhet t'i analizojë mirë secilin propozim për financim të ndonjë projekti. Për këtë duhet themeluar një grup punues, i cili do t'i shqyrtojë të gjitha projektet për marrjen e borxhit

Të gjitha organizatat buxhetore të sektorit publik, kanë të drejtë të kërkojnë borxhe për financimin e ndonjë projekti investues. Andaj çdo propozim për projekte investuese, duhet t'i dorëzohet Ministrisë së Financave, e cila pastaj e formon një grup punues, ku në mesin e këtij grupi duhet të jetë edhe një përfaqësues i organizatës përkatëse e cila ka kërkuar financim për ndonjë projekt, si dhe një përfaqësues i huadhënësit. Pas vlerësimit të propozimit të projektit të caktuar, grupi punues e rekomandon Ministrinë e Financave, për aprovimin apo jo, të borxhit shtetëror.

Me rastin e aprovimit të borxhit ndaj organizatave tjera, Ministria e Financave kërkon nga organizatat e sektorit publik që të garantojnë se:

- Fondet e kërkuara duhet të shfrytëzohen vetëm për projektin e kërkuar,
- Ministria e Financave ka qasje në regjistrat apo shënimet që kanë të bëjnë me borxhin shtetëror.

5. GARANCIA SHTETËRORE

Garancia është një detyrim i mundshëm për të paguar borxhin që fillimisht del si detyrim i një pale të tretë dhe që varet prej dështimit të kësaj pale të tretë për të bërë pagesën në afatin e caktuar apo që t'i bindet kushteve të instrumentit me të cilin rregullohet një borxh i tillë burimor [5]. Të gjitha Garancitë në të cilat futet shteti apo komuna, duhet të ceken në mënyrë eksplicite me shkrim.

Garancia shtetërore është një detyrim i mundshëm i Republikës së Kosovës i cili varet nga obligimet financiare të një personi tjetër juridik dhe bëhet pjesë e Borxhit Shtetëror kur pala e cila ka përgjegjësinë për pagesën e obligimeve të tilla financiare, dështon në kryerjen e pagesës në kohën e duhur. Pastaj, Qeveria e obligon Ministrinë e Financave si përgjegjëse të autorizuar për menaxhimin e borxheve shtetërore që ta merr përgjegjësinë për pagesën e borxhit të obliguesit kryesor / primar.

Garancitë shtetërore duhet të planifikohen në Ligjin vjetor të buxhetit të shtetit.

Garancitë shtetërore që i lëshohen entiteteve publike apo private do të përfshijnë kushtin që huamarrësi t'ia paguaj Qeverisë një tarifë të garancisë. Niveli i tarifës do të llogaritet në bazë të një analize të secilit aksion të garancisë nga pjesa e përgjithshme e humbjeve të supozuara nga portofoli e garancive. Tarifat e paguara nën skemën e tarifave të garancisë do të përfshihen në buxhet dhe do të llogariten si rezervë e garancisë. Vetëm shpenzimet që lidhen me humbjet e ndërlidhura me garancitë shtetërore mund të mbulohen nga kjo kategori e zotimeve. Çdo shumë e tejkaluar në zotimet e garancive në fund të vitit fiskal do të bartet në buxhetin e viteve të ardhshme nën të njëjtin titull të buxhetit të zotuar.

Huamarrësit të cilët mund të kenë të drejtë në garancinë shtetërore janë [6]:

[5] Kuvendi i Kosovës, Ligji Nr.03/L-175, Për Borxhet Publike, Neni 2, Prishtinë, 2010
[6] Dr.Nexhmije Berisha Vokshi, Kontabilieti i Sektorit Publike, Prishtinë, 2013

- organizatat e sektorit publik; ose
- entitetet private të cilat janë duke financuar projekte të infrastrukturës publike apo projekte të cilat janë të lidhura me sektorin ekonomik të rëndësisë strategjike apo sociale për shtetin.

Garancia shtetërore do të përfundojë atëherë kur [7]:

- Huaja për të cilën është dhënë garancia është paguar e plotë nga huamarrësi;
- Afatet e Garancisë kanë skaduar; apo
- Pagesa është kryer në përputhshmëri të plotë me kushtet e garancisë.

Deri në fund të vitit 2017 portofoli i garancive shtetërore të Republikës e Kosovës përbëhej nga tri garanci shtetërore të emetuara.

Në vitin 2014, Ministria e Financave ka emetuar garancinë e parë shtetërore në shumën prej 10 milion €, me të cilën garanton FSDK-në (Fondi i Sigurimit të Depozitave të Kosovës) për linjën kreditore të ofruar nga BERZh. Kjo linjë kreditore ka shërbyer që FSDK të rrisë vlerën e depozitave të siguruara nga 2,000 në 3,000 € për depositor [8].

Ndërsa, garancinë e dytë ndërkombëtare Republika e Kosovës e ka emetuar gjatë vitit 2016, përmes së cilës e garanton ndërmarrjen publike lokale Trafiku Urban për kredinë e ofruar nga BERZh në vlerën 10 milion €.

Vlen të theksohet që kjo kredi është e garantuar në kuadër të institucioneve të Kosovës fillimisht, nga Kuvendi Komunal i Prishtinës. Me këtë kredi është paraparë avancimi i Trafikut Urban të Prishtinës.

Në fund të vitit 2016 Republika e Kosovës ka emetuar garancinë e tretë shtetërore në shumën 24 milion €, e cila i është vënë në dispozicion FSDKsë për linjën e dytë kreditore të ofruar nga BERZh. Kjo linjë kreditore përbën vazhdimësi të linjës së parë kreditore që është vënë në dispozicion në vitin 2013, për mbulimin adekuat të depozituesve të siguruar në mënyrë proporcionale me rritjen graduale të përcaktuar me ligj të limitit të mbulesës për çdo depozitues.

[7] Kuvendi i Kosovës, Ligji Nr.03/L-175, Për Borxhet Publike, Neni 24
[8] Thesari i Kosovës, Divizioni për Menaxhimin e Borxheve, Buletini Ekonomik, 2017, Prishtinë, 2018

Tabela 2. Struktura e borxhit të përgjithshëm dhe garancive shtetërore 2009-2017

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Borxhi Ndërkombëtar	249.01	260.08	253.71	336.60	323.76	326.35	371.17	373.77	422.15
Borxhi i Brendshëm	0.00	0.00	0.00	73.31	152.51	256.52	377.78	478.97	574.27
Gjithsej Borxhi i Përgjithshëm	**249.01**	**260.08**	**253.71**	**409.92**	**476.27**	**582.87**	**748.95**	**852.74**	**996.42**
Garancitë Shtetërore	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	10.00	10.00	20.00	44.00
Gjithsej Borxhi i Përgjithshëm (% e BPV-së)*	**6.12**	**5.91**	**5.27**	**8.10**	**8.94**	**10.65**	**13.07**	**14.58**	**16.63**
BPV	4,070	4,402	4,815	5,059	5,327	5,567	5,807	5,985	6,257

Tabela 3. Paraqitja detale e garancive shtetërore

	2014	2015	2016	2017
Garancitë Shtetërore	**10.00**	**10.00**	**20.00**	**44.00**
Garancia për Linjën Kreditore të FSDK	10.00	10.00	10.00	10.00
Garancia për Trafikun Urban Prishtinë	0	0	10.00	10.00
Garancia për Linjën e Dytë Kreditore për FSDK	0	0	0	24.00
Garancitë Shtetërore (% e BPV-së)	0.18%	0.17%	0.33%	0.70%

6. PROGRAMI I BORXHEVE

Programi i borxhit nënkupton planifikimin dhe politikat kombëtare për borxhin duke u bazuar në kornizën makroekonomike dhe fiskale. Qeveria është e obliguar që çdo vit, jo më vonë

se data 31 dhjetor, apo deri në datën e fundit të vitit fiskal aty ku viti fiskal nuk përputhet me vitin kalendarik, ta përgatitë programin për borxhin shtetëror.

Në Republikën e Kosovës, përgjegjës për përgatitjen dhe ofrimin e programit të borxhit shtetëror është Ministria e Financave. Kjo ministri ka për detyrë ta përgatisë programin dhe strategjinë për menaxhimin e borxhit shtetëror. Pas përgatitjes së programit për borxhin shtetëror, ministria ia dërgon Qeverisë për aprovim pastaj Qeveria ia dërgon Kuvendit për informim.

Programi për Borxhin Shtetëror do të sigurojë që të mbulohen nevojat e huamarrjes me shpenzimet më të vogla të mundshme, me një nivel të arsyeshëm të rrezikut.

Programi për borxhin shtetëror, përfshinë por nuk kufizohet në informatat në vijim [9]:

- Deklaratën e qëllimeve të politikave të Qeverisë për borxhet;
- Strategjinë për Menaxhimin e Borxhit lidhur me atë se si Qeveria synon t’i arrijë qëllimet e saja me politikat për borxhin;
- Standardet dhe caqet duke përfshirë kufizimet specifike vjetore për borxhet për secilën kategori të Borxhit Ndërkombëtar dhe atij të Brendshëm;
- Borxhin Shtetëror historik dhe pjesën aktuale të papaguar dhe Garancitë Shtetërore;
- Pagesat e pritura mbi Garancitë;
- Shërbimin historik dhe aktual të borxhit për të gjithë Borxhin Shtetëror;
- Borxhin Shtetëror dhe Garancitë Shtetërore të propozuara, duke përfshirë edhe qëllimet e borxheve të këtilla;
- Parashikimet e Shërbimit të Borxhit duke përfshirë edhe borxhet e propozuara për të ardhmen;
- Treguesit historik për qëndrueshmërinë e borxhit dhe analizat e qëndrueshmërisë së borxhit të parashikuar; dhe
- Rishikimi i ecurisë së viteve të mëparshme dhe çfarëdo ndryshimesh të propozuara në Strategjinë për Menaxhimin e Borxhit.

[9]Kuvendi i Kosovës, Ligji Nr.03/L-175, Për Borxhet Publike, Neni 15, Prishtinë, 2010

Strategjia vjetore e borxhit ka për qëllim të përcaktojë një orientim në mënyrë që Qeveria t'i plotësojë nevojat e saj buxhetore, të menaxhojë borxhin dhe të zhvillojë tregun e brendshëm të letrave me vlerë. Objektivat e strategjisë vjetore të borxhit janë [10]:

- Përcaktimi i objektivave qeveritare të huazimit;
- Prezantimi i strukturës aktuale të borxhit;
- Vlerësimi i rrezikut;
- Analiza e qëndrueshmërisë së borxhit;
- Plani i huazimit për vitin e ardhshëm;

Strategjia vjetore e borxhit ka për obligim të përcaktojë planin për borxhin i cili shkaktohet në emër të institucioneve të Qeverisë. Po ashtu duhet të përfshijë borxhin total, i cili përbëhet nga borxhi shtetëror dhe komunal si dhe garancitë nëse e ka lëshuar ndonjë Qeveria [11].

7. KONSTATIME

Borxhi i Përgjithshëm Shtetëror i Kosovës deri në fund të vitit 2017 përbëhej nga borxhi i brendshëm dhe borxhi ndërkombëtar shtetëror, si dhe tri garanci shtetërore. Deri më tani, Kosova nuk ka borxh komunal dhe as garanci komunale të emetuara.

Gjatë vitit 2017 borxhi ndërkombëtar në Kosovë ka pasur zhvillime të theksuara në krahasim me vitet paraprake, si rezultat i disbursimeve në kuadër të programit me Fondin Monetar Ndërkombëtar dhe disbursimeve nga kreditë për financimin e projekteve.

Në fund të vitit 2017 borxhi ndërkombëtar arriti shumën 422.15 milion €, që paraqet rreth 42.3 % të totalit të borxhit shtetëror, apo 6.75 % të Bruto Porduktit Vendor. Pjesa më e madhe apo 76 % e portofolit të borxhit ndërkombëtar është ndaj Bankës Ndërkombëtare për Rindërtim dhe Zhvillim dhe Fondit Monetar Ndërkombëtar.

Komunat e Kosovës sipas legjislacionit në fuqi mund të marrin borxhe afatshkurta dhe borxhe afatgjata.

[10] Straegjia Vjetore e Borxhit 2013, Miistria e Financave, Thesari
[11] Dr. Nexhmije Berisha Vokshi, Kontabiliteti i Sektorit Publik, Prishtinë, 2013

Qeveria e Kosovës kontrakton borxhin ndërkombëtar nga kreditorët multilateralë dhe bilateralë. Burimi kryesor i financimit multilateral janë institucionet financiare ndërkombëtare siç janë BNRZH, AZHN dhe FMN në të cilat Kosova është e anëtarësuar. Kreditë e AZHN kontraktohen në kushte tejet të favorshme me norma të ulëta të interesit fiks dhe maturitet afatgjatë. Kreditë nga programet e FMN- së kontraktohen me periudha më të shkurtra maturiteti, kanë norma variabile të interesit dhe janë të denominuara në valutën SDR. Ndërkaq kreditorët bilateralë përfshijnë Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW) të Gjermanisë, UniCredit Bank të Austrisë, Exim Bank në emër të Qeverisë së Hungarisë, dhe NATIXIS në emër të Qeverisë Franceze. Edhe këta kreditorë financojnë me norma të ulëta të interesave fikse me periudha të gjata maturimi prej 18 deri në 30 vjet. Disa kredi bilaterale janë ofruar përmes një pakoje kombinimi mes granteve dhe kredive. Varësisht nga politikat e aprovuara dhe të detyrueshme për huamarrësit, shumica e kreditorëve financojnë vetëm projekte specifike në sektorë të caktuar. Huamarrja nga borxhi i brendshëm bëhet përmes emetimit të letrave me vlerë të cilat dallojnë për nga afati i maturimit. Bonot e Thesarit emetohen me maturitet deri në 12 muaj, ndërsa Obligacionet Qeveritare, me maturitet më të gjatë se 1 vit.

I tërë emetimi bëhet në valutën EUR, gjë që eliminon riskun valutor, dhe mjetet e pranuara shërbejnë për financimin e drejtperdrejt të buxhetit. Emetimi i letrave me vlerë karakterizohet me kosto të ulëta të transaksionit në njërën anë, kurse në anën tjetër ndihmon në zhvillimin e tregut vendor duke ndikuar në rritjen e efiçiencës së menaxhimit të likuiditetit, si për Qeverinë ashtu edhe për sistemin e përgjithshëm financiar.

8. REKOMANDIME

Inkurajojmë të gjitha komunat e Kosovës që të bëjnë analiza detale të projekteve të ndryshme investive dhe të aplikojnë për kredi (borxh publik) qoftë në nivel ndërkombëtar si dhe në atë kontraktual nga Qeveria e Kosovës.

Duke pasur parasysh mungesën e analizave të mirëfillta për projekte apo investime nga ana e komunave të Kosovës, të cilat do të ndikonin në zhvillim lokal, rekomandimi ynë është që komunat e Kosovës mos të fillojnë të marrin borxh publik në mënyrë direkte, por të vazhdohet me garanci shtetërore nga ana e Qeverisë siç është gjendja për momentin si dhe me borxhe të nën-huazuara.

Po ashtu Qeveria do të duhej të ndërmerrte masa sa më të shpejta për investime në zhvillimin lokal përmes borxhit publik të brendshëm me anë të letrave me vlerë të Qeverisë dhe permes Fondit të

Kursimeve Pensionale të Kosovës (FKPK). Pra, fondet nga FKPK-ja të investohen në Kosovë, e jo në tregjet ndërkombëtare siç ka vazhduar deri tani.

LITERATURA

[1] Ali J. (2005) "Metodologjia e Punës Shkencore Kërkimore", Prishtinë, Kosovë ;
[2] Ministria e Financave – Thesari (2011), "MENAXHIMI FINANCIAR DHE KONTROLLI", botim në bashkëpunim me Komisionin Evropian;
[3] Kuvendi i Kosovës (2008), "LIGJI PËR MENAXHIMIN E FINANCAVE DHE PUBLIKE DHE PËRGJEGJËSITË, NR. 03/L-048", Prishtinë, Kosovë;

ISSN 1857-7482, Nr. 21, 2019 www.eust.edu.mk/Heritage/

РИМСКОТО КАЗНЕНО ПРАВО И АЛБАНСКОТО КАЗНЕНО ПРАВО ВО АНТИЧКИТЕ ВРЕМИЊА

PhD candidate, Nurten Kala Dauti

Faculty of law, Iustinanus Primus, Skopje. IUS, Teaching assistant, Faculty of Law-Struga. *n.kala@eust.edu.mk*

Abstrakt

Criminality is a very old phenomenon in society. From the Roman law are defined the first instances that have been taken with the definition of norms and sanctioning of the perpetrator, which has also been used in the historical development of the criminal law and in the Albanian law.

Classification of criminal offenses has been part of private and public delinquents.

In Roman law, the criminal law and criminal procedural law have been regulated, which has influenced the law in other countries as well as in later periods.

An emphasis of the study is Albanian law from the ancient time till the Middle Ages.

It is said that past canons have been condemned by the perpetrator, but unfortunatly today, even though the sanctions are regulated with criminal law and criminal procedure, the rule of the Albanian custom is still practiced in different regions.

While the sentences in the past have had the seizure purpose of retaliation, in the positive right they have for the purpose of holding the responsibility for the act committed.

Key words: right, punishment, domination, elements, system

ВОВЕД

Тематаштојаизбрав е оригиналноалбанскостудирање, која претставува повеќеслојна теоретски и правни, социјални и практични аспекти, како што се третира врз основа на научното истражување.

Главните причини зошто се посветив на оваа тема се: Казненото право е еден од главните столбови на владеењето на правото, кој ги штити најважните поединечни, општествени и државни вредности кои се загрозени од криминалитетот во целина и особено организираниот криминал и затоа бара посебна студирање.

Кривичното право како поим претставува целокупните норми на кривичното и кривичното процесно право како и другите нормативни акти во функција на системот на определени органи за борба против криминалот и неговото спречување.

Терминот кривично право се разликува од универзалниот и класичниот концепт на правда, изработен од Платон, Аристотел, Св. Агустини како suumcuique или „секој своето“. Како што е дефинирано во Јустинијановиот Корпус Јурис, "правото е однесување, каде што секој му дава на друг со доброволно и слибодно она што му припаѓа и реципрочно (обратно)“.

Големиот грчки филозоф Сократ рече дека "моќта е правдата и правдата и интересот на најсилните ... Различни влади подготвуваат демократски, аристократски или автократски закони, во поглед на нивните интереси и овие закони, направени од нив "им служат на своите интереси, ки донесуваат во судовите за правда и судат како неправеден секој човек.Правдата постои само помеѓу еднаквите, силните прават она што можат и слабите го трпат она што треба.По неколку години, ученикот на Сократ, Платон, ќе изјави дека: „Правдата е однос меѓу поединци зависни од општествената организација, се изучува како дел од структурата на колектив, а не врз моралното однесување на една личност.Правдата е едноставен проблем ако луѓето се едноставни.Правдата не е само сила, туку хармонизирана сила. Таа не е правда на најсилните е ефективната согласност на сите.“

Кривично правниот систем во општо и кривичната политика посебно, како целина на мерки и методи за борба против криминалот, во секоја фаза од историскиот развој на општеството се водени од филозофските идеи на големите мислители на времето.

Така, во античко време идеите на Платон, Аристотел, Сенека, Цицерон, Улпианимале важна улога. Во средниот век, преовладуваат религиозните идеи и религиозните влијанија.Особено извонредни се идеите на филозофите Боден, Мор, Бекон, Хобси, Локу, Спиноза, Лајбник, Монтески, Русо, Волтер, Канти, Хегел, а особено Анселм Фојербах, таткото на науката за кривично право.Заедно со филозофската мисла одлична улога имале и познати мислатели на кривичното право од XVIII век како Цезар Бекарија, Ф. Карара, ставовите на социолошкото училиште, позитивистичкото училиште (Е. Фери, Р. Гарофало) и во нашето време на новото одбранбено училиште општества (Марк Анселми итн.).

Односот на кривичното право со криминологија, криминалната политика, кривичната постапка претставува оска на кривичната правда. Оваа оска што треба да се спроведе се потпира на правниот систем, кој има мисија за спроведување на законот и правни принципи.Позитивното кривично право и целото кривично правосудство се органски поврзани со кривично-процесното право, со нормите на Законот за кривична постапка, преку кои тие применуваат во пракса во борбата против криминалот.

1. РИМСКО КРИВИЧНО ПРАВО

Проучувањето на римското право и на неговиот придонес за современото право, во најголем број случаи се сведува на римското приватно право, но често пати во втор план се става значањето на институтите на римското кривично право, како материја која се наоѓа помеѓу iuspublicum иiusprivatum.

Меѓу позначајните дела од обласота на римското кривично право, секако претстасвува маркантниот труд на Теодор Момзен, издаден во Лајпциг во 1899-та година под наслов Римско кривично право. Во него, тој е совршен аналитички пристап на преку илјада страници ја објаснува неопходноста од проучувањето на римското кривично право,

развојот и карактеристиките на деликтите и на кривичната постапка во текот на целата римска историја.[12]

Поверувајќи од фактот дека некои од деликтите во прво време била delicta private, а потоа биле третирани какоdelictpublika и со тоа имале двоен режим на кривично гонење, во зависност од конкретните случај, се чини дека најцелисходно е доколку деликтите во римското право се разгледуваат од аспект на доброто кое го повредудувале.[13]

Во тој контекст, би можело да се зборува за три групи деликти 11111во римско право: деликти против личноста, деликти против семејството и моралот, деликти против имотот и деликти против државата.

Како деликти против личноста во римското право се предвидени: тепање, удирање предизвикување болка, насилен пад во нечиј дом, усмејата или јавната навреда на честа на личноста,убиството ,итн. Деликтите против имотот биле: кражбата, и тоа како јавна кражба, тајна кражба, потменета кражба, рајзбоништво, измама, поткуп на робовите, остранување или менување на меѓите,и др. Деликти против државата во римското право биле: поткрадување на државните пари, воружен бунт против државата на група луѓе, предавство, изборна измама,и др.

Во римското казнено право за деликтите биле превиденипотерување на пуст остров или смртна казна. Во рамките на правилата за убиството, јасно е детерминиран степенот на вина, дали е сторено делото со умисла или небрежност. Според римското казнено право одговорни биле лицата кои имале деловна способоност, а лицата кои немале доловна способност биле ослободувани од одговорност за убиство.

[12]Похани,И Поленак-Аќимовска, М Бучковски,В Наумовки.„ Римско Право",Софија-Богданци, Скопје 2014,ст.421
[13]Похани,И Поленак-Аќимовска, М Бучковски,В Наумовки.„ Римско Право",Софија-Богданци, Скопје 2014.ст.425

2. НЕКОИОПШТИЗНАЕЊАЗАКРИВИЧНАТАПРАВДАВОАНТИКАТАНА АЛБАНСКАТАНАЦИОНАЛНОСТ

КонцептотназаконотсенаоѓавоантичкаГрција, кадештосе ширешемислењетодека "законот изумнасилните, дагипокори и дауправувасослабите".ГрчкиотфилозофАристотел (384 - 322) речедека "човекоткоганемазаконилиправда е најлошото ... полошо од животното”.[14]

Во оваа смисла историјата на државата и правото во Албанија, исто така, ја бранеше тезата дека на почетокот на IV век пред новта ера, во јужниот дел на Илирија е родена државата како неопходна потреба од времето.[15]Процесот нараѓање и консолидација на илирската држава завршува во првата половинана IV век, што се совпаѓа современетонавладеењето на кралот Бардил.[16] Илирскатадржавагиималакарактеристикитенаробовладителскадржава.Се разбира, за извршување на неговите функции беше неопходно постоењето и функционирањето на нормите на правото, вклучувајќи ја и казненото право.

И покрај недостатокот на пишани документи, за да се дознае дали имале или непостојат закони или пишани кодови кои дејствувале во илирската држава, логиката на владата неколку векови ни овозможува да признаеме дека, покрај обичајното казнено право наследено од локалните заедници постапувајќи според состојбата на постоење на државата, исто така, дејствувало и робовладителското кривично позитивно право, изграден според моделот на робовладитеското кривичното право на античка Грција, со влијанија на Египет и Евреите, како начело на Мојсеј "Око за око забот за заб ", исто така, во обичајното албанско кривично право" крв за крв ".[17]

Според фрагментарната странска литература досега, кривичниот закон на Илирската држава, признаени се тешките сериозни кривични дела како што се предавство, дезертерство (избегнување од редовите на војската), убиство, прекршување на заклетва. За

[14]Aristoteli, Politika, Tiranë 2003, f.14
[15]Krisafi, K. Shtetiilir, shtetidhe e drejtanëEpir, Historia e shtetitdhe e sëdrejtësnëShqipëri, Luarasi, botim 2001, f.18-23
[16]Ceka, N. Ilirët, histori e shkurtër, botimetToena, Tiranë 2003
[17]Korkuti, M. Parailirët, ilirët, arbrit, botimetToena, Tiranë 2003

овие видови кривични дела беа изречени кривични казни - смртна казна, лишување од слобода, физичко казнување, депортација, парични казни итн.

За спроведување на овие кривични норми се организираше систем со посебни тела - судови и други органи.Во времето на царството Гент функционираа и институциите на издржување на казната за лишување од слобода (затвори). Илирското кривично право ја признаваше и замената на смртната казна со плаќање одредена сума пари или стоки, значи го прифатил принципот на “compositio”, според старото еврејско право.[18]

Дури и во државата Епир (крајот на .V век пред нашата ера), што се разви во Пирх (297-272 п.н.е.), беа предвидени норми за кривично право за различни кривични дела, како што се предавство (сериозен криминал што се казнува со смрт), убиство, имотна кражба, кое се осудувале со лишување од слобода, протерување и депортација од страна на судот.[19]

Како заклучок, и покрај отсуството на пишани документи за кривичнато право во Илирската држава и Епир, тие сè уште се доволни да создадат перцепција за нејзините елементи кои го одбележуваат потеклото на казненото право во процесот на развој во историјата се до создавањето на независна албанска држава. Но, овој процес не се развивал во права линија, бидејќи Илирија била окупирана од Римската империја (167-168 п.н.е.) и од други окупаци со векови, кои исто така имаат траги и на казнено право. На чело на секоја провинција стоеше римски принц (вице-комесар) кој имаше во свои раце закони и судови.[20]За време на римската окупација, која траеше околу шест века, беше во сила римскиот кривичен закон, како и други компоненти на кривичнато право- кривични постапки, судови, затвори - комплетен римски суверен систем ,кој имаше за цел да се заштити својот моќ интереси и на робовладителска класа. Според странски извори, Римското царство дозволило обичајното илирско кривично право да функционира во планинските области, според кои се применувал обичајот на одмазда и приватна крвна одмазда, додека во окупираните области се применувале казните што се предвидени со закон.[21]

---

[18]Buxhovi, J. Kosova, AntikaMesjeta 1, 2012
[19]Elezi, I. Elezi, E. Historia e sëdrejtëspenale, Erik, Tiranë 2010, f.75-76
[20]Delvina Sh. E vërtetambiEpirin, Tiranë 1999
[21]Grupautorësh, Historia e shtetitdhe e sëdrejtësnëShqipëri, Luarasi, 2011, f.24-25

Римскиот кривичен закон владеел не само во Илирија, туку и во многу други делови на светот. Римското право, меѓу другото, создаде добра законска техника и совршена терминологија со која успеа да ги реши проблемите што се јавуваат во секој правен систем.[22]Познатиот научник Ернест Количи во својата работа за сличностите на римското право со Канон од Лека Дукаѓини ги докажува овие сличности, особено во сферата на кривичнота постапака на пр. Порота, итн..[23]

Во 395 година, Римската Империја конечно е поделена на два дела: Исток - Византиската Империја и Западна Империја - Римската Империја. Денешните земји на Албанија припаѓале на Византиската империја (V-XIIвек). Како резултат на тоа, во текот на вековите, владееше византискиот кривичен закон кој во содржина бише римското право, првично кодифицирана од Теодос (Кодексот Теодосијан), а потоа од Јустинијан I (Јустинијански законик). Кривичните норми на византиското право не беа развиени, како што се случи со цивилните, но останаа како што беа порано. Тие се наоѓаат во Книгата VI од Хемавил од Аменопулус. Според содржината на оваа книга, беа предвидени смртната казна и казните што влијаеле на телесниот интегритет, како што се вадење на очи, сечење на рака, нос, јазик, тепање, изложеност итн.

Казната имаше карактер на одмазда, а не целта на исправката и рисоциализацијаи интеграција на виновникот. Казнување на телото, исто така, се спроведувало во Албанија. Е познат случајот кога Ѓерѓ Балша во 1407 година осудил државен бунтовник со сеќање на рака, нос и јазик (1467). Сите податоци покажуваат дека со текот на времето што функционирало римското и византиското кривично право, покрај нив постоеле и делувале особено во планинските области, како и непишаното албанско обичајно албанско кривично право. Албанскиот научник Алекс Буда пишува дека: "Покрај византискиот номосман постоеле и управувале со посебно народно традиционално право и тука е зборот за обичајното кривично право”.[24]

Ефектите на византиското кривично право за казнување со осакатување биле помоќни во обичајното кривично право кое функционирало во Лабрија. Ова е потврдено од народните

[22]Mandro, A. E drejtaromake, Afërdita, Tiranë 2001 f.78
[23]Sadikaj, B. Sociologjia e sëdrejtës, Prishtinë 2010
[24] Buda, A. Historia e Shqipërisë, Tiranë 1965

изреки која е кодифицирана во Канон Лабрија, каде што се предвидени кривични санкции со сечење на раце за крадците на имотот.[25]

3. КРИВИЧНО ПРАВНИОТ СИСТЕМ ВО СРЕДНИОТ ВЕК

Од XII век, беше создаденаАрбер држава и започна нова состојба на кривичната правда. Првиот главен фактор е тоа што во средниот век, дури и во Албанија, како и во другите земји, владееше раниот феудален поредок. Во овие околности, карактерот на државата Арбер беше феудална држава. Дури и римско-византиското кривично право кое продолжило да функционира ги сочувало истите карактеристики и го заштитило постоечкиот поредок.[26]Но, дури и за државата на Арбар, додека недостасува писмениот албански јазик, се подразбира дека тоа не би можело да биде прашање за право (закони) напишани на албански јазик.[27]

Освен византиско-римското владеење на Арберската држава, во обичајното кривично право што функционирало во планинските области, кое и понатаму се регулирало според неа, постоеле норми на обичајното вообичаено кривично право слично на оние на византискиот,како што му припаѓаше на криминализација на кривични дела (предавство, убиство, кражба итн.) така и казнување - видови казни за секоја од нив (смртна казна, осакатување итн.).

3.1.Елементинакривично-правниотсистемвоалбанскитестатути

Градскитестатути - комунитеодпочетокотнаXIVвекозначуваатновафазаворазвојотнаправнитетрадиции, бидејќисепишуванизаконскиактиизготвениспоредзаконски и целоснизаконскиправилазарегулирањенаправнитеодносиворазличнисферинаживотот, вклучувајќиги и казненитенорми. Друга клучна карактеристика на нив е дека тие беа

[25]Elezi, I. E drejtazakonore e Labërisë, f.165 Tiranë 1983
[26]Grupautorësh, Historia e shtetitdhe e sëdrejtësnëShqipëri, Luarasi, Tiranë 2001
[27]Lloshi, XH. Përvijimi i gjuhëssështetitshqiptar, botuarnëgazetën “Telegraf” datë 9 korrik 2012

спремени според моделите на статутите на градовите -комуни во Италија западно ориентирани со помош на Венедик. Важна карактеристика на статутите беше да се обезбеди нивно почитување и спроведување преку специјални и ефективни механизми за борба против криминалот. Статутите беа моќна алатка за заштита на животот, здравјето, имотот и другите важни човечки и општествени вредности, каде што дејствуваа со напади на различни кривични дела. Статутите на Скадар (почетокот на .XIV век) беа откриени во 2002 година од страна на италијанскиот научник Лучија Надин и австрискиот историчар Оливер Шмид и ја дадоа највисоката перцепција за кривичното право од тоа време во градот-комуни (општини)Скадар.

3.2.СтатутотнаСкадар

Во Статутните норми, институтите од општиот дел на кривичниот закон се дадени преку посебниот дел како што се, на пример, возраст за кривична одговорност - 14 години, за одредени кривични дела, разграничување на кривични дела според објектот (злосторства во службата), виновни форми - целта како неопходен елемент на фалсификување документи, видови казни (привремено протерување, забрана за преземање комунални услуги, затварање дома, надомест на штета (смртна казна) итн.).

Нормите во посебниот дел на казнено право предвидуват овие кривични дела:

1. Кривично дело против имотот (кражба, разбојништво итн.) 2. Кривично дело против лицето (убиство, ранување) 3. тепање4. Неверство 5. Фалсификување 6. Кривичните дела против моралот 7. Кривчните дела против чест и личното достоинство 8. Повреди 9. Кривични дела против правдата 10. Различни кривични дела.[28]

Статутот предвидува норми за кривично-процесните карактеристики: надлежните органи за судење на кривични дела се, по правило, судови. Од ова правило се исклучоци четири прашања кои се оценуваат од страна на кралот.Понатаму, се разгледуваат правилата

[28]Elezi, I. NormatpenalenëStatutet e Shkodrës, suplement, Revista “LigjidheJeta” dhjetor 2003

за изрекување и судење на предметот, доказите итн. Статутите се писмен споменик на албанската правна култура.

3.3.Статутот на Драч

Статутите на градот Драч се споменуваат многуво венедичките документи, кои во 1392 година и подоцна,актот среден во времето на Ѓерѓ Топиа, овој статут имал 35 поглавја (се состои само од еден фрагмент). Исто така, се појаснува јавно насилство, неправди, фалсификати, расправии, убиства.[29]

3.4.Статутот на Катедралата Дришти

Оригиналниот ракопис на Статутот на Катедралата Дришти од 1468 година, е зачуван во Библиотеката на Данска и беше откриено од д-р Муса Амети, кој го објави во Албанија во 2010 година.[30]

Статутот има 53 поглавја (32 страници) и ги содржи старите традиции на албанското општество од црковен карактер. Исто така,во тоа се зборува за кривични санкции за некои кривични дела (кражба, измама, итн.). Далењето правда се врши според искреност, со оглед на стравот од Господ, и несогласувањето околу почитувањето на статутите.

4. КРИВИЧНОПРАВОВОДРЖАВАТА НА СКЕНДЕРБЕГ

Во државата на Скендербег, како феудална држава, управуваше со казнениот закон на феудалниот, византиско-римски, кој ја бранеше социо-економската, политичката и правната нееднаквост.[31]Освен секуларниот, византиски - римски санкциониран од централната власт, постоел зачувана и традиционалнотоказнено право со дополнувањато и

[29]Ulqini, H. Statutet e Durrësit, “Tëdrejtat e Njeriut”, N.50/2000, f.50-63
[30]Ahmeti, M. Statutet e Drishtit, Tiranë 2010
[31]Historia e popullitshqiptar, Tiranë

промените направени во времето и под новите околности за состојбата на постоење на државата, како и црквото право (канонски) за одредена категорија граѓански предмети.[32]

Проблемите на државата на Скендербег се опфатени со албанска и странска литература, почнувајќи од Историјата на Скендербег, составена од неговиот современик, Марин Барлети и постојано од многу други автори[33].Во системот на правото, кривичното право имало важно место бидејќи извршило одбранбена функција од шпионажа и предавство во услови на војната против странска окупација.[34]Според Марин Барлет, во тоа време биле користени поими за кривичното право, како што е поимот криминал, поимот на неопходна заштита.[35]Исто така, според Барлет, познати се видови и мерки на казнување за тешки кривични дела, особено за шпионажа и предавство. Кривичното дело на предавство било осуден на смрт или доживотен затвор. Оваа казна беше извршена од страна на Скендербег против внукот Хамза Кастриоти, кој после предавството беше заробен и осуден. Скендербег потоа наредил да не биде осуден на смрт, но го прати осудената затворска казна да ја издржува во затворот во Неапол (Италија). Тој, исто така, дејствувал и со Ѓерѓ Стрес Балша, кој ги предал со предавање на османлиските освојувачи замокот на Модрица. Како дополнителна казна, била изречена и казната за конфискација на имот, како што било направено против Мојси Големи.[36]

Значи, покрај казните, обичајниот кривичен закон, ја признаваше институт за простување од Скендербег. Покрај елементите на кривичниот закон, како составен дел на системот на кривичнато право, беа применети и спроведени познати процедурални норми, како и организацијата и функционирањето на судовите. Скендербег, како шеф на државата, имаше право (непишано) да ги суди и осуди самите феудални генерали за злосторствата што ги извршиле. Овааположба тој го имал како шеф (преседател) феудалната држава.[37]

---

[32]Historia e shtetitdhe e sëdrejtësnëShqipëri, Luarasi, Tiranë
[33]Barleti, M. Historia e Skënderbeut, Tiranë 1967, f.125, 300
[34] 9 Elezi, I. E drejtapenalenështetin e Skënderbeut, Historia e shtetitdhe e sëdrejtësnëShqipëri
[35] М.Барлети вели дека Скендербег во својот говор рекол: Но, ако оваа се нарекува повече кривично дело одколку потребна одбрана.....судете сами“ (f.472)
[36]ОвојритуалнаизвинувањеесличеннаонаштосеприменувавоЛабри, сокарактеристикаштовоЛабриетолицетоврзалонавратотлоза, (Elezi, I. Kanuni i Labërisë, Toena, Tiranë 2006).
[37]Historia e shtetitdhe e sëdrejtësnëShqipëri, Luarasi, Tiranë

Во однос на слободните селани, територијалните заедници (села), особено во оние области каде што феудалниот систем не бил воспоставен, тие биле судени и осудени од старешини (судии) создадени ад хок од обичајните мажи(стари мажи кој ја знаеа добро традицијата). Казните биле изречени според обичајното кривично право.[38]Според народните изрекипостоел Канонот на Скендербек,кој се викал Канонот на Скендербег, во кој се содржани вообичаени норми прифатени од Скендербег и спроведени од него. Нормите на обичајното право што го содржеа канонот на Скендербег (непишано, но се пренесени во усна традиција од генерација на генерација) ги собра и објави Фрањо Илија во Канун од Скендербег (2003).[39]

Едно важно место опфаќа и кривичното право. Вообичаеното кривично право на албанците ги содржело главните институции од општиот дел на кривичното право и кривичните дела, со соодветни кривични санкции. Во државата на Скендербег и во кнежеството Лека Дукаѓини, нивото на обичајниот кривичен закон варира во однос на позитивното византиско-римско владеење кое владеело.

Во Канонот на Лека Дукаѓини, биле познатиинституциитенаопштотокривичноправо, институтотнавина (кривично дело), вината и нејзинитеформи (умисла, хегрежност), соработкатавокриминал и одговорностанасоработниците, фазитенаразвојнакриминалот ,(обиди), неопходназаштита и казна (нејзинитевидови: одмазда, паричниказни, протерување, смртнаказна, горењенадомот, одземањенаимотот.[40]Кривичните норми на Канун на Лека Дукаѓини ги проширија своите постапки на сите жители на знамињата каде што се применуват. Во нормите во посебниот дел се предвидени овие кривични дела:1. кривични дела против лицето, 2. кривични дела против семејството и брак, 3. кривични дела против приватна сопственост, 4. кривични дела против црквата, 5. други кривични дела.[41]

Канонот на Скендербег и Канонот на Лабрија воопшто , иматат сличност како во општиот дел,така и во посебниот дел.Секако, нема исклучоци за разликите, особено за

---

[38]Elezi, I. E drejtazakonorepenale e shqiptarëve, Tiranë 1983
[39] Ilia, F. Kanuni i Skandërbegut, Milot 2003
[40]Gjeçovi, Sh. Kanuni i LekëDukagjinit, Shkodër 1933
[41] 7 Ilia, F. Kanuni i Skënderbeut, Milot 1993

видовите и мерките на казнување. Во принцип, крвната одмазда беше главната казна која била регулирано со посебните норми.

Главната карактеристика на судувањето на старешините била дека, и покрај културното ниво, тие имале долго искуство и покажале непристрасност во решавањето на случајот.

Пресудите на судењата од страна на старешините доброволно биле спроведени од странките. Како заклучок, може да се изведеследното: 1. племенските заедници на планинските области кои биле самоуправувани, не живееле во анархија и арбитрарност, туку биле заштитени со обичајните кривични и процедурални кривични не напишани норми, но познати и следени во усната традиција од една генерација во друга, со дополнувања и промени диктирани од практиката, потребите на секојдневниот живот.Самоодбрана преку обичајните норми на кривичното и процесното право ја опфаќаше заштитата на целата заедница, животот, здравјето, честа, личното достоинство, семејството, слободата, приватната сопственост и другите важни вредности. 2. Во целина, непишаното кривично вообичајни норми ги рефлектираа важните елементи на кривичнот право , одиграа улога како самоуправувачки устав на локалната самоуправа. Во меѓувреме служеше како општ отпор против законите на странските окупатори, во одбрана на националниот идентитет. 3. Вообичаеното кривично икривично процесно право, заедно со пресудите на старешините, имале албански карактер, бидејќи дејствувале на северот, во Косово, до Лабери и Сул. [42]Овие основни заеднички карактеристики не ги отфрлија локалните карактеристики. 4. Студирањето на елементите на кривичнато право според обичајното право има за цел да ги идентификува културните и правните вредности што ги содржи и да се зачуваат како историски споменик на албанската правна култура, но не и за нивно практично спроведување.

[42]Elezi, I. E drejtazakonore e Labërisë, Tiranë 2002

ISSN 1857-7482, Nr. 21, 2019 www.eust.edu.mk/Heritage/

ЗАКЛУЧОК

Корените на албанското законодавство произлегуваат од илирскиот закон и порано во исто време кога во античкиот Рим процветал римското право, и едно правосудство која била вкоренета во срцето на Европа,е албанското право.

Овој период бил илирското казнено право , како право слична со римското право, која подоцна продолжил да преживува како обичајно право, кодифицирано во Канон не напишани во формална смисла што ја знаеме денес,а во нивната разновидност има повеќе од дванаесет канони во сите албански земји, од кои некои се објавени пред еден век.

Канонот на Лека Дукаѓини, иако строг, носи подобри закони, или во смисла на спречување на криминалот, убивање на крвна одмазда, заострување на мерките за криминал и спречување на криминалот против малолетниците и жените што ги исклучиле од крвната одмазда, дури и во синџирот на настани , криминалот беше легализиран во рок од 48 часа од страна на семеството спрема виновникот, авторот на кривичното дело.

Друг добар чекор во однос на подобрувањето на Канонот го донесе Кангон на Скендербег, кој воопшто немаше големи промени од оној на Лек Дукаѓини, но се смета дека е поблаг во смисла на казнивост, и во овој круг се вклучени областите од Дибар, Мат, Крuја, Лежа и Средна Албанија, така што во некои аспекти постои тенденција на декриминализација.

Интересно е фактот дека обичајното право, независно од освојувањата, без разлика дали се окупирани од императори или не, функционирало во различни места и никогаш не било асимилирано, па дури и денес во модерно време, но понекогаш се појавува со својата позиција, а тајната лежи во фактот дека законите имаа основа за директен плебисцит на старешина, па дури и за јуриспруденцијата причините треба да се истражуват.

Во албанските земји постојат дванаесет различни канони, а помеѓу кои уште стои оној со апсолутна законодавна власт, имено Канон на Лек Дукаѓини, кој убива и ден денес, предизвикувајќи ги законите на времето.

ЛИТЕЛАТУРА

1. Похани,И Поленак-Аќимовска, М Бучковски,В Наумовки.„ Римско Право“,Софија-Богданци, Скопје 2014
2. Aristoteli, „Politika“, Tiranë 2003
3. Krisafi, K. Shteti ilir, shteti dhe e drejta në Epir, Historia e shtetit dhe e së drejtës në Shqipëri, Luarasi, botim 2001
4. Ceka, N. „Ilirët, histori e shkurtër“, botimet Toena, Tiranë 2003
5. Korkuti, M. „Parailirët, ilirët, arbrit,“ botimet Toena, Tiranë 2003
6. Elezi, I. Elezi, E. „Historia e së drejtës penale“, Erik, Tiranë 201
7. Delvina Sh. „E vërteta mbi Epirin“, Tiranë 1999
8. Grup autorësh„ Historia e shtetit dhe e së drejtës në Shqipëri“, Luarasi, 2011
9. Mandro, A.„ E drejta romake, Afërdita“, Tiranë 2001
10. Sadikaj, B. „Sociologjia e së drejtës“, Prishtinë 2010
11. Buda, A. „Historia e Shqipërisë“, Tiranë
12. Elezi, I. E drejta zakonore e Labërisë, Tiranë 1983
13. Ulqini, H. Statutet e Durrësit, “Të drejtat e Njeriut”, N.50/2000, f.50-63
14. Ahmeti, M. Statutet e Drishtit, Tiranë 2010
15. Barleti, M. Historia e Skënderbeut, Tiranë 1967,
16. Elezi, I. „E drejta zakonore penale e shqiptarëve“, Tiranë 1983
17. Ilia, F.„ Kanuni i Skandërbegut“, Milot 2003
18. Gjeçovi, Sh. „Kanuni i Lekë Dukagjinit“, Shkodër 1933
19. Ilia, F. „Kanuni i Skënderbeut“, Milot 1993

ISSN 1857-7482, Nr. 21, 2019 www.eust.edu.mk/Heritage/

NACIONALIZMI SHQIPTAR NË PERANDORINË OSMANE NË VITET 1908-1912

Ibrahim Ceka

Phd. Kandidat (Doktorant), Universiteti Ndërkombëtar i Strugës

i_ceka@hotmail.com

Abstract

Albanian nationalism presents a rather complex phenomenon of identifying and defining it as an identity and national phenomenon, this happens in its beginnings knowing that most of the Albanian people and intellectual leaders until 1912 did not have a patriotism formed which would confirm the political and national unity as elements of genuine nationalism. The reasons are already well-known: Welfare under Ottoman umbrella, as well as the Ottoman state policy which made Albanians not ethnically identified as Albanians.

This lack of identity was filtered immediately after the national movements of other Balkan peoples, and for Albanians this national creation posed a danger to the Albanian identity.

With the formation of the League of Prizren in 1878, the first rays of Albanian nationalism emerged, although the purpose of the league and its requirements were not fully oriented to a national independence, they can again be taken as an attempt by the political elite to unite the political forces , intellectual, cultural in a vilayet that would be unification of national identity, although in the imperial government, the intent of the league intellectuals was the unification of everything Albanian. We consider that the Albanian nationalism of its beginnings soon got its proper formation and responsibly we say that its nationalism was quite meaningful in comparison to today's nationalism.

The Albanians of that time insisted on the unification of all their lands, even with war if it was needed, while the Albanians of today, are firmly seeking their integration into the supranational institutions, such as the European Union, but the union in one state, more is media advertising, of pre-

election campaigns than a reality of the future.

1. NACIONALIZMI SHQIPTAR NË PERANDORINË OSMANE NË VITET 1908-1912

Evoluimet e njesisë identitare në historiografinë shqiptare, na paraqet një kontribut të vlefshëm të përpjekjeve, të mendimtarëve shqiptarë, drejtë unifikimit të një mendimi politik që shpie në ngjizjen e kombit shqiptar, dhe këto përpjekje, veçojmë mundin dhe sakrificën e rilindasve, u kurorëzuan me formimin e një shteti të gjymtosur, të cunguar shqiptar. Megjithatë, mendimi i tyre politik dha frytet e përpjekjeve të tyre.

Shpeshherë termi nacionalizëm është keqpërdorur ose keqinterpretuar nga qarqet e ndryshme. Në periudha të caktuara tek popujt e ballkanit, nacionalizmi si term ka luajtur rolin e vet në këndelljen e zemrave patriotike që më pas rezultuan me pavarësin e shteteve, po tek shtetet sllave, nacionalizmi ka patur një kuptim jo të drejtë dhe është keqpërdorur skajshmërisht në të gjithë egzistencën e tyre. Tek sllavët, nacionalizmi ka kuptuar ngjallejn e patriotizmit të tyre, dhe shkatërrimin e popujve tjerë, ka qenë në njëfar forme parim nihilist, qëndrim mohues ndaj çdo gjëje që nuk i përket atyre, ndoshta kjo edhe si kurdisje e qëllimshme për një pan sllavizëm që nga *Naqertania*.

Megjithatë, tek elita shqiptare, nacionalizmi ka qenë më parimor dhe më i drejtë qoftë si kuptim apo edhe si veprimtari e ndërmarrë, ndoshta kjo si pasoj e integrimit të tyre thellë në shtetin osman, dhe pajtimi për të bashkëjetuar me popuj të tjerë.

Nacionalizmi nuk e ka kuptimin që ta duash tëndën e ta luftosh tjetrin, ky term është më i thellë sesa kuptimi bukfal i tij, zatën nën parullën e nacionalizmit janë zhvilluar luftëra të përgjakshme, janë masakruar mijra njerëz e shkatërruar pasuri në ballkan, më së miri kanë ditur ta luajn këtë lojë sllavët e Ballkanit.

Nacionalizmi tek popujt e Ballkanit është produkt i fund shekullit 19, por tek shqiptarët kjo lëvizje filloi më vonë, kur themi se nacionalizmi tek shqiptarët ishte i vonuar, kemi parasyshë disa faktorë tashmë të pranuar nga teoricient botërorë mbi nacionalizmin ballkanik, e para, se nacionalizmi si lëvizje ishte promotorë i popujve të krishterë, dhe mbështetësit kryesor të nacionalizmit në

Perandorinë Osmane ishin shtetet krishtere për rreth, siç edhe potencon Nuray Bozbora: "Kur analizojmë studimet e kryera mbi këtë temë, paraqiten dy fakte me të cilat përballemi: E para, nacionalizmi ballkanik ishte lëvizje që filloi në mesin e pakicave të krishtere dhe së dyti, mbështetja e drejt-përdrejtë apo e tërthortë e shteteve të krishtera perendimore për këtë lëvizje[1]"

Pra, nacionalizmi shqiptar në një far forme lindi i reaksion i nacionalizmit të shteteve të krishtera ballkanike.

E dyta, se shqiptarët ishin popull me shumicë muslimane, dhe se integrimi i tyre në shtetin osman ishte solid, saqë nuk mendonin në drejtim të një mëvetësie nga shteti osman, dhe së treti, se shqiptarët në një far forme nuk lejoheshin nga pushteti osman të largoheshin në drejtim të një shteti etnikisht të pastër shqiptar dhe të pavarur nga shteti osman, kjo me të vetmin qëllim, sepse shqiptarët së bashku me boshnjaket, konsideroheshin shpirti dhe trungu i perandorisë osmane në Rumeli, siç edhe potencon stujduesi dhe historiani Nuri Bexheti. Shteti osman, e dinte mirë që me largimin e shqiptarëve nga Perandoria Osmane, fillonte dhe largimi i pushtetit osman nga Ballkani duke u tkurrur në drejtim të Stambollit

Termi nacionalizëm, në teorinë shkencore ka kuptim ndryshe nga ajo që e kuptojnë shumica prej njerëzve. Me kohë teoricien dhe njohës të nacionalizmit kanë dhënë mendimet e tyre, definicionin për të. *Por, definicioni i Ernes Gellnerit, i përqafuar edhe nga Erik Hobsbaumi, ka të ngjarë të jetë diçka më gjithpërfshirës lidhur me natyrën dhe funksionin e nacionalizmit, e që përkon edhe me parimin e hershëm të nacionalizmit shqiptar:*

Nacionalizmi në thelb është një parim, sipas të cilit njësia politike dhe njësia kombëtare duhet të përputhen[2].

Nacionalizmi shqiptar u brumos dhe u krijua në kushte të jashtëzakonshme, nga presioni që shtetet fqinje ia bënin trojeve shqiptare, nga rreziku i shlyerjes së identitetit shqiptarë nga faqja e dheut, dhe si rezultat i këtyre presioneve, elita politike shqiptare, respektivisht, rilindasit e panë të arsyeshme që të ndërmarrin hapa konkrete për shpëtimin e kombit.

[1] Nuray Bozbora, *Shqipëria dhe nacionalizmi shqiptar në Perandorinë Osmane*, Tiranë 2002, f. 13
[2] Milazim Krasniqi, *Nacionalizmi Shqiptar*, Sh.B, Logos A, Shkup, botimi i dytë, Shkup, f. 21

Mendoj se janë tri elemente bazë që nxitën rilindasit në përshpejtimin e ides së tyre tanimë të ngulitur në kokat e tyre, e që ishte marrja e kompetencave në duart e tyre nga Perandoria Osmane dhe kalkulimet e thukta që duhet ti bënin për ta shpëtuar atë copa shqiptare nga rreziku sllav:

1.1. Dobësimi i Perandorisë Osmane

Lëvizja kombëtare shqiptare tashmë ishte e bindur se me rënjën e Perandorisë Osmane, binin dhe trojet shqiptare nën kthetrat sllave, ngase garanci për mbatjen në fuqi të shqiptarëve ishte pa dyshim mbetja në këmbë e shtetit osman.

Historiografia shqiptare, ajo postkomuniste shpeshherë ka ditur ti fsheh të vërtetat e së kaluarës sonë, gjë që në kohën e sodit, me daljen në pah të fakteve të reja mbi historinë evropiane, konkretisht mbi ballkanin perendimor, na dalin fakte interesante mbi bashkëjetesën e popullit shqiptar me popujt tjerë nën administrimin osman, që pandeh bien ndesh me të dhënat e shumë historianëve e studjuesve lojal të periudhës moniste.

Një periudhë 500 vjeçare të qeverisjes osmane në hapësirat shqiptare, nuk duhet shikuar nën llupen vetëm bardh e zi / bardh ose zi, të jemi të sinqert, asaj periudhe historianët shqiptar i kanë shumë borxh, ngase njihet si periudha që më së paku është studjuar e analizuar, ju kemi borxh atyre personaliteteve shqiptare që kanë bërë histori në shtetin osman, sigurisht që familja Qyprili prej Beratit nuk do ua falte shtrembërimin e fakteve mbi këtë dinasti udhëheqëse, mbi këtë familje që me aftësit e tyre administrative, ngritën në këmbë përsëri shtetin osman në vitet 1600 pas dobësimit të skajshëm të tij, e shumë e shum figura të shquara shiptare që studjuesit nuk i kanë trajtuar fare ose sëpaku i kanë trajtuar sipërfaqësisht, kjo e bërë në mungesë të fakteve ose qëllimisht.

Fundja, është fakt që territoret shqiptare u zgjëruan derisa ishin nën sundimin osman, shqiptarët ishin populli i përkdhelur i Sulltanint, kjo edhe si rezultat i asaj se shumica e tyre ishin të besimit të njejtë, musliman.

Dhe me të drejtë shprehet historiani dhe studiuesi, Prof. Dr. Paskal Milo: "Janë dy arsye të fuqishme se pse shqiptarët nuk kishin një pjekuri apo ndërgjegjësi kombëtare për të krijuar shtetin e pavarur;

E para, se shqiptarët ishin të integruar në perandori dhe posedonin postet më të larta në këtë shtet që asnjë kombë tjetër nuk i kishte, dhe;

E dyta, shumica e shqiptarëve identifikoheshin me osman, ngase i përkisnin fesë islame dhe gëzonin të drejta të barabarta si dhe trajtim të mirë, ngase feja luan një rolë të jashtë zakonshëm në ngjizjen e kombit[3]"

Ti kthehemi temës, pse dobësimi i shtetit osman?, sepse vetëdija politike e rilindasve tanë, ishte e kthjellët dhe shumë të vetëdijshëm se integritetit territorial i shqiptarëve do të ishte më i sigurt nën shtetin osman sepse në një forme ishte detyrë dhe obligim i shtetit osman që ti mbronë trojet shqiptare si territore administrative të kësaj perandorie.

Lëvizja kombëtare shqiptare ishte unike në ato të diskutuara më parë për faktin që krerët, sëpaku para vitit 1912, nuk donin që Perandoria Osmane të coptohej dhe as që kërkonin një shtet të pavarur. Përkundrazi, ata trembeshin se po të binte perandoria, tokat e tyre do të ndaheshin midis fqinjëve. Autonomia brenda shtetit osman dukej të ishte garancia më e mirë e sigurisë së tyre kombëtare[4].

1.2. Reziku që u kanosej trojeve shqiptare nga fqinjët sllav

Me disfatën e Perandoriës Osmane nga ushtria ruse, filluan të dridhen themelet e shtetit osman në Evropë, gjegjësisht në Ballkan. Arritja e marrëveshjes mes shtetit osman dhe shteti rus, ishte një goditje e fuqishme dhe për shqiptarët, sepse me marrëveshjen e Shën Stefanit 1878, trojet shqiptare bëheshin kurban për shtetet e reja nacionale që do të themeloheshin nga tash, ku në pikën 2 të marrëveshjes thuhet: *Pavarësimin e provincës serbe, të cilës do t'i shtohen edhe territore të reja,*[5] duke aluduar në trojet shqiptare.

---

[3] Ismail Qemaili dhe Pavarësia e Shqipërisë, https://www.youtube.com/watch?v=p9llgOFBmiw
[4] Charles dhe Barbara Jelavich, *Themelimi i Shteteve Kombëtare të Ballkanit, 1804-1920*, SH. B, Dituria, Tiranë 2004, f. 206
[5] Muhamed Salab, *Perandoria Osmane, faktorët e ngritjes dhe rënies së saj*, Prishtinë 2009, f. 444

Ishte ky synim i kahmotshëm, pra implementimi i idesë së madhe të ministrit serb Ilia Garashaninit, që Naçertania të vazhdonte rrugëtimin e saj deri në "krijimin" e perandorisë mesjetare të Stefan Dushanit, që do të thoshte mes tjerash, përfshirjen e trevave shqiptare veriore në shtetin serb.[6]

1.3. Ngritja e vetëdijes politike, lindja e nacionalizmit tashmë të përhapur tek popujt e ballkanit

Si rezultat i fërkimeve politike mes administratës osmane dhe shteteve perendimore, të cilët synonin ta kishin një shtet osman, por të dobët fizikisht, egzistencialisht, reflektoi tek masa intelektuale shqiptare. Ky ishte një sinjal që karshi vendeve fqinjë që tashmë kishin trazuar popullin për idenë e zgjërimit të territoreve të veta, në kurriz të shiqptarëve, ishte ujitur në kokat e tyre megaloidea për një Sërbi të Car Dushanit sidhe një Greqi të Janis Koletis.

"Nacionalizmi krishter (Bullgar, Serbe, Rumun, Grek) ishte faktorë i rëndësishëm në përshpejtimin e procesit të krijimit të shteteve nacionale dhe lindjen e nacionalizmit shqiptar. Krijimi i shteteve nacionaliste krishtere në Ballkan, i përballi shqiptarët, të lidhur me shumë fije me perandorinë dhe me një shumicë muslimane të popullsisë, me rrezikun e coptimit të trojeve të tyre historike. Në këtë kuptim, nacionalizmi shqiptar lindi si reaksion ndaj nacionalizmit të krishterë ballkanik të shek. XIX.[7]"

2. MENDIMI POLITIK DHE KULTUROR I INTELEKTUALËVE SHQIPTAR NË ZGJIMIN E NAZIONALIZMIT

Edhe pse Lidhja e Prizrenit e mbajtur më 1878 sinjalizon per një unifikim të ides kombëtare, përsëri nuk mund ta quajm si një zhvillim kuptimplotë nacional sepse brenda për brenda lidhjes kishte më shumë se një ide për statusin e popullit shqiptar, konkluzioni final i lidhjes ishte që shqiptarëve tu jepet një lloj autonomie duke i bashkuar të gjithë vilajetet nën nje, në kuadër të shtetit osman, lidhja nuk kishte për qëllim pavarësin e Shqipërisë por kërkonte të drejta suplementare për shqiptarët nga oborri mbretërorë, dhe këta te drejta ishin jetike per kohën.

Nga 1876 kur edhe u shpall kushtetuta II nga Sulltan Abdylhamidi e deri më 1908 nacionalizmi

[6] Enis Sulstarova, *Ligjërime nacionaliste në Shqipëri, dhe studime të tjera*, Tiranë 2015, f. 27
[7] Po aty, Bozbora, f. 15

ISSN 1857-7482, Nr. 21, 2019 www.eust.edu.mk/Heritage/

shqiptar sa vinte duke u brumosur, duke marr pamjen e saj origjinale, duke bashkuar njesin politike dhe kombëtare në vazhdimësi.

Revolucionistët shqiptar tash më zinin vend kyq në zbatimin e reformave në perandori që synonin dhënien e një sërë te drejtave nga sulltani per të gjithë popujt nën sundimin e tij. Dhe nga 1908 e deri në pavarësin e Shqipërisë nacionalizmi shqiptar paraqitet i kompletuar, ngase mendimi politik shqiptar thuajse ishte i unifikuar, figurat kryesore të rilindjes duke u edukuar dhe formaur intelektualisht në oborrin mbretëror nuhatën rrezikun që u kanosej trojeve shqiptare dhe benin perpjekje për të gjetur një zgjidhje afatgjatë; shtytja e par ishte arsyeja e marrëveshjes mes Perandorisë Osmane dhe Rusisë në vitin 1878 ku përmes kësaj marrëveshje trojet shqiptarë hynin në pazar dhe ishte e dyshimt egzistenca e tyre, dhe shtytja e dytë ishte nuhatja se Perandoria Osmane definitivisht mblidhte plaqkat nga ballkani dhe largohej në drejtim të Stambollit. Figurat e fuqishme që njihen si baba të nacionalizmit, si më të spikaturit padyshim që janë Sami Frashëri dhe Pashko Vasa, Sami Frashëri i rritur dhe edukuar në oborrin e Sulltanit dhe Pashko Vasa si i zgjedhuri i Sulltanit për Guvernator të Libanit, njëri musliman e tjetei i krishter, por qe të dy si shumë të tjerë shërbetorë te dëvotshëm të shtetit osman, sidhe patriot të çështjes kombëtare.

Një shtytje e madhe drejtë kompletimit të një nacionalizmi më kuptimplotë qe dhe lëvzja kulturore e vitit 1879, me themelimin e Shoqërisë së Shkronjave Shqipe në Konstandinopoj. Qëllimi i organizatës ishte të krijonte një gjuhë standarde, e cila do të qonte në botimin e librave, revistave e gazetave që do të përdoreshin e do të kuptoheshin nga të gjith.

Ndikim të fuqishëm në konsolidimin e nacionalizmit dhe bashkimin e shqiptarëve në idenë e unitetit kombëtar, korespodencat e ndryshme, botimet periodike, revistat dhe letrat e ndryshme që i botonin intelektualët shqiptarë, dhe mezi prisnin shqiptarët anë e mbanë botës ti kenë në dorë, dhe përmes këtyre botimeve, kuptohej se tashmë koha kishte filluar të punonte për shqiptarët.

"Sami Frashëri, Jani Vreto dhe Pandeli Sotiri morën leje nga Sulltani për ta botuar revisten në gjuhen shqipe"Drita" në vitin 1884 e në numrin e tretë kjo revistë del emrin "Dituria". Pas në kohe u pezullua nga Stambolli dhe filloi të nxirret në Bukuresht nga viti 1885. Nga viti 1885 Sulltani liroi nacionalistët

ISSN 1857-7482, Nr. 21, 2019 www.eust.edu.mk/Heritage/

shqiptar, uli taksat dhe lejoi që të formohen shkolla shqipe dhe të përdorej gjuha shqipe.[8] Pra si rezultat i presionit intelektual shqiptar, qeveria e Stambollit lëshon pe.

Ska dyshim se popullin e një kombi e unifikon gjuha, kultura, mirëpo fatkeqësisht shqiptarët nuk kishin një alfabet unik, detyroheshin që për të shkruar, të përdornin alfabete të ndryshme.

Përpjekjet individuale të rilindësve shqiptar pë të kontribuar në alfabetin dhe gjuhën shqipe, kishin treguar rezultat jo të mjaftueshëm për ta mbushur boshllëkun që ishte në popullin shqiptar, kështu që me komunikimin e rilindësve dhe kontibutdhënësve në fushën e përpilimit të një alfabeti unifikues, më 14 nëntor - 22 nëntor 1908 në Manastir, ndodhi takimi për përcaktimin dhe hartimin e Alfabetit të Gjuhës Shqipe. Gjatë takimeve dhe diskutimeve në këtë kongres ishin të hartuar dhe erdhën në propozim disa alfabete të ndryshme. Në mesin e shumë propozimeve ishte edhe ai i krijuar në Stamboll nga patriotët shqiptarë, i njohur si alfabeti i Stambollit. Ska dyshim se një alfabet i njësuar dhe plasuar në popullatën shqiptare do të ishte fillimi i letërsisë mbarështiptare dhe suksesi më i madh i arritur ndonjëherë në fushën e alfabetit shqip. Kumtesa e mbajtur nga Gjergj Fishta, nga Shkodra, preku të gjithë pjesëmarrësit, sa një hoxhë rendi ta përqafonte para të gjithëve. Kërkesa e kombëtaristëve shqiptarë ishte që gjuha shqipe të mos shkruhej as me shkronja arabe, as me shkronja greke, por me alfabetin latin, gjë që nënkupton mosnënshtrimin qoftë ndaj osmanëve, qoftë ndaj grekëve. Kongresi vendosi me votë unanime të lënë mënjanë alfabetin e Stambollit, dhe ta shkruanin gjuhën shqipe vetëm me alfabetin latin me 36 shkronja, cili përdoret deri më ditët tona.

3. A ISHTE PENGESË PERANDORIA OSMANE NË NGJIZJEN E NACIONALIZMIT TEK SHQIPTARËT

Nuk mund të themi kategorikisht se shteti osman ishte pengesë për formimin e identiteti shqiptar, ngase vet shteti osman nuk njihej si shtet me nacionalizëm të thukt. Ky shtet ishte teokratik dhe e përbënin mbi 10 milete, ishte konglomerat etnish, kulturash e popujsh siç thotë dhe shkrimtari Ismail Kadare në lbrin *Mosmarrëveshjet*: "Në ushtrinë osmane, në Betejën e Kosovës, më 1389, fliteshin 40 gjuhë. Është thënë se Perandorinë Osmane e kanë përbërë 62 milete-popuj."

[8] Po aty, Bozbora, f. 197

Dhe karakteristikë e shteti osman, sidhe perandorive pararendëse ka qenë që të zgjëroj territorin e saj, dhe tek shteti osman të përhap fenë islame, pa cenuar identitetin kulturorë, etnik dhe gjuhën e vendit. "Gjatë sundimit pesqind vjeçar turk, shqiptarët i kanë rikthyer territoret e veta, e kanë rikthyer etninë e vet në territoret e veta, e kanë ruajtur gjuhën shqipe[9]"

Shqiptarët në shtetin osman gëzonin mirëqeni dhe të drejta solide; kishin të drejtë të integroheshin në administratën e shtetit deri në krye të qeverisë së saj, saqë studjuesi Nikollë Loka i nxjerrë 44[10] kryeministra shqiptar që kanë qeverisur shtetin më të fuqishëm të asaj kohe (edhe pse për numrin e kryeminisitrave shqiptar ka polemika e mospajtime të shumta), gëzonin të drejtën e gjuhës shqipe, të drejtën e armëbajtjes dhe ligjeve dhe të drejtën e aplikimit të dokeve dhe zakoneve të vendit sepse Perandoria Osmane luajti diplomaci elastike e cila përvetësonte kodet të cilat nuk binin ndesh me politikat e saja dhe ligjin e Sheriatit, dhe bëri një kodeks të veçant me tradita dhe doke të ndryshme që i praktikonte në territoret e saja.

"Prandaj s'ka pse të habitemi kur në përmbledhjet e ligjeve të sulltanit gjejmë edhe elemente të një legjislacioni tjetër, rrënjët e të cilit janë të ngulitura thellë në stukrura me zanafillë romake, bizantine, sllave, gjermanike ose mamluke[11]"

Në anën tjetër, shteti osman luante një politikë mjaftë joshëse shpeshherë edhe kërcënuese për popujt brenda saj, kur kishte parasyshë interesin territorial të shtetit.

Kjo shihej në momentet e fundit të egzistencës së shtetit osman, dhe në fillet e parat ë zgjimit të nacionalizmit shqiptar të vitit 1908, atëherë kur turqit e rinjë rikthyen kushtetutën e refomimit të Perandorisë Osmane dhe filluan me qeverisjen.

Pengesa e vetme që i bëhej popullit shqiptar ishte egzistenca e Perandorisë, sepse përmes egzistencës së shqiptarëve varet dhe egzistenca e Perandorisë Osmane në Ballkan, për këtë arsye qeverisja e turqëve të rinj ishte kundër bashkimit të katër vilajeteve shqiptare nën një vilajet nagse i druhej

[9] Sabri Maxhuni-Novosella, *Marrëveshja*, Prishtinë, 2011, f. 85
[10] Nikollë Loka, *Arnautomania, 44 Kryevezirë dhe 170 vjet qeverisje shqiptare në Perandorinë Osmane*, Botues Geer.

[11] Robert Matrant, *Historia e Perandorisë Osmane*, përkth. Asti Pipa, Dituria, 2014, f 121

pavarësimit të saj, sepese tashmë nuhatej zgjimi kombëtar shqiptar, megjithatë deri më 1912, pak para shpalljes së pavarësisë së Shqipërisë nuk flitej fare për një Pavarësi të shtetit shqiptar, por ideja ishte vetëm për një autonomi të vilajeteve siç shprehet edhe Pashko Vasa: "Është në interesin tonë të përbashkë që e gjithë Shqipëria të bashkohet në një vilajet të vetëm, t'i jepet asaj një administrim i thjeshtë, kompakt dhe i fortë, të integrohen në administrimin e saj elementet e vendit, dhe kështu, të themelojmë nën skeptrin e S.M. Sulltanit, një epokë të re të bashkimit, të mirëkuptimit, dhe të vëllazërimit për të gjitha fetë[12]"

Por me ardhjen e turqëve të rinj në pushtet, me zhveshjen e shumë ingirencave të pushtetit të sulltanit, pësuan dhe ndryshime në trajtimin e popujve në shtetin osman, ku kjo ndikoj edhe tek shqiptarët, përkundër asaj se shqiptarët përkrahën fuqishëm lëvizjen e turqëve të rinj sepse propaganda e tyre ishte që me qeverisjen e turqëve të rinj, do tu jepet e drejta e popujve tjerë për autonomi të zgjëruar, dhe me këtë parull u mashtruan intelektualët shqiptar, sepse turqit e rinj, në parim dhe fshehtësi synon që perandorinë osmane ta turqëzonin në thelb, duke u mohuar popujve tjerë identitetin e tyre që e kishin patur në kohën e sulltanatit, ku "neni 18 (i përgatitur nga xhonturqit) në Parlamentin Osmane, në kohën e Tanzimatit, ka qenë antishqiptar dhe ka shkaktuar shkëputjen e Shqipërisë nga Perandoria. Në këtë nen thuhej: "Çdo nëpunës që punon në administratën e Perandorisë Osmane duhet ta dijë gjuhën turke. Shqiptarët më së shumti e kanë kundërshtuar këtë nen.[13]"

Në parim, lëvizejt e turqëve të rinj ishin lëvizje të një nacionalizmi të tepruar, për mos thënë nacionalizmi nihilist, sepse shqiptarët me shekuj kishin bashkëjetuar me popujt tjerë nën shtetin osman dhe kishin ruajtur gjuhën dhe traditën e tyre, kurse lëviza e re e turqëve të rinj, për një kohë të shkurtë donte që ti zhveshte shqiptarët nga identiteti i tyre duke ua imponuar një identitet që nuk ishte i tyre.

Po sikur turqit e rinj të vazhdonin politikën e sulltanit, duke ua dhënë të drejtat suplementare që i kërkonin shqiptarët, përfshirë këtu dhe bashkimin e katër vilajeteve nën një, si do të qëndronte situata atëherë?. Lidhur me papjekurinë politike të turqëve të rinj Eqrem bej Vlora thotë: "Turqit e rinj me papjekurinë e tyre politike nuk dinin se si ti trajtonin popujt e zgjuar per autonimi në Perandorinë Osmane, rasti konkret me shqiptarët. Autonomia popujve musliman duhej dhënë sepse kishin

[12] Pashko Vasa, *E Vërteta mbi Shqipërinë dhe Shqiptarët*, f. 36
[13] "*Roli i shqiptarëve në Perandorinë Osmane dhe në Republikën Turke*", panel i organizuar nga Qendra Kulturore e Kosovës në bashkëpunim me Forumin Rinor të Shoqatës "Vëllazëria Turko – Shqiptare", 25 janar 2014.

lidhshmëri për kalifatin dhe nuk shkëputeshin nga Perandoria Osmane.

Kemi raste me Jemenin, Arabinë Qëndrore, Libia, si shtete problematike që bënin luftë shumëvjeçare për liri, dhe nga momenti që u dha liria dhe autonomia, ata mbetën besnik ndaj Perandorisë duke e përkrahur Perandorinë në të gjitha situatat deri në shkatërrimin e saj ngase ishte kidhja teokratike, kalifati. Këtu gabuan turqit e rinj me shqiptarët që nuk ua dhanë autonominë e duhur për ti pasur edhe për një kohë të gjatë aleatë të fuqishëm[14]"

4. KONCEPTI NACIONAL-KOMB, SËMUNDJE SHKATËRRUESE E PERANDORISË OSMANE

Në fund të shekullit XIX shteti osman ballafaqohet me dy probleme esenciale të qenësisë së vet, përveç dobësimit si shtet dhe fuqi ushtarake, i sulmuar nga jashtë, nga të gjitha anët, nga forcat e fuqive të mëdha perëndimore. Ndërkohë e në veçanti atakohej nga Rusia, kurse nga brenda kishte filluar të infektohej nga „sëmundja“ e e nacionalizmit.

Nacionalizmi tek një popull sipas teoricientëve zhvillohet në tri faza:

"Faza A është "zgjimi" kulturor, gjatë së cilës disa intelektualë fillojnë të mbledhin e studiojnë kulturën popullore, faza B është aktivizimi politik dhe faza C është masivizimi i lëvizjes, gjatë së cilës ajo fillon të ndahet në grupime ideologjike.[15]"

P.sh., në rastin konkret tek shqiptarët, koncepti i idesë së kombit shqipëtarë ka ecur nëpër tri fazat e sipër përmendurs duke i dhënë formësim origjinal nocionit kombë, me fjalë të tjera lëvizja nacionaliste shqiptare fillon ta zhvillojë mendimin e vetë politik me kërkesat e tyre për të drejta më të mëdha kulturore dhe gjuhësore në kuadër të një autonomie nën shtetin osman, si rrjedhojë që në të ardhmën të organizoheshin në lëvizje serioze me kerkesat e tyre kombëtare.

Në Perandorinë Osmane, lëvizjet nacionaliste kanë qenë rezultat i:

---

[14] Eqrem bej Vlora, *Kujtime* 1885-1925, Botimi i tretë, Tiranë, f. 238
[15] Po aty, Sulstarova, f. 127

- Dobësisë së shtetit osman dhe paaftësisë së tijj për t‘i kontrolluar lëvizjet e mendimeve të ndryshme politike dhe ideologjike, si dhe i paaftesisë për t‘i parandaluar këto rryma e kanë dëmtuar rëndë këtë shtet.
- Daljes në skensë të patriotëve të ndryshëm që synonin të bashkonin etnitetin e tyre gjuhësor, kulturor dhe fetar në një çati.
- Pakënaqësisë të popujve të ndryshëm brenda perandorisë me trajtimin e administratës apo shtetit, por edhe i keqtrajtimeve që iu që bëheshin grupeve apo popujve në hapsirën e perandorisë
- Dobësimit real të perandorisë dhe paaftësisë për t‘i mbrojtur kufijt e vet.
- Shfaqjes së idesë për shtet demokratik, më pak teokratik, për një shtet me kushtetutë laike dhe jo një kushtetutë fetare siç ishte Perandoria Osmane, ku feja nuk do të jetë në rend të parë, por kombi.

Në rastin e shtetit osman, rol të theksuar drejt degradimit ka luajtur dhe dalja në skenë e turqëve të rinj, të cilët synonin ta mbanin shtetin osman kompakt por pa ligj fetar, me një kushtetutë laike të ardhur nga ligjet e ndryshme evropiane. Por kjo ju shkoj keq turqve të rinjë, ngase fryma e tyre nacionaliste i frymëzoi dhe popujt e tjerë brenda perandorisë për të menduar drejt idesë për bashkim kombëtar, shtoja kësaj dhe trajtimin jo të mirë që qeveria e turqve të rinj e bënte ndaj etniteteve të tjera kombëtare përbrenda shtetit osman, mes tjerash edhe ndaj shqiptarëve.

REFERENCA:

1. SULSTAROVA, Enis, *Ligjërime nacionaliste në Shqipëri dhe studime të tjera,* Botimi i Dytë, Tiranë, 2015
2. SALABI MUHAMED, Ali, *Perandoria Osmane, faktorët e ngritjes dhe rënies së saj*, Fjala e Bukur, Prishtinë, 2009
3. LOKA, Nikollë, *ARNAUTOMANIA: 44 Kryevezirë dhe 170 vjet qeverisje shqiptare në Perandorinë Osmane,* Botues, GEER
4. BOZBORA, Nuray, *Shqipëria dhe nacionalizmi shqiptar në Perandorinë Osmane*, Tiranë, 2002
5. VLORA, Eqrem, *KUJTIME* 1885-1925, Botimi i Tretë, Tiranë
6. ZENELAJ, Eqrem, *Diplomacia e Ismail Kemal Bej Vlorës, rivalitetet e brendshme në Shqipëri dhe rruga e Pavarësisë 1912-1923*, Vatra, Prishintë, 2013
7. JELAVICH, Charles dhe Barbara, *Themelimi i Shteteve Kombëtare të Ballkanit, 1804-1920,* Dituria, Tiranë, 2014
8. SKENDI, Stavro, *Zgjimi kombëtar shqiptar*, Tiranë, 2000
9. KRASNIQI, Milazim, *Nacionalizmi shqiptar,* LogosA, 2017
10. Roli i shqiptarëve në Perandorinë Osmane dhe në Republikën Turke", panel i *organizuar nga Qendra Kulturore e Kosovës në bashkëpunim me Forumin Rinor të Shoqatës "Vëllazëria Turko – Shqiptare", 25 janar 2014*
11. MAXHUNI, Sabri-Novosella, Marrëveshja, Prishtinë, 2011
12. MATRANT, Robert, Historia e Perandorisë Osmane, përkth. Asti Pipa, Dituria, 2014
13. BUXHOVI, Jusuf, *Nga shqipëria Osmane te Shqipëria Evropiane*, Faik Konica, Prishtinë, 2010
14. Abdyli, Porf. Ramiz, *Lëvizja Kombëtare Shqiptare 1908-1910*, Libri 1, Instituti i Historisë Prishtinë, 2014

NDËRMARRJET E VOGLA DHE TË MESME NË REPUBLIKËN VERIORE TË MAQEDONISË DHE NË BASHKIMIN EVROPIAN.

Prof. Dr. Gëzim Selimi

International University of Struga

g.selimi@eust.edu.mk

Abstrakt

Duke marrë parasysh rolin e madh dhe zhvillimin e menjëhershëm dekadave të fundit të NVM-së në RVM, kjo fushë kërkimore u bë shumë e rëndësishme si në aspektet dinamike ashtu edhe në atë empirike.

Duke pasur parasysh mjediset rreth të cilave veprojnë NVM-të dhe politikat mbështetëse, është e rëndësishme t'i përmendim ato dhe të eliminojmë të gjitha pengesat e mundshme që ngadalësojnë zhvillimin e tyre, si në RMV dhe BE.

Po ashtu, BE-ja e cila kërkon të zhvillojë dhe mbështesë NVM-të dhe përmes kësaj për të rritur shkathtësitë e tyre adekuate në nivel botëror, politikat qeveritare në RMV ka tendencë të mbështesë në mënyrë efektive NVM-të qe ne mënyre sa më efikase të veprojnë në territorin e tyre. Efektet e politikës dhe suportit të NVM-me si në BE dhe në RMV mund të shihet qartë nga pozicioni dhe kontributi në rritjen e zhvillimit ekonomik të vendeve të përmendura nëpërmjet treguesve të tjerë makroekonomikë.

1. NDIKIMI I NDËRMARRJEVE TË VOGLA DHE TË MESME NË ZHVILLIMIN EKONOMIK

Ndërmarrjet e vogla dhe të mesme (NVM) kanë një rol shumë të rëndësishëm ekonomik dhe social, për shkak të kontributit të tyre në rritjen ekonomike, në zhvillimin ekonomik, në rritjen e GDP-së, në rritjen e aftësisë konkurruese, në rritjen e eksportit dhe në krijimin e vendeve të reja të punës, etj.. Ky kontribut është shumë i vlefshëm për çdo ekonomi, si për vendet e zhvilluara, si të Be-së dhe të tjerat, ashtu edhe për ato në zhvillim, veçanërisht në kohën kur ekonomia gjendjen në recesion ekonomik.

Në ekonominë e tregut ku dominon prona private dhe ka konkurrencë të plotë, dhe nivel të lartë të papunësisë, ritë domosdoshmërinë për shfaqjen dhe zhvillimin e bizneseve të vogla dhe NVM. Ambient më i përshtatshëm për zhvillimin e NVM është ekonomia e tregut, një ekonomi e hapur për hyrje dhe dalje të lirshme të sipërmarrjeve në degë të ndryshme të ekonomisë si dhe veprimi i lirshëm i konkurrencës së plotë. Krijimi i ambientit të përshtatshëm ndikon në nxitjen, zhvillimin dhe përkrahjen e NVM në një shtet apo shoqëri.

Roli, rëndësia dhe ndikimi i NVM në zhvillimin ekonomik dhe social ndryshon varësisht nga niveli i zhvillimit të përgjithshëm ekonomik dhe nga vetë lloji i sistemit ekonomik. NVM përfaqësojnë subjektet ekonomike me tipare të ekonomisë së tregut. Prona private, liria e iniciativës si dhe ambienti i tregut paraqesin hapësirën më të përshtatshme për zhvillimin e vazhdueshëm dhe të papenguar të tyre. Andaj, NVM zhvillimin më të hovshëm dhe më ndikues kanë në ekonomitë e tregut të lirë.

Në dekadat e para të pas LDB biznese të suksesshme konsideroheshin ato të cilat krijonin premisa për t'u shndërruar në sipërmarrje të mëdha dhe ekonomikisht të fuqishme. Ky zhvillim i tyre bazohej në koncentrimin e madh të kapitalit, ambientit të përshtatshëm afarist si dhe në kushtet e volitshme për shfrytëzimin e burimeve njerëzore dhe atyre tekniko teknologjike. Kjo solli deri në paraqiten e kompanive shumëkombëshe, të cilat e shtrinë aktivitetin e tyre prodhues, tregtar dhe financiar anë e mbanë botës duke kontribuar në rritjen e GDP, eksport, import, bilancin tregtar, punësimin e sidomos në zhvillimin e qëndrueshëm ekonomik. Por, ekonomia e këtyre kompanive mbështetet dhe përfiton nga prodhimi masiv deri në një pikë të caktuar dhe në momentin kur aktiviteti i shumëfishtë i tyre do ta tejkalon këtë pikën kritike, koordinimi i funksioneve të kompanive bëhet problematik, gjë që rezulton me rritjen e shpenzimeve të tyre mesatare. Gjithashtu është vërtetuar se këto kompani gjigante në kohën e recesionit ekonomik për shkak të fleksibilitetit të ulët, vështirë u

adaptohen kushteve të reja të krijuara në treg dhe si pasojë e këtyre veprimeve mbi vete bartin humbje të rënda si financiare ashtu edhe afariste.

Në dekadat e fundit të shek. XX vazhdimisht u rrit edhe roli dhe rëndësia e NVM, pasi janë më fleksibile, më vitale, tentojnë në aplikojë inovacioneve dhe marrin risk afarist dhe kanë mundësi më të mëdha për specializim, më shpejt i'u përshtaten kërkesave të konsumatorëve, ndryshimeve strukturore si dhe ndryshimeve dinamike në kushtet e afarizmit të tregut global. Veçanërisht aftësia e tyre për të qenë burim dhe nismëtar i inovacioneve dhe ndryshimeve të shumta NVM i bëjnë faktor të rëndësishëm në krijimin e PBB dhe në punësimin e fuqisë punëtore në vendet konkrete. NVM-të zakonisht janë burim i konsiderueshëm punësimi dhe ndihmojnë në stimulimin e novacionit, dinamizmit ekonomik dhe konkurrencës.

2. NDËRMARRJET E VOGLA DHE TË MESME NË BASHKIMIN EVROPIAN

Në vitin 2000 në Lisbonë Be-ja solli strategji qëllimi i së cilës ishte që Be-në deri në vitin 2010 në aspektin ekonomik të shndërrohet në një ndër vendet më dinamike dhe më konkurruese në botë. Kjo strategji pati ndikim pozitiv edhe për NVM pasi krijoi një klimë të volitshme sipërmarrëse, duke krijuar treg të lirë të mallrave, shërbimeve, fuqisë punëtore dhe kapitalit. Qëllimi i strategjisë ishte që nëpërmjet krahasimit të ekonomisë së sajë me vendet tjera të zhvilluara (SHBA-ve dhe Japonisë) t'i detekton arsyet e ngecjes në konkurrueshmëri dhe ti zbulon anët e forta dhe të dobëta. Në ekonominë dhe politikën botërore ndodhën shumë ndryshime të papritura që ndikuan në mosrealizimin e strategjisë së përcaktuar.

Vendet anëtare të BE-së kanë pasur dhe akoma kanë ndikim të madh në zhvillimin ekonomik të kontinentit tonë. NVM në këtë zhvillim ekonomik luajnë një rol shumë të rëndësishëm, andaj edhe nëpërmjet politikës tentohet të ndihmohet ky sektor. NVM duhet të jetë më produktive, më konkurruese edhe të mund të ballafaqohen në tregun botërorë.

Sipas strategjisë së lartpërmendur, BE-ja, dëshiron të bënë ndryshime strukturore në ekonominë e saj, që të bazohet në dije dhe inovacione, që të jetë më konkurruese në tregun botërorë. Andaj qëllimi është që të krijohet një ambient pozitiv dhe përkrahës për zhvillimin e NVM.

Rritja e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme (NVM) është komponent thelbësor i zhvillimit ekonomik. NVM-të zakonisht janë burim i konsiderueshëm punësimi dhe ndihmojnë në stimulimin e novacionit, dinamizmit ekonomik dhe konkurrencës. Mbi 90% e bizneseve janë NVM, dhe përgjithësisht shërbejnë si motori më i madh i hapjes së vendeve të punës në ekonomitë në zhvillim dhe në tranzicion, shpesh duke përfaqësuar mbi 60% të vendeve të punës. Shumica e kompanive kanë personel më pak se 100 vetë.

. NVM-të japin kontributin më të lartë në PBB dhe punësim në shumicën e vendeve të zhvilluara të botës, si në SHBA, Japonia, Gjermania, Franca, Italia dhe Britania e Madhe.

Tabela nr.1. Treguesit kryesorë të zhvillimit dhe nxitjes së NVM-ve në vendet e zhvilluara

TREGUES – shtete	SHBA	Kanada	Japonia	Gjerman.	Francë	Itali	B.M.
NVM-të si % e të gjitha kompanive	98	99.8	99	99	98	99	99
Kontributi i NVM-ve në PBB në %	52	43	52	57	50	55	52
Kontributi i NVM-ve në Punësim, në %	50	47	70	70	57	71	56

Burimi: Konferenca për Biznesin e vogël, mars 2014.

Zhvillimi i madh i NVM u ndikua edhe nga krizat e ndryshme ekonomike që i kaploi vendet evropiane. Tendenca për tejkalimin e kësaj krize i detyroi këto shtete të ndërmarrin masa të ndryshme ligjore, ekonomike, financiare, fiskale, arsimore, etj., në përkrahje të ristrukturimit të bizneseve ekzistuese si dhe në hapjen e NVM të reja. Në vazhdim do të paraqesim disa kushte, masa dhe veprime që janë ndërmarrë nga shtetet anëtare të BE në përkrahje të NVM.

Tabela nr.2 Masat e ndërmarra nga shtetet e zhvilluara evropiane në përkrahje të NVM

Masat e ndërmarra / shtetet	BM	FR-Benelux	IT	AUS	SUE
1.Përkrahja financia re (kredi të lira nëpërmjet sigurimit të kredive, dotacione,		+	+	+	+
2. Lehtësira tatimore	+	+	+	+	+
3. Ndihmë financiare për rritjen e punësimit			+	+	+
4. Fonde për kapitalin fillestar dhe kapitalin risk					+
5. Arsimi profesional në bazë të kërkesave të tregut	+	+	+	+	+
6.Trajnimi i pronarëve të NVM		+	+		

7. Dhënia e këshillave, informatave dhe trajnimeve profesionale	+	+	+	+	+
8. Themelim i qendrave teknologjike, parqeve shkencore dhe teknologjike		+	+		+
9. Sigurimi i infrastrukturës dhe hapësirës për qendrat dhe parqet teknologjike		+	+		+
10. Themelim i kooperativave dhe institucioneve financiare			+	+	+
11. Përkrahja e NVM për hulumtim, inovacione dhe eksport		+	+	+	+
12. Formimi i rrjeteve të biznesit		+	+		
13. Nxitja e bashkëpunimit në mes NVM dhe atyre të mëdha	+	+	+	+	+
14. Ndihmë për shërbime reale (financa, lënda e parë, karburant, vend, etj.).			+		
15. Privatizimi i ndërmarrjeve të mëdha	+				+
16. Sjellja e ligjeve pozitive për NVM	+	+	+	+	+
17. Krijimi i ambientit të volitshëm	+	+	+	+	+
18. Agjencinë për përkrahjen e zhvillimit të NVM	+	+	+	+	+
19. Masa për stimulimin e themelimit të NVM	+	+	+	+	+
20. Marrja e masave për modernizimin e punës	+	+	+	+	+

3. NDËRMARRJET E VOGLA DHE TË MESME NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT

Si pjesa dërmuese e vendeve në tranzicion që e kanë pranuar Konventën Evropiane për NVM, edhe RMV e ka pranuar këtë Konventë. Kjo konventë është e rëndësishme nga aspekti i zhvillimit të sipërmarrësisë dhe zhvillimit të NVM në harmonizim me standardet e BE-së, që njëherrit është e domosdoshme edhe për kyçje në BE. Në Konventën e BE-së theksohen disa fusha të nevojshme për përmirësimin e ambientit afarist në vendet në tranzicion, të cilat duhet të zhvillohen, të përshtaten dhe përmirësohen me qëllim nxitjen e zhvillimit të sipërmarrësisë. Ato janë: arsimimi profesional dhe trajnimi i sipërmarrësve; ”start up” më i përshtatshëm dhe i shpejt i biznesit; legjislacioni dhe ligje më efikase; aftësi të disponueshme; sistemi tatimor dhe çështjet financiare; forcimi i kapaciteteve teknologjike në NV; model i afarizmit të suksesshëm elektronik dhe përkrahjes së NV; zhvillimi dhe forcimi i përfaqësimit të interesave të NVM në nivel qendror, regjional dhe lokal.

Roli dhe rëndësia e NVM në ekonominë e RMV është tejet i madh dhe i rëndësishëm. Këtë pohim mund ta vërtetojmë në bazë të këtyre të dhënave që e vërtetojnë kontributin e NVM në zhvillimin ekonomik të R. së Maqedonisë së Veriut.

Tabela nr.3. Roli i NVM në R. e Maqedonisë së Veriut

Nr.r.	Përfaqësimi	Karakteristikat e përgjithshme
1	101.905	Nr.i NVM të regjistruara
2	99%	Përbëjnë NV nga nr. i përgjithshëm i sipërmarrjeve të regjistruara në v.2013
3	98,8%	E të gjitha këtyre sipërmarrjeve janë mikro sipërmarrje me më pak se 10 punëtorë
4	68 %	E NVM krijojnë BPV
5	62%	Janë të punësuar në mikro dhe NV
6	15%	Janë të punësuar në ndërmarrjet e mesme
7	43%	Janë të punësuar në ndërmarrjet e vogla
8	68%	Të punësuarit janë në pronësi private

Pas disa viteve të veprimit stihik në këtë fushë, u vendosën organe institucionale të cilat do ta udhëzojnë zhvillimin e mëtejmë të NVM. Përkrahja sistematike e sipërmarrësisë nënkuptonte edhe krijimin e një ambienti të volitshëm për sipërmarrësin, që u krijua me themelimin e Agjencisë për mbështetje të NVM. Tregu dhe fuqia e vogël blerëse, integrimi i pamjaftueshëm i ekonomisë në tregun global, bllokadat e ndryshme ekonomike e dekurajonte hyrjen, rritjen dhe zhvillimin e NVM. Këto pengesa, Agjencia për përkrahje të NVM tentoi t'i neutralizon nëpërmjet rolit qendror të tij në krijimin dhe koordinimin e aktiviteteve të përgjithshme të ndërlidhura me zhvillimin e NVM. Ajo krijoi politikën për mbështetje, propozoi masa dhe instrumente deri tek ministritë përkatëse, e koordinoi punën e agjencive lokale, punoi në thithjen e ndihmave nga institucionet ndërkombëtare, etj. Në RMV ekziston një diversitet i gjerë i masave për përkrahjen e NVM, siç janë: përkrahja financiare e NVM, lehtësirat dhe përshtatje e sistemit tatimor, lufta kundër korrupsionit, ndihma financiare për rritjen e punësimit, arsimim profesional dhe trajnim të pronarëve, vendosja e marrëdhënieve "supkontraktim", krijimi i hapësirave afariste - biznes inkubatorëve, mbrojtja ligjore e inovacioneve, patentave dhe licencave, krijimi i shoqatave këshillëdhënëse me ekspert të ndryshëm, dhënia e garancioneve bankave komerciale për kredi të dhëna NVM, përkrahje e NVM eksportuese dhe inovatore, krijimi i ambientit të volitshëm, lehtësira administrative, Privatizimi i ndërmarrjeve të

mëdha, sjellja e ligjeve pozitive, shtypja e ekonomisë gri, orientimi ndaj ekonomisë së tregut, rritja e efikasitetit të gjyqeve për arkëtimin e kërkesave, etj.

Në vazhdim do të paraqesim numrin e bizneseve, numrin e punonjësve dhe vlerën e shtuar nga NVM si në Republikën e Maqedonisë së Veriut ashtu edhe në BE për vitin 2015.

Tabela nr. 4. NVM në RMV dhe BE

Llojet e Biznesit	Nr. i bizneseve			Nr. i punonjësve			Vlera e shtuar		
	RMV		BE	RMV		BE	RMV		BE
	Nr.	%	%	Nr.	%	%	Milion E.	%	%
Mikro	48081	90.4%	93%	119026	32.3%	29.8%	818	21.9%	20.9%
Të vogla	4306	7.0%	5.8%	82079	22.3%	20.0%	836	22.4%	17.8%
Mesme	739	1.4%	0.9%	72706	19.7%	16.7%	758	20.3%	18.2%
NVM	54026	99.79%	99.8%	273811	74.4%	66.6%	2412	64.5%	56.8%
Mëdha	157	0.3%	0.2%	94348	25.6%	33.4%	1327	35.5%	43.2%
Gjithsej	54.183	100%	100%	368159	100%	100%	3739	100%	100%

Burimi:Enti i statistikës dhe Eurostat. Të dhënat për BE janë vlerësimet për 2016 të prodhuara nga DIW Econ, bazuar në shifrat 2008-14 nga Baza e të dhënave të Statistikave Strukturore të Bizneseve (Eurostat)

Në sektorin e ndërtimit, rritja e NVM-ve ishte relativisht e fortë, me një rritje 59% të vlerës së shtuar dhe një rritje prej 20% në punësim gjatë periudhës 2008-2015. Sa i përket vlerës së shtuar dhe punësimit, NVM në RMV luajnë një rol më të madh në ekonominë e biznesit në krahasim me mesataren e BE-së për NVM-të. NVM-të përbëjnë pothuajse 2/3 e vlerës totale të shtuar dhe gati 3/4 e të gjitha vendeve të punës, dukshëm mbi mesataret përkatëse të BE-së prej 57% dhe 67%. Megjithatë, në vitin 2015, produktiviteti i NVM-ve - siç llogaritet nga raporti i vlerës së shtuar të punës - ishte vetëm rreth 8.800 euro për person, ose 80% nën mesataren e BE-së.

DEMOCRACY, POLICE END TERRORISM

Doc. Dr. Emin Huseini

International University of Struga

Abstract

Function of police as one of the basic state agencies is today certainly everywhere important and delikate. It is about agency which it's reason of existence find in the protection of human rights, which is ensured by the modern, democratic and legal state with all it's attributes. However, it's very well known that states which are already decades democratis and legal are confronting with phenomenons that police agency pass the limit which separates protection of freedom from violation of freedom. The difficulties and temptations which that problem takes along are certainly more expressive in such countries that are at the constitutionality and legalit of freedoms and rights of the human and protection. Exactly from that reason the significance of the estabilishment of democratic and legal state which aims to protect effective equality for all people and their elementary reights and freedoms is enormous, during which is determining the real place of police in democratic society.

HYRJE

Funksioni i policisë si një nga shtyllat kryesore të shtetit është sot sigurisht kudo e rëndësishme dhe delikate. Bëhet fjalë për organ ku arsyen e ekzistimit të tij e gjejmë në mbrojtjen e të drejtave të njeriut, te cilat të drejta janë të siguruar nga shtetet moderne, demokratike dhe ligjore me të gjitha atributet e tyre. Megjithatë, kjo është tash e ditur, se ka shtete që janë tashmë me dekada demokratike por ndodh që policia të ketë kaluar kufirin, i cili ndan mbrojtjen e lirive dhe të drejtave themelore qe janë pjesë e demokracisë dhe rendit juridik, nga shkelje e tyre. Gjithsesi, vështirësitë dhe sprovat që ky problem mbart në vetvete janë më të theksuara në shtetet që janë në fillet e sendërtimit të vetëdijes

politike, principeve demokratike, dhe mekanizmave të vendosjes së parimeve themelore të kushtetutshmërisë dhe ligjshmërisë, të cilat shërbejnë si garanci për respektimin e lirive dhe të drejtave themelore të njeriut dhe qytetarit. Pikërisht për ketë arsye, shteti demokratik dhe ligjor ka për qëllim të mbroje barazinë efektive për të gjithë njerëzit, dhe të drejtat dhe liritë e tyre themelore. Vendi i policisë është i rëndësishëm në funksionimin e rendit juridik, por njëkohësisht është edhe barometër për matjen e demokracisë reale të një shteti.

Pas sulmeve terroriste, amerikanët kërkuan masa të fuqishme për të dënuar dhe parandaluar terrorizmin. Disa bile thanë, se qeveria është plotësisht e justifikuar edhe në se shkel të drejtat e njeriut për të luftuar terroristët. Fatmirësisht, shumica e amerikanëve e kuptuan se kjo do të ishte diçka e gabuar.

Ndërtimi i Shtetit dhe së Drejtës është produkt i angazhimit të të gjitha aktorëve në vend, duke filluar nga individi, institucionet shtetërore, shoqëria civile, qendrat universitare si dhe akademia e shkencave. Kur flasim për shtetin e së drejtës nuk mund të lëmë pa përmendur disa dokumente që kanë bërë histori, dhe që kanë shërbyer si fondamente për ndërtimin e demokracisë si sistem. Dokumentet që karakterizojnë juridikisht këto etapa janë: "Deklarata e të drejtave " (ndryshe Bill of Rights) si dhe " Deklarata Franceze e të drejtave"1. Pak kohë më vonë, më 4 korrik të vitit 1776 edhe deklarata e pavarësisë së 17 Shteteve të Bashkuara të Amerikës i proklamoj dhe i bëri pjesë përbërëse të sajë këto të drejta si një e vërtetë e padiskutueshme2.

1. POLICIA, DEMOKRACIA DHE SHTETI I SE DREJTES

Parimi i shtetit të së drejtës është një nga elementet themelore të demokracisë si formë e qeverisjes. Garantimi përmes normave kushtetuese dhe akteve të tjera ligjore si dhe zbatimi I këtij parimi në jetën e përditshme, janë kushte të domosdoshme për funksionimin dhe zhvillimin e një shoqërie të lirë, për paqen dhe sigurinë sociale, rritjen e mirëqenies për të gjithë shtresat e popullsisë, respektimin sa më

[1] Shih: Bill of Rights, si dhe Deklarata Franceze e te Drejtave.
[2] Shih: Deklarata e Pavarësisë së 17 Shteteve të Bashkuara të Amerikës, 4 korrik të vitit 1776.

ISSN 1857-7482, Nr. 21, 2019 www.eust.edu.mk/Heritage/

mirë të të drejtave dhe lirive themelore të individit[3]. Përgjithësisht pranohet se shteti i së drejtës në kuptimin formal përfshin në vetvete

urdhërimet për njohjen dhe respektimin e formave dhe procedurave të caktuara mbi ndërtimin dhe veprimtarinë e organeve shtetërore. Ndërsa me shtetin e së drejtës në kuptimin material, kuptohen kërkesat për të garantuar përmbajtjen e ligjeve të caktuara, mes të cilave vend të veçantë zënë aktet mbi të drejtat dhe liritë themelore[4]. Borgjezia që luftoi për shtetin e së drejtës dhe liritë e saj, adoptoi një koncept të tillë të ligjit që i ka rrënjët në traditën e vjetër evropiane. Sipas këtij koncepti të përpunuar fillimisht nga filozofët greke, ligji nuk duhet kuptuar si vullnet i një apo disa personave, por më shumë si dicka që bazohet në arsyen e përgjithshme, pra jo thjeshtë si *voluntas*, por më shumë si *ratio*[5].

Sipas konceptit te kontratës Sociale të Rusoit, në bazë të së cilës njerëzit heqin dorë vetëm nga disa të drejta dhe pushtete të tyre për t'ia kaluar ato shtetit, ndërkohë që e gjithë pjesa tjetër e këtyre të drejtave dhe pushteteve u mbetet atyre[6]. Ndërtimi i një Shteti të së Drejtës është produkt i angazhimit qytetar. Ai nuk përfaqëson vetëm një kontribut të institucioneve shtetërore, por edhe një kontribut të të gjithë aktorëve në vend, duke përfshirë individët, shoqërinë civile, profesionistët e deri tek universitetet e Akademia e Shkencave.

Shteti dhe ligji gjithmonë duhet të jenë në funksion të shtetit ligjorë, shtetit të së drejtës, dhe shtetit demokratik. Një shtet nuk mund të ekzistojë pa trinomin: **Shtet – Individ – Ligj.** Shteti ligjorë ka për qëllim zbatimin dhe respektimin e ligjit nga çdo qytetarë, dhe institucion shtetërorë. Ndërsa shteti i së drejtës ka për detyrë që të garantojë të drejtat e çdo individin brenda shtetit. Një shtet demokratik duhet ti posedojë të dyja atributet e lartshënuara, pra të respektojë ligjin dhe të garantojë të drejtat e

[3] Shih: Xh, Zaganjori; A, Anatasi; A, Cani; *Shteti i se Drejtes ne Kushtetuten e Republikes se Shiperise*, Tirane, 2011, fq. 17.

[4] Shih: *Badura P., Staatsrecht, Mynih, 1996, f. 266; dhe Biba D. & Zaganjori Xh., Rule of Law and Albanian*

Institutional Reality, në Political Thought, nr. 32/2010.

[5] Shih: *Carl Schmitt "Constitutional Theory", Duke University Press, London 2008, f. 182.*

[6] Shih: *" Zhan-Zhak Ruso: Kontrata Sociale, Shtëpia Botuese Luarasi, Tiranë 1998.*

qytetarëve. Dhe kur flasim për të drejtat, fjalën e kemi jo vetëm për të drejtat në kuptim të ngushtë që njeriu i fiton me lindjen e tij, por edhe ato të drejta kur individi fiton zotësinë juridike.

Policia do të përforcojë demokracinë, ligjshmërinë, dhe rendin juridik në një shtet, nëse në aktivitetin e tyre të përditshëm do t'u përgjigjen nevojave të publikut, dhe do të përdorin autoritetin e shtetit në interes të popullit. Ky organ është manifestim më i dukshëm i autoritetit shtetëror dhe detyrat e tyre parësore janë:

ruajtja e rendit dhe ligjit, dhe qetësisë publike,

ruajtja dhe mbrojtja e lirive dhe të drejtave themelore të njeriut,

parandalimi dhe luftimi i kriminalitetit, dhe

dhënia e ndihmës dhe shërbimi ndaj publikut.

Në ushtrimin e detyrave të veta policia duhet të demonstrojë etikë, profesionalizëm, dhe integritet, sepse ato posedojnë pushtet të veçantë për të hequr përkohësisht lirinë e qytetarëve, të kufizojnë liritë dhe të drejtat e tyre, dhe në rrethana të veçanta të përdorin edhe forcën. Prandaj punonjësit e policisë këto detyra duhet t'i përmbushin në harmoni me standardet universale mbi të drejtat dhe liritë e njeriut dhe të drejtave politike.

Kudo në botë policia është nën presionin e luftimit të kriminalitetit, dhe kërcënimeve që i kanosen sigurisë ndërkombëtare dhe kombëtare nga terrorizmi ndërkombëtarë. Megjithatë, policia është e obliguar të operojë në përputhje me ligjet vendore, dhe standardet ndërkombëtare që kanë të bëjnë me respektimin e lirive dhe të drejtave themelore të njeriut[7].

Legjislacioni dhe rregulloret që rregullojnë detyrat dhe veprimtarinë e policisë duhet të jenë të qarta, të sakta, dhe të hapura për publikun, sepse vetëm atëherë do të mbyllim mundësinë që policia të abuzoj dhe t'i tejkalojë kompetencat e veta, të cilat tejkalime do të ishin në dëm të lirive dhe të drejtave të njeriut.

[7] Shih: United Ntions, *International Covenant of Civil and Political Rights* (shenimi 5), neni A 3; CSCE, Conference of Secyrity and Cooperation in Europe. Final akc, Helsinki, 1975, Kreu 1, Neni VII, Fq, 7.

Policia në çdo rast është e detyruar të zbatojë ligjin pavarësisht nga pozita shoqërore, apo përkatësia politik e një të dyshuar[8].

Në përputhje me parimin demokratik të barazisë para ligjit, policia ka obligim që të mbrojë në mënyrë të barabartë të gjithë qytetarët, pa diskriminim dhe dallim race, gjuhe, seksi, përkatësie fetare dhe etnike, bindje politike etj.

Edhe gjatë punëve hetimore, punonjësit e policisë duhet të respektojnë parimin e prezumimit të pafajësisë, dhe parimin për një proces të drejtë hetimor. Sepse parimi i legalitetit, i prezumimit të pafajësisë, dhe i zbulimit të të vërtetës materiale, janë kolonat mbi të cilat është e mbështetur demokracia funksionale dhe shteti i së drejtës. Pa këto parime nuk mund të flasim për demokraci reale dhe për shtet të së drejtës, por për demokraci formale dhe për shtet autokratik.

Për të pasur një siguri dhe garanci që shtetet t'i respektojnë liritë dhe të drejtat e qytetarëve, janë krijuar këto instrumente juridike ndërkombëtare për të drejtat e njeriut:

- Konventa për të Drejtat Politike e Qytetare.
- Konventa për të Drejtat Ekonomike, Sociale e Kulturore.
- Konventa Kundër gjithë Formave të Diskriminimit Kundër Gruas.
- Konventa Kundër gjithë Formave të Diskriminimit Kundër Gruas.
- Konventa mbi të Drejtat e Fëmijës.
- Konventa mbi Eliminimin e Formave të Diskriminimit Racial.
- Konventa mbi Parandalimin dhe Dënimin e Krimeve të Gjenocidit.
- Konventa mbi të Drejtat politike të Grave.
- Konventa kundër Skllavërisë.

[8] Shih: Bruce/Nelid, *The Police, That We Want* (shenimi 5), fq. 37; dhe Council of Europe, European Code of Police Ethics (shenimi 5).

- Konventa Kundër Torturës dhe Formave të tjera Mizore, Antihumane dhe Dënimit Degradues.

2. DEMOKRACIA DHE TERRORIZMI

Në rrënjën e fjalës terrorizëm është fjala latine terror, e cila ka kuptim të tmerrit, trishtimit, shkaktimit të frikës dhe dridhjes, dhunës politike deri te shkatërrimi fizik i kundërshtarit[9]. Në këtë kuptim, terrorizmi përdor dhunën si mjet komunikimi me një audiencë më të gjerë ngase viktimat e tij të drejtpërdrejta civile, duke përdorur të ashtuquajturën "gjuhë të gjakut" për t'iu drejtuar një qeverie, një grupi të caktuar, apo një grupi shoqërish e kombesh. Nga ana tjetër, terrorizmi është një aktivitet, metodë ose taktikë e cila, si rrjedhojë[10] e një procesi psikologjik, ka si objektiv të prodhojë terror. Në ligjërimin e përditshëm politik ekziston një pajtim shumë më i madh mbi konotacionin negativ të terrorizmit dhe simbolikën që e shoqëron atë, sesa mbi aspektin empirik të këtij termi. Sipas Rigstad, ky fakt konsiderohet gjerësisht si një arsye e mirë për t'iu larguar kategorizimit të zakonshëm të kuptimit të terrorizmit dhe si një përpjekje për të ndërtuar një përkufizim neutral gjakftohtë[11].

Terrori dhe terrorizmi janë dy nocione, kuptimi i plotë i të cilave në literaturën shkencore ende nuk është sqaruar. Shikuar në aspekt historik, fjala ***terror*** për herë të parë është përdorur gjatë Revolucionit Borgjez Francez, në kuptim të dënimeve drakonike të shqiptuara nga gjykata revolucionare kundër armiqve të republikës së re. Që nga ajo kohë deri në ditët e sotme, fjala terror shërben si sinonim i gjendjes shpirtërore të frikës individuale, si pasojë e presionit politik, si dhe për të shpjeguar pozicionin kolektiv përballë një rreziku të caktuar[12].

---

[9] Shih: H. Demolli, *Terrorizmi,* Prishtine, 2002, fq. 6.

[10] Shih: Martha Crenshaw, "*The Psychology of Terrorism*: an Agenda for the 21st Century", në Political Psychology, Vëll. 21, 2000, ff. 405-20. Jeff Victoroff, "The Mind of the Terrorist: A Review and Critique of Psychological Approaches", në "Journal of Conflict Resolution", Vëll. 49, 2005, ff. 3-42. Gjithashtu më në përgjithësi mbi këtë problematikë, shih Jerrold Post, "Leaders and their Followers in a Dangerous World: the Psychology of Political Behavior", Nju Jork: Ithaca, Cornell University Press, 2004, posaçërisht Kapitujt 1 & 2. Bruce Hoffman, "Inside Terrorism", Uashington: Columbia University Press, 2006, ff. 229-57.

[11] Shih: Mark Rigstad, "*The Senses of Terrorism*", në "Review Journal of Political Philosophy", 2008, Vëll. 6, Nr. 1, f. 76.

[12] Shih: K, Krasniqi, *Terrorizmi Nderkombtare,* Tirane, 2005, fq. 25.

Fjala terrorizëm do te thotë: dhunë e paramenduar ndaj masës jo luftuese, me qëllim në ndikimin e opinionit publik, për te arritur më pas në goditjen e objektivave me natyrë politike, ushtarake apo ideologjike.

Terrorizmi konsiston në kryerjen e një krimi nga një individ, një grup, apo nga një shtet. Terrorizmi përdoret për të ngjallur te njerëzit një ndjenjë frike, e cila në shumë raste është shumë më e madhe se pasojat e vërteta të aktit. Këto akte kane dy shënjestra, popullsinë ose dikasteret e rëndësishme të një shteti. Shkaqet e terrorizmit janë politike, për destabilizimin e një shoqërie, por edhe për hakmarrje. Qëllimet kanë qenë të ndryshme që kanë çuar në themelimin e organizatave të ndryshme terroriste, të cilat më pas nëpërmjet mesazheve të tyre me karakter politik, ose fetar, ngjallin frikë dhe panik në radhët e popullsisë. Shumë ide politike janë instrumentalizuar nga organizata terroriste për të justifikuar veprimet e tyre. Si rrjedhojë, grupe terroriste eksitojnë në çdo ideologji[13].

Terrorizmi nuk është fenomen i ri shoqëror qe i përket vetëm shekullit tonë, por ai është një fenomen historik që në një formë, apo në formë tjetër, ka shoqëruar të gjitha fazat e zhvillimit të historisë njerëzore. Është fenomen që nuk mund të përkufizohet në vend, kulturë, apo periudhë të veçantë historike. Shoqëri të ndryshme e kanë njohur me emra të ndryshëm. Edhe format e terrorizmit kane pësuar ndryshime koheë pas kohe, dhe gjatë këtyre ndryshimeve, ideja themelore tek të gjitha shoqëritë e të kaluarës njerëzore ka mbetur e pandryshueshme.

Pyetjes se çfarë është terrorizmi jo vetëm që nuk është lehte t'i jepet përgjigje e saktë, por edhe përpjekjet për t'i dhënë një përkufizim të saktë kanë shkuar drejt dështimit.

Një akt që nga njëra palë konsiderohet akt terrorizmi, nga pala tjetër konsiderohet akt heroik i luftës çlirimtare. Mirëpo, çështja e vetme me të cilën pajtohen të gjitha palët është se terrorizmi është një dukuri negative, dhe në formën më të përgjithshme përdoret për t'i etiketuar dhe klasifikuar armiqtë e një vendi.

Në fjalorët e gjuhës dhe politikës, terrorizmi definohet si përdorim sistematik dhe i organizuar i dhunës dhe kërcënimit për të detyruar një qeveri apo komunitet të veproj sipas dëshirave të terroristeve, dhe të pranoj kërkesat e tyre. Pra mund ta kuptojmë si përdorim të dhunës dhe veçanërisht i vrasjeve, rrëmbimeve dhe sulmeve për të arritur qëllime politike. Fillimisht, komponenti kryesor i

[13] Shih: Wikipedia

konceptualizimit të terrorizmit ishte përdorimi i terrorit për arritjen e qëllimeve të caktuara politike. Megjithatë, sot, ky term përbën për shumë qeveri pikëmbështetjen kryesore për pasqyrimin e kundërshtarëve të tyre në çdo konflikt të dhunshëm ose, më gjerësisht, në çdo veprimtari që përmban dhunë me të cilën një qeveri mund të mos bjerë dakord[14]. Sipas Wilkinson-it, forma e veçantë e dhunës që njihet si terrorizëm (së ushtruar kryesisht për arsye politike) ka pesë karakteristika qendrore:

1. Është e paramenduar dhe synon të krijojë një klimë frike ekstreme dhe terrori.

2. I drejtohet një grupi më të gjerë njerëzish nga ata që janë viktimat e menjëhershme të tij.

3. Shënjestrat e sulmeve përzgjidhen në mënyrë të rastësishme dhe janë pothuajse gjithnjë simbolike, duke përfshirë këtu dhe shënjestra jo-ushtarake.

4. Aktet e dhunës terroriste përballohen nga shoqëria si shkelje e rëndë e vlerave dhe normave shoqërore.

5. Dhuna terroriste është përdorur gjerësisht për të arritur qëllime të caktuara politike si nga grupe njerëzish të cilët nuk janë pjesë e pushtetit ashtu dhe nga ata që ndodhen në pushtet. Këto qëllime përfshijnë detyrimin e kundërshtarëve politikë për t'u tërhequr, zgjerimin e grupit të përkrahësve të akteve të dhunës, etj.[15]"

Terrorizmi është problem politik, dhe çdo përpjekje për ta distancuar nga arena politike do të shkaktojë edhe më shumë intensifikimin e problemeve dhe tragjedive njerëzore. Arsyet dhe shkaqet e lartpërmendura e kanë bërë terrorizmin si njërën nga dukuritë më aktuale në shoqërinë bashkëkohore. Dhe kur themi se terrorizmi është edhe problem politik, do ta argumentojmë me një deklaratë të ish –

---

[14] Shih: Boas Ganor, "*Israel's Counter-Terrorism Policy*: Efficacy Versus Liberal-Democratic Values 1983-1999", Jeruzalem: Hebrew University, Gusht 2002, ff. 12-13.

[15] Shih:Paul Wilkinson, "*The Strategic Implications of Terrorism*", në "Terrorism & Political Violence. A Source Book", M. L. Sondhi (ed.), Indian Council of Social Science Research, Har-Anand Publications, India 2000.

presidentit të SHBA –ve ***Bill Klinton***, i cili ka thënë: " *Askush sot nuk është i pacenueshëm nëse udhëton në hekurudhën nëntokësore të Tokios, ose kalon pranë vitrinave të shitoreve të Londrës, ose shëtiti nëpër rrugët e Moskës, apo nëse është duke kryer obligimet e veta në Arabinë Saudite ose shkon për punë në Oklahoma Sity. Siguria jonë personale, shoqërore dhe kombëtare varet nga policia e cila e lufton terrorizmin qoftë brenda shtetit apo jashtë tij*[16]. Sipas Crelinsten një ndër rreziqet që i kanoset strategjisë anti-terrorizëm të zhvilluar nga vendet perëndimore pas 11 shtatorit, sidomos Shteteve të Bashkuara, është dëmtimi i parimeve demokratike duke i tkurrur ato në maksimum për hir të sigurisë së brendshme apo dhe asaj ndërkombëtare, si dhe në funksion të efikasitetit të informacionit të grumbulluar. Sipas Crelinsten, kjo dëmton jo vetëm parimet demokratike, por edhe legjitimitetin e betejës kundër terrorizmit në sytë e pjesëve të rëndësishme të opinionit publik botëror[17].

Nuk ka arsye as edhe bazë që shteti të mos jetë gjithmonë demokratik dhe në harmoni me standardet ndërkombëtare mbi të drejtat e njeriut, edhe pse si sfidë ka terrorizmin dhe luftimin e tij. Rreziku nga terrorizmi, si dhe vetë fakti se sa sot ai është i shprehur, nuk guxon që të dobësojë esencën demokratike të shtetit, dhe aftësinë e tij për respektimin e lirive dhe të drejtave themelore të njeriut.

Me të drejt dhe me kujdes të veçantë duhet të theksojmë, se respektimi i të drejtave të njeriut është njëra nga detyrat bazike dhe më të rëndësishme të shteteve demokratike bashkëkohore. Shtetet nënshkruese të Konventës Evropiane mbi të drejtat e njeriut, midis të cilave edhe Maqedonia, janë të detyruara të sigurojnë mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe lirive themelore të të gjitha personave të cilët janë nën jurisdiksionin e tyre (neni 1 i Konventës)[18].

Krejtësisht e natyrshme, nëse respektimi i lirive dhe të drejtave është detyrim për shtetin, atëherë kjo në rend të parë është obligim edhe për policinë. Policia është ajo pjesë e administratës shtetërore që është në kontakt të drejtpërdrejtë me qytetarët, dhe mu për këtë duhet të jetë më e kujdesshme në raport me liritë dhe të drejtat e qytetarëve.

---

[16] Shih: Pjese nga fjalimi I ish – kryetarit te SHBA – ve Bill Klinton I mbajtur me 5 gusht 1996, " Global issue " – Targetin terrorism, shkurt 1997, Vellimi 2, numri 1, fq1, US. Information agency.

[17] Shih: Ronald Crelinsten, "*Western Responses to Terrorism*", Nju Jork: Frank Cass, 1993. Gjithashtu Ronald Crelinsten, "Counterterrorism", Nju Jork: Polity Press, 2009.

[18] Shih: Konventa Evropiane mbi te Drejtat e Njeriut.

Natyra e funksionit të policisë në mbrojtjen e lirive të njeriut, dhe vlerave të tjera demokratike në një shoqëri bashkëkohore, buron nga natyra dhe esenca e vetë shtetit. Domethënë, shteti si organizim shoqërorë më i fuqishëm është i vetmi që ka të legalizuar të drejtën e përdorimit të forcës, dhe kjo forcë gjithmonë duhet të përdoret vetëm në rastet kur është e parashikuar me ligj. Në sistemet e mirëfillta demokratike ku policia nuk i tejkalon kompetencat e veta, legalizimi i forcës së shtetit nga qytetarët kuptohet si një domosdoshmëri që policia të mbrojë sigurinë e qytetarëve, rendin juridik, zbulimin dhe luftimin e kriminalitetit etj.

Roli dhe funksioni i policisë për të cilën sot flasim është e lidhur për shteteve bashkëkohore dhe demokratike, në të cilat shtete të gjitha qytetarët janë të barabartë para ligjit, dhe ku shteti funksionon mbi bazën e parimit të sundimit të shtetit të së drejtës. Në këto shtete, prioriteti i policisë në zbulimin dhe luftimin e kriminalitetit duhet të jetë në nivel të barabartë edhe me prioritetin e respektimit të këtyre lirive dhe të drejtave.

Policia luan një rol të rëndësishëm në respektimin e lirive dhe të drejtave të qytetarëve, por njëkohësisht roli i policisë është i madh edhe në rastet kur flitet për luftimin e terrorizmit. Terrorizmi në çdo këndvështrim paraqitet si rrezik i demokracisë, dhe çdo shtet duhet ta gjykoj dhe luftoj çdo formë të manifestimit të tij. Por njëkohësisht duhet të theksojmë se çdo kampanjë kundër terrorizmit që udhëhiqet në botë, nuk guxon të jetë e drejtuar në drejtim të rrezikimit të lirive dhe të drejtave themelore të qytetarëve.

3. PËRFUNDIMI

Megjithëse është nën presion të madh për t'ju kundërvënë valës në rritje të kriminalitetit dhe kërcënimeve të reja ndaj sigurisë kombëtare dhe ndërkombëtare që vinë nga terrorizmi, policisë i kërkohet të ruaj edhe qetësin lokale. Në ndjekjen e objektivave të tyre policia duhet të veprojë në harmoni me ligjet e brendshme, dhe ato ndërkombëtare që rregullojnë sferën e lirive dhe të drejtave themelore të njeriut.

Polici demokratike llogaritet ajo polici që për veprimtarinë e vet do të jap llogari para ligjit dhe qytetarëve, kjo transparencë do të kultivojë partneritetin dhe besueshmërinë polici qytetarë. Qytetari do të ishte i kënaqur me policinë në raste kur ajo do të sillet me respekt dhe edukatë ndaj tyre, t'i marri

seriozisht kërkesat dhe nevojat e tyre, dhe kur do t'u përgjigjet këtyre kërkesave në mënyrë profesionale.

Në teorinë juridiko-politike, demokracia përkufizohet si sistem i zhvilluar politik, ku çdo person vepron në bazë të rregullave të përcaktuara formalisht me ligj. Në vendin tonë raporti i ligjit dhe të drejtës me individin ka ç'bërë disa nga tiparet që do të ndihmonin shtetin për t'u demokratizuar. Ky lloj mentaliteti në aspekt instiktiv është autoritarist, në aspektin publik është totalitarë, në aspektin social është sundues, në aspektin kulturorë është komunist, në aspektin historik është i kapërcyer, dhe në aspektin praktik është imponues[19].

Problemet e politikës dhe demokracisë në vend janë vendosur përballë mekanizmave dhe standardeve të Bashkimit Evropian, sepse procesi i integrimi dhe anëtarësimit nuk është gjë tjetër veçse një tërësi reformash. Integrimi i Maqedonisë në BE është e lidhur me disa reforma të caktuara, të cilat reforma ende nuk janë përmbushur në nivele të kënaqshme. Nënshkrimi i marrëveshjes së stabilizim – asociimit shtetin e ka vendosur përballë disa detyrimeve. Këto detyrime dhe sfida lidhen me: kushtetutshmërinë dhe ligjshmërinë, me demokracinë funksionale, mbrojtjen dhe garantimin e lirive dhe të drejtave themelore të individit, besueshmërinë te gjykatat dhe policia etj.

Shoqëri demokratike të mirëfillta janë ato shoqëri ku nuk ekziston asnjë autoritet i vetëm i gjithëpushtetshëm, asnjë organ që të marrë vendimet në mënyrë autonome dhe arbitrare, dhe ku qeveria llogaritet si zë i qytetarit e jo i qeveritarit. Sepse liria e pa kufizuar dhe disa faktor tjerë janë si pengesa që pamundësojnë demokratizimin e shtetit. Disa nga ato faktorë që pengojnë demokratizimin e shtetit janë: korrupsioni i lartë në instancat e larta të shtetit, abuzimi dhe shkelja e ligjeve nga ana e qytetarëve dhe nga qeveria, qëndrimi i gjatë në pushtet i një grupi të caktuar drejtuesish, vendosja e interesave personale gjatë ushtrimit të detyrave shtetërore, qeverisje jo stabile, vota e lirë etj. Në rast se në një shtet do të jetë prezent njëra nga këto pengesa, atëherë gjithsesi se demokracia do të dëmtohet. Kjo do të ndodh për arsyen e thjesht se të gjitha faktorët që formojnë demokracinë janë të ndërlidhur njëri me tjetrin. Kur flasim për këto atribute të demokracisë, duket qartë se po flasim për ato fenomene për të cilat vuan edhe shteti dhe shoqëria jonë.

[19] Shih: Perparim, Kabo., *Autoritarizem ne tranzicion*, Tirane, 2006, fq. 194.

LITERATURA

1. United Ntions, International Covenant of Civil and Political Rights (shenimi 5), neni A 3; CSCE, Conference of Secyrity and Cooperation in Europe. Final akc, Helsinki, 1975, Kreu 1, Neni VII.
2. Bruce/Nelid, The Police, That We Want (shenimi 5), fq. 37; dhe Council of Europe, European Code of Police Ethics (shenimi 5).
3. H. Demolli, Terrorizmi, Prishtine, 2002.
4. K, Krasniqi, Terrorizmi Nderkombtare, Tirane, 2005.
5. Wikipedia.
6. Pjese nga fjalimi i ish – kryetarit te SHBA – ve Bill Klinton i mbajtur me 5 gusht 1996, " Global issue " – Targetin terrorism, shkurt 1997, Vellimi 2, numri 1, US. Information agency.
7. Perparim, Kabo., Autoritarizem ne tranzicion, Tirane, 2006. 194.
8. Latifi, V. Kriminalistika, Prishtinë, 2004.
9. Latifi, V. Politika kriminale, Prishtinë, 1998.
10. Latifi, V. Taktika kriminalistike, Prishtinë, 2001.
11. Begeja, S. Kriminalistika, Vëllimi 1, Tiranë, 2001.
12. Begeja, S, Kriminalistika, Vëllimi II, Tiranë, 2001.
13. Ronald Crelinsten, "*Western Responses to Terrorism*", Nju Jork: Frank Cass, 1993. Gjithashtu Ronald Crelinsten, "Counterterrorism", Nju Jork: Polity Press, 2009.
14. Paul Wilkinson, "*The Strategic Implications of Terrorism*", në "Terrorism & Political Violence. A Source Book", M. L. Sondhi (ed.), Indian Council of Social Science Research, Har-Anand Publications, India 2000.
15. Boas Ganor, "*Israel's Counter-Terrorism Policy*: Efficacy Versus Liberal-Democratic Values 1983-1999", Jeruzalem: Hebrew University, Gusht 2002.
16. Mark Rigstad, "*The Senses of Terrorism*", në "Review Journal of Political Philosophy", 2008, Vëll. 6, Nr. 1.
17. Martha Crenshaw, "*The Psychology of Terrorism*: an Agenda for the 21st Century", në Political Psychology, Vëll. 21, 2000, ff. 405-20. Jeff Victoroff, "The Mind of the Terrorist: A Review and Critique of Psychological Approaches", në "Journal of Conflict Resolution", Vëll. 49, 2005, ff. 3-42. Gjithashtu më në përgjithësi mbi këtë problematikë, shih Jerrold Post, "Leaders and their Followers in a Dangerous World: the Psychology of Political Behavior", Nju Jork: Ithaca, Cornell University Press, 2004, posaçërisht Kapitujt 1 & 2. Bruce Hoffman, "Inside Terrorism", Uashington: Columbia University Press, 2006.
18. Bruce/Nelid, *The Police, That We Want* (shenimi 5), fq. 37; dhe Council of Europe, European Code of Police Ethics (shenimi 5).
19. Carl Schmitt "Constitutional Theory", Duke University Press, London 2008.
20. Badura P., Staatsrecht, Mynih, 1996, f. 266; dhe Biba D. & Zaganjori Xh., Rule of Law and AlbanianInstitutional Reality, në Political Thought, nr. 32/2010.
21. Xh, Zaganjori; A, Anatasi; A, Cani; *Shteti i se Drejtes ne Kushtetuten e Republikes se Shiperise,* Tirane, 2011, fq. 17.

QEVERISJA LOKALE NË STRUGË DHE STANDARTI I BASHKIMIT EUROPIAN

BSc. Armand BRAHO

e-mail: a.braho17@eust.edu.mk

Bsc. Geraldo Oshafi

e-mail: g.oshafi@eust.edu.mk

Abstrakt

Standartet e Bashkimit Europian për njesitë vëndore në Republikën e Maqedonisë së Veriut përfshijnë disiplinimin e disa aspekteve të ushtrimit të pushtetit. Duhet thënë se arritja në këto standarte kërkon vullnet dhe punë të vazhdueshme në realizimin e objektivave të vëna nga Bashkimi Europian për të gjitha njesitë vendore, ose nga vetplanifikimi që bën vet institucioni, pra Komuna.

Duket se një nga Komunat në Republikën e Maqedonisë së Veriut, pra Struga, në përgjithësi ka përmbushur një sërë standartesh të vendosura nga Bashkimin Europian. Gjithashtu edhe në ditët në vijim kjo komunë ka pranifikuar një sërë politikash të brendshme të cilat do të vijojnë plotësimin e mëtejshëm të standarteve të paracaktuara, si kushte të domosdoshme.

Realisht Struga favorizohet në disa pika, të cilat gjatë ushtrimit të pushtetit lokal, kanë bërë të mundur realizimin e standarteve europiane, ku ndër to mund të përmendim: Liritë dhe të Drejtat e Njeriut, Përafrimin Ligjor dhe Institucionin e Qëndrueshëm që nëndahet me Depolitizim dhe Kualifikim të Administatës Vendore.

Duhet thënë se puna për stablititetin dhe rregullimin e pikave të mësipërme, po vazhdon të kryhet në Qytetin e Strugës. Ku dhe mendohet që gjatë dy viteve të ardhshme do të ketë rezutlate të tjera të dukshme në kuadër të standarteve Europiane për njesitë vendore.

Fjalët Kyçe: Standart, Objektivë, Njesi Vendore, Pushtet, Bashkimi Europian.

HYRJE:

Standarti i BE-së duket që tek organizimi dhe funksionimi I një njesie vendore. Nëpërmjet parimit të Kushtetueshmërisë dhe Ligjshmërisë, autoritetet e qeverisjes lokale duhet te funksionojnë në mënyrë autonome dhe të pa komanduar nga pushtetet e tjera.

Duhet thënë se brënda një territori të caktuar, ku banon një popullsi e caktuar, ushtrohet sovaranitet nga Qeveria, si organ legjitim i zgjedhur nga popullsia, i cili përfaqëson këta të fundit. Duhet thënë se mënyra e decentralizimit të pushtetit është nëndarja e pushtetit shtetëror në, Qeverisje Qëndrore dhe Qeverisje Lokale.

Qeverisja Lokale është një element i cili ka kopetencë lëndore dhe territorial të kufizuar, ndryshe nga qeverisja Qëndrore e cila ka kopetenca të përgjithshme mbi gjithë teritorin mbi të cilin ushtron sovranitet. Por edhe pse qeverisja Qëndrore i shtrin kopetencat lendore dhe teritoriale dhe mbi territorin ku qëverisja Lokale participon, duhet thënë kjo e fundit ka autonomi të garantuar nga Kushtetuta si akt thelemeltar i një shteti.

1. STANDARTET E KËRKUARA NGA BE-JA PËR NJESITË VENDORE

Kur flasim për standarte, nënkuptojmë disa parametra esencial të cilat janë obligative, për të pasur një nivel Europian në njesitë e qeverisjes vendore ose ndryshe "***komunat***"[1] në Republikën e Maqedonisë së Veriut. Këto standarte vijnë në mënyrë të përgjithshme institucionale si rekomandime për shtetet të cilat duan të jenë pjesë e familjes së madhe të BE-së. Këto rekomandime (porosi) obligative vijnë si detyra, për t'u plotësuar nga institucionet shtetërore, ku një pjesë e tyre (rekomandimeve) janë dhe për pushtetin lokal.

Kushtet që një shtet të bëhet pjesë e Bashkimit Europian janë:

1- Institucionet e Qëndrueshme,
2- Kriteret ekonomike,
3- Përafrimi i legjislacioneve.[2]

1.1 Institucionet e Qëndrueshme dhe standarti i BE-së për njesitë vendore.

Duhet thënë se kriteri i parë dhe I tretë lidhin direkt njesitë vendore të një shteti kandidat për në BE, të plotësoj një sërë rregullash, të dala nga Bashkimi Europian. Kur flasim për Institucione të Qëndrueshme "kuptojmë një administratë jo politike, të denjë, të kualifikuar dhe korrekte në shërbime"[3]. Në këtë kriter përfshihet dhe zgjedhja e titullarve të institucioneve vendore, pra Kryetarin e Komunës, Kryetarin e Këshillit të Komunës dhe Këshilltarët Komunal, të cilët duhet të zgjidhen nga një votim me standart të lartë demokratik, të rregullt, periodikisht dhe ku mandati të jetë i kufizuar. Dmth institucionet lokale duhet që nëpërmjet këtij kriteri të sigurojnë dhe garantojnë një sërë të drejtash për qytetarët.

[1] "Komuna" është njësi e vetëqeverisjes lokale, si bashkësi e banorëve të një territori të caktuar, e përcaktuar me ligj, e cila përmes organeve dhe përmes administratës si dhe veprimtarive të organizuara publike, mundëson kryerjen e kompetencave të përcaktuara me ligj.
[2] https://europa.eu/european-union/index_en
[3] http://ëëë.kohajone.com/2016/07/19/i-ploteson-shqiperia-kushtet-per-anetaresim-ne-be-ja-lista-e-standardeve/

1.2 Përafrimi i Legjislacionit dhe standarti I BE-së për njesitë vendore

Që një njesi vendore të përmbajë standartet Europiane, duhet që kjo e fundit të plotësoj dhe kriterin e përafrimit të ligjeve. Edhe pse ligjet miratohen nga Kuvendi i Republikës, Komuna dhe Këshilli i Komunës, nxierin rregullore të posaçme dhe statutet funksionale. Ku keto rregullore duhet që detyrimisht të përshtaten me kriteret apo propozimet e dërguara nga BE-ja. Duhet thënë se kryesisht ligjet për "Vetqeverisjen Lokale" në Republikën e Maqedonisë së Veriut janë përshtatur me Kartën Europiane të Auntonomisë Vendore[4], gjë kjo e cila nga ana juridike i ka bërë njesitë vendore të përafruara me këtë kriter.

2. STRUGA DHE STANDARTET EUROPIANE

Kryesisht nëse shohim ligjin për "***Vetqëverisjen Lokale***"[5] në Republikën e Maqedonisë së Veriut do të konsatojmë, që ky ligj është përshtatur me Kartën Europiane të Autonomisë Vendore, si një model i suksesit të ecurive në njesitë vendore.

Nëse do të flasim për Strugën dhe standartet e saja drejtë BE-së, do të shohim një përparsi të dukshme drejt këtyre standarteve në shumë aspekte. Pavarsia nga pushtetet e tjera, bashkëpunimet dhe fqinjësia e mirë, administata e pa politizuar, shërbimet ndaj qytetareve etj, duket se kanë pasur shumë hecuri në 10 vjeçarin e fundit në qytetin e Strugës. Këto ecuri përkëthehen në një rrugë të sigurtë dhe të përafërt me njesitë vendore në shtetet që ndodhen në BE. Por edhe pse është bërë shumë drejt plotësimit të këtyre standarteve, kjo nuk do të thotë se ky qytet duhet të ndaloj së punuari drejt plotësimit të çdo kushti. "Europian bëhet dhe pa qënë në Europ" mund të jëtë një shprehje që e identifikon Strugën.

---

[4] Karta Europiane e Autonomisë Vendore

[5] http://mls.gov.mk/images/laës/Ligji%20i%20veteqeverisjes%20lokale.pdf

3. LIRITË DHE TË DREJTAT E NJERIUT NË STRUGË

Struga është një qytet i cili ka disa etnitete ku përfshihen Shqiptarët si shumicë, më pas Maqedonasit e Veriut dhe etniteti Turk etj. Në datën 28.02.2018 në Statutin e Komunës së Strugës[6] është shtuar si gjuhë zyrtare edhe gjuha Shqipe. Gjë kjo e cila i jep të drejtë Komunës së Strugës dhe Këshillit të Komunës, gjithashtu dhe sektorëve në varësi të tyre të shprehen zyrtarisht në të dyja Gjuhët zyrtare, edhe pse prej Janarit 2019 Shqipja është zyrtare në të Gjithë Maqedoninë e Veriut, Struga e ka plotësuar këtë kriter rreth 1 vit më parë. Shenjë kjo e cila instucionet lokale në Strugë vetvetiu kanë ndërrmarë hap për të respektuar të Drejtat e Njeriut kundrejt banorëve të saj, pra të drejtën për të marrë shërbim në gjuhën që qytetari kërkon ta marri.

Duhet thënë se edhe dy gjimnazet Strugës bëhet mësim në tre gjuhë, në varësi të preferencave Maqedonisht, Shqip dhe Turqisht. Duhet saktësuar që në Republiën e Maqedonisë së Veriut, administrimi i shkollave bëhët nga Komuna në bashkëpunim me Ministrinë e Arsimit, konform ***nenit 22[7], pikës 7 dhe 8 të*** Ligji për Vetqeverisjen Lokale në RMV. Që do të thotë se Komuna (njesia vendore) është kopetente për administrimin e këtyre shkollave dhe rrjedhimisht hartuese e politikave të përgjithshme për mënyrën e ofrimit të dhënjes së mësimit, ose më sakt Gjuha që do të përdoret në orët e mësimit.

Nëse vijojmë më tej me programin për respektimin e të drejtave të njeriut është dhe prograimi i transparencës ku qytetarët janë të lirë nëpërmejt faqes zyrtare të Komunës së Strugës të shohin veprimet që ky institucion ndërrmer. Është shume e lehtë që çdo qytetar të hyj në faqen zyrtare http://ëëë.struga.gov.mk/[8] dhe të mari informacione të lançuara aty.

4. FQINJËSIA E MIRË SI STANDART I BE-SË

Bazuar në nenin 10 pika 1[9] të Kartës Europiane të Autonomisë Vendore, bashkësitë vendore kanë të drejtë të bashkëpunojnë me njesi të tjera vendore. Nëse realisht ne do të shohim bashkëpunimin e Komunës së Strugës me Komuna të tjera në Maqedoninë e Veriut dhe Bashki në Republikën e

[6] https://telegrafi.com/ndryshon-statuti-komunes-se-struges-gjuha-shqipe-behet-zyrtare/
[7] Shih: nenin 22 pika 7 dhe 8 e Ligjit për Vetqeverisjen Lokale në RMV.
[8] Faqja Zyrtare e Komunës së Strugës
[9] Shih: Neni 10 e Kartës Europiane të Autonomisë Vendore.

Shqipërisë, do të vërhejmë se këtë standart Struga e ka plotësuar dhe e ka tejkaluar, ku kjo e fundit momentalisht mund të ketë rreth 12 Binjakëzime dhe marrëveshje për bashkëpunim me njesi të tjera vendore.

Duke vijuar me pikën 2 të nenit 10[10], të njëjtat kanë të drejtë për të aderuar në shoqata të cilat mbrojnë interesat shumë palëshe të njesive vendore. Ku ne konstatojmë që momentalisht Komuna e Strugës është pjesë e Qëndrës Planore të Rajonit Jugperëndimor[11] ku bëjnë pjesë 13 Komuna të tjera, ku në kuadër të së cilës këto komuna realizojnë projekte të përbashkëta me interes të të gjitha palëve.

5. AUTONOMIA VENDORE SI STANDART I BE-SË NË STRUGË

Një nga Standartet Europiane të njesive vendore, është dhe *"Autonomia Vendore"*. ***"Me autonomi vendore kuptohet e drejta dhe aftësia efektive e bashkësive vendore për të rrëgulluar, për të drejtuar, brënda ligjit nën përgjegjësinë e tyre dhe në të mirë të popullsive të tyre, një pjesë të mirë të çështjeve publike"***[12] Që nënkupton se me Autonomi të njesive vendore, përshkruajme një lloj pavarsie nga pushtetet e tjera, në kuaza të përcaktuara në ligj, ku ky lokali ka në kopetencë teritoriale dhe lëndore një pjesë të mirë e çështjeve publike.

Pjesë e Kartës Europiane të Autonomisë Vendore konkretisht në Nenin 1 të kësaj karte, obligohet që shtetet të cilat aderojnë në BE ose ato të cilat janë kandidatë për aderim duhet detyrimisht që këto dispozita di përshtasin në legjislacionin dhe kushtetutën e vendit përkatës. Nëse do të shohim pjesën ligjore në Republikën e Maqedonisë së Veriut, konkretisht në Ligjin për Vetqeverisjen Lokale, do të shohim që ky ligj është përshtatur më së miri me KEAV.

Këto kopetenca të garantuara me ligj, Komuna e Strugës i ezauron çdo ditë nëpërmjet participimit që kjo e fundit ushtron. Këtë e shohim që tek:

1- *Buxheti i cili është i pavarur, i cili vjen nga burimet e veta të të ardhurave.*
2- *Kryerja e shërbimeve publike në nivel lokal, e pavarur nga P.Qendror.*

---

[10] Po aty,
[11]Shih: http://ëëë.southëestregion.mk/home-al.aspx
[12] Shih: Neni 3 I Kartës Europiane të Autonomisë Vendore.

3- *Drejtimi dhe mbikqyrja e institucioneve nën varësi, etj.*

Nëse do të shohim, buxheti miratohet nga Këshilli i Komunës së Strugës, periodikisht një herë në vit. Ku të ardhurta vjetore, të grumbulluara nga taksat publike, nga buxheti i shtetit i ndarë për njesitë vendore, apo dhe nga projekte të ndryshme, destinohen që ky buxhet të miratohet në Këshillin e Komunës dhe më pas të shpërndahet në mënyrën e planifikuar, paraprake në sektorët e parashikuara.

6. ADMINISTATA E PA POLITIZUAR DHE KUALIFIKUAR, SI STANDART I BE-SË NË KOMUNËN E STRUGËS.

Nëse rikthehemi tek *"Institucionet e qëndrueshme"*[13] si kriter parësor i BE-së, do të shohim si nëndegë të saj, administatën e pa politizuar dhe të kualifikuar. Nëse këtë aspekt e shohim në nivel lokal, konkretisht në Komunën e Strugës, do të vërejmë se administata e institucionit është përzgjedhur me konkurim për pozicionet vakante të punës. Pra paraprakisht është hapur konkurimi në bazë të ligjeve në fuqi dhe janë përzgjedhur për vendet e punës, personat të cilët plotësonin kushtet e parashikuara në njoftimin e vakancës.[14] Që nënkupton një administatë të kualifikuar. Nga ana tjetër për personat të cilët kanë shërbyer në administatën komunale, janë realizuar një sërë trainimesh për shtimin e kapaciteteve të tyre. Edhe ky gjest sjell drejt një administrate të kualifikuar, që do përmbushi standartet Europiane.

Përsa i përket standartit tjetër, të një administrate të pa politizuar, do të shohim që në Komunën e Strugës nuk ka pasur ndryshime të bujshme të punonjësve të administatës, gjatë ndryshimit të titullarëve të institucionit. Ky faktor shprehimisht, vërteton që adminsitata nuk i është nënshtruar ndryshimeve për hir të politikës. Kjo çështje bëhet dhe më e besueshme, nga numri pothuajse minimal i padive të ngritura në Gjykatën e Faktit Strugë, ku nuk janë deponuar padi për largim të pa bazuar, nga funksioni.

[13] https://ëëë.slideshare.net/timi0202/kriteret-e-kopenhages?fbclid=IëAR3QXuëNNkptN6qË1Huy2SlU4jUIBaIfXOKfbbYLhinJJOG77j-O-85uYz0
[14] http://ëëë.struga.gov.mk/

Pra nëse bëjmë një rezyme të përgjithshme, mbi këtë standart do të shohim që administata Komunale në Strugë, ruan kapacitetet Europian, për funksionimin e saj në bazë të kualifikimt të punonjësve të saj dhe depolitizimit deri në sektorët më me pak rëndësi.

PËRFUNDIME:

Në përfundim të këtij punimi do të shohim se Struga është një nga njesitë vendore në Republikën e Maqedonisë së Veriut, e cila plotëson disa nga kriteret bazike të propozuara nga Bashkimi Europiane, për standartet që duhet të ketë Pushteti Vendor. Edhe pse Maqedonia e Veriut ka një brishtësi, përsa i përket institucioneve, duket se Struga ka marrë një karakter stabil dhe të qëndrueshëm në kontekst me njesinë vendore.

Përveç se karakteristikë apo dhe standart Europian, ky stabilitet pasqyrohet tek shërbimet dhe të mira që qytetarët marin në këtë institucion, pra në Komunën e Strugës. Standarti Europian, pasqyrohet dhe tek qeverisja e mirë, e cila sjell dobi dhe respekton të drejtat e qytetarëve të saj, me përpikmëri dhe në mënyrë të vazhdueshme.

Gjatë këtij punimi, konkretizohen standartet e parashikuara nga BE-ja për njesitë e qeverisjes vendore, ku krahasohen De Facto, me situatën aktuale të participimit dhe ushtrimit të kopetencave të këtij institucioni. Kjo formë e pushtetit që vjen si decentralizim i pushtetit shtetëror, funksionon në mënyrë tepër të mirë në Komunën e Strugës.

Si përfundim, u dol në konkluzionet që Pushteti Vendor si një ndër elementet e shpërndarjes së pushtetit shtetëror, konkretisht në Strugë, ka arritur të formoj dhe krijoj një standart të përafërt me njesitë vendore Europiane. Duhet thënë se të jesh pjesë e BE-së në standart, nuk do të thotë të përmbushësh vetëm objektivat e paracaktuar, por duhet të krijosh një klimë më të mirë në kuadër me qytetarët.

Nëse do ishim përball pyetjes “Të hyjmë direkt në BE pa u reformuar, apo të reformohemi dhe të hyjmë në BE”, personalisht do të dëshiroja që si fillim në të krijojmë standartet, pavarsisht nëse pranohemi ose jo më pas në Bashkimin Europian. Kjo do të sillte një nivel tepër të mirë së pari për qytetarët dhe më pas për vet institucionin.

Duke u nisur nga hulumtimi shkencor në këtë punim, kam parë se standartet në Komunën e Strugës janë përafruar me ato Europiane, por është ende për tu bërë konkretisht disa fusha, si psh. Të Drejtat e Njeriut dhe Institucionet e Qëndrueshme. Nuk mund të themi se këto fusha nuk janë në rregull, por duhet të vijojnë përmirsimin e mëtjeshëm.

REKOMANDIME:

Kultura politike është ende një problem i cili duhet marrë seriozisht në Komunën e Strugës, nga subjeketet politike, për t'u përmirsuar. Duke u bazuar tek një nga kriteret moralo-etike, gjithashtu standart Europian, do të shohim që në rastet e humbjes së zgjedhjeve në nivel lokal, subjekti politik ose kandidati duhet të pranoj rezultatin zgjedhor. Në rastin e zgjedhjeve lokale 2017, kandidati i cili humbi zgjedhjet lokale në qytetin e Strugës, nuk pranoi rezultatin.

Si rrjedhoj personalisht mendoj se duhet të bëhet ende shumë punë në këtë drejtim duke plotësuar kuazën e standarteve të plota Europiane në Komunën e Strugës. Gjatë realizimit të këtij punimi, konstatova se burokracia institucionale është ende prezente në disa sektorë të adminsitatës Komunale dhe mendoj se dhënja e shërbimeve në formën online, ose bashkëpunimi ndërmjet sektorëve të brendshëm do të sillte lehtësira në shërbimet për qytetarët. Duke çuar përpara një aspekt tjetër të standarteve Europiane në administatat lokale.

Duke parë ecurinë e institucionit të Komunës së Strugë, parimisht këto janë dy problemet më emergjente. Gjithsesi vullneti politik ndryshon nga funksionimi administativ i brendëshëm, por gjithsesi të dy këto elemente zgjidhen me punë të vazhdueshme.

BIBLOGRAFIA:

1. Karta Europiane e Autonomisë Vendore
2. https://europa.eu/european-union/index_en
3. http://www.kohajone.com/2016/07/19/i-ploteson-shqiperia-kushtet-per-anetaresim-ne-be-ja-lista-e-standardeve/
4. http://mls.gov.mk/images/laës/Ligji%20i%20veteqeverisjes%20lokale.pdf
5. https://telegrafi.com/ndryshon-statuti-komunes-se-struges-gjuha-shqipe-behet-zyrtare/
6. http://www.southëestregion.mk/home-al.aspx
7. https://www.slideshare.net/timi0202/kriteret-e-kopenhages?fbclid=IëAR3QXuëNNkptN6qË1Huy2SlU4jUIBaIfXOKfbbYLhinJJOG77j-O-85uYz0
8. http://www.struga.gov.mk/

STRESI DHE PASOJAT E TIJ

Abstrakt

Menaxhimi i stresit është proces në të cilin duhet patur një kujdes të shtuar. Me menaxhim të stresit kuptojmë kontrollin e vetvetes dhe të të gjithë stafit punues që kemi në organizatë.

Mos menaxhimi i mirë i stresit mundet të shkaktojë ç'rregullime të mëdha në punën dhe jetën e njerëzve. Stresi është një disiplinë përbrenda kontekstit të gjerë të menaxhimit, një disiplinë që përbëhet nga shkathtësitë dhe teknikat e nevojshme për t'u qasur, kuptuar dhe zgjidhur situatat serioze nga momenti i parë i paraqitjes së tij. Metodat për menaxhimin e stresit në një sistem të caktuar njihen edhe si "Plani i menaxhimit të stresit". Stresi paraqitet si pasojë e problemeve sociale, emocionale, pasojave të punës etj.

Menaxhimi i stresit bëhet me qëllim që të mos vije deri te situatat e padeshirueshme në punë dhe në shoqëri.

1. Ç'ËSHTË STRESI DHE Ç'NËNKUPTON AI ?

Të gjithë jemi dëshmitarë të një realitëti të dhimbshëm. Secili prej nesh e ka provuar majat e larta të korrupsionit, apo dikush tjetër diskriminimin, dhunën, racizmin...

Ka të tjerë që e kanë provuar ankthin e pritjes, presionin psikologjik, monotoninë e ç'do sekonde apo bërjen e ndërgjegjies. Në një mënyrë apo tjetër ç'dokush e ka ndjerë vetën në një situatë të pakëndeshme dhe ka thënë me gjithë shpirt:

'' O SA I STRESUAR JAM''

STRESI ËSHTË NJË TENSION TRUPOR OSE MENDOR QË SHKATOHET NGA FAKTORË TË NDRYSHËM FIZIK, KIMIK OSE EMOCIONAL

Termi stres nënkupton gjëra të ndryshme për njërez të ndryshëm. Për disa përcaktohet si situatë që shkaton tension, presion, deri në acarim. Rrethanat që ndikojnë në stres ndryshojnë në seriozitët dhe kohë-zgjatje, të tilla janë: **puna, familja, shëndeti, ekonomia,konfliktet dhe terrorizmi.**

Llojet e stresit :

1. **Stresi akut**

- Rezultati i problemeve të jetës së përditëshme

2. **Stresi kronik**

- Rezultati problemeve të vazhdueshme
- Njërzit mësohen me të dhe bëhen viktima të tijë

3. **Stresi traumatik**

- Ai është pasoja e një tragjedie tronditëse

Stresi është ç'dohere prezent në jetën e përditshme. Stresi ka ekzistuar përhere.

Ai shfaqet kudo për problemet familjare, ato të punës, shkollës dhe të tjera.

Stres janë edhe zhurmat acaruese, mjegulla, apo dhe një pickim i një mushkonjë.

Stresi është i "mirë" dhe i "keq".

- Ai është i pashmangshëm për të mbijetuar.
- Ai ndihmon në arritjen e rezulatëve të larta.
- Stresi është shkaku i fuqishëm i sëmundjes.
- Stresi i raskapit njërzit shpirtërisht dhe fizikisht.

Shkaqet dhe burimet e stresit janë të shumta dhe të shumëllojshme, që nga ato të voglat që na çojnë në acarime deri tek më të mëdhat që na çojnë në depresione fatale.
Secili prej nesh i përjeton shkaqet dhe burimet e stresit sipas mënyrës së tij.

Prandaj dhe reagimet ndaj stresit janë unike për ç'do njëri.

Megjithatë disa prej shkaqeve që na stresojnë të gjithëve janë:

Orari i zgjatur i punës dhe puna në fundjavë

Kjo gjë na zë hapsira kohore që na duhen për t'ja përkushtuar gjërave të rëndësishme dhe personave të veçantë , prandaj edhe një punë që mund ta bëjmë me pasion të zjarrtë shdërrohet në stres .

Dukja dhe paraqitja

Duke jetuar në një ambjent shoqëror me njërëz që kanë satus të caktuar ndjehemi të nënvlerësuar për shkak të paraqitjes.

Veshja është prezencë dhe jo rrallë tregon një pjesë të personalitetit tonë.

Pamundësia per t'u përshtatur bëhet një burim i fuqishëm stresi.

Problemet familjare

Të gjithë jetojmë në familje dhe na duhet të zbatojmë rregullat e saj.

Shpesh here rregullat striktë dhe oraret për arsye të ndryshme nuk jemi të aftë t'i respektojmë.

Kjo bëhet një burim stresi, madje mund të çoje dhe në konfliktë të ashpra në familje.

Ankthi i pritjes

Ç'do kujt i duhet të pres, të presim dikë, të presim data të rëndësishme apo një diçka madhështore që të ndryshojë jetën tonë.

Ankthi i pritjes për diçka që s'je i sigurtë në do të vijë apo jo i shëndrron sekondat në shekuj.

Diçka e tillë është shumë stresuese.

Shkaqet sociale të stresit

Presioni që na bënë të përshtatëmi apo konformohemi karshi njërëzve të tjerë apo grupeve të ndryshme,pritjeve apo standardeve.

Presioni për arritjen e kërkesave

Shefat apo eprorët kërkojnë prej nesh maksimumin.

Ata arrijnë deri në presione psikologjike,fyerje dhe sharje të rënda.

Pamundësia për të arritur ato që kërkohen,frika e humbjes së vendit të punës çojnë në stres.

Të ardhurat, pasuria

Jo gjithkujt i buzeqesh fati dhe bëhet trashigimtarë i ndonjë pasurie prrallore.

Shumë vetave prej nesh na është dashur ose do të na duhet ta nisim jetën nga zeroja.

Pamundësia për të gjetur një vend pune që të ofrojë të ardhura të kënaqshme të çon në stres .

Kështjellat e ëndrrave shemben dhe të duhet të përballesh me realitetin e hidhur dhe të eger.

E sheh që e ke të pamundur të plotësosh nevojat minimale të jetë dhe e lëshon vetën të të rrembejë lumi i madh i stresit.

Statusi klasor

Vjen një moment kur njeriu arrin të njohe vetvetën dhe një pjese të vlerave të tij.

Mjedisi i ofron vetëm njërëzve të cilët nuk dinë të përshtatën dhe të kuptojnë vlerat dhe madhështinë e shpirtit të tij.

Por ndodh që mjedisi të të ofrojë njerëz të rafinuar me një intiligjencë dhe bagazh kulturor të jashtëzakonshëm.

Tashmë je ti ai i cili nuk di të pershtatët. Menjëhere provon ndjesin e inferioritetit dhe vet izolohesh.

Kjo gjë çon në gjendje stresi.

Reagimi emocional

Rikujtimi i eksperiencave të hidhura të ngulitura si reagime prej situatave stresuese.

Ndjesia e dështimit, humbja e besimit

Stresi të paralizon dhe njëra prej ndjesive qe të krijohet në këtë gjendje është ajo e dështimit.

Edhe në qoftë se ti nuk ke dështuar ende , të bën të besosh se kjo gjë do të ndodhë me siguri.

Kjo gjë të bllokon rrugët dhe nuk të lejon të shikosh ndonjë rreze shprese.

Gjithashtu është edhe humbja e besimit në vetveten.

Kjo gjë të bënë ta shohësh veten si një dështak në shumë fusha të jetës.

Humbja e besimit në vetvete ka pasojat e saj.

Një prej tyre është edhe frika për të guxuar.

Depresion, mërzia

Reagim tjetër emocional ndaj stresit janë depresioni dhe merzia.

Njëriu humbë dëshiren për çdo gjë dhe nuk gjen knaqësi në asgjë.

Mërzia e bënë që çdo gjë ta shoh me syrin indiferentit.

Inat, ngacushmëri

Kur je në gjendje stresi kapesh pa shkak me njërezit.

Gjen arsye të paqena për tu zënë me fjalë dhe për t'ia nxjerrë inatin personave që nuk duhet.

Kjo çon në konflikt pa shkak.

Reagime të tjera emocionale

Janë paaftësia për t'u përqëndruar, harresa, dëshprimi, pavendosshmëria, ndjesia e tmerrit, shqetësim, mbyllje në vetvete.

Reagimi i brendshëm

Reagimi shpirtëror i brendshëm apo i padukshëm i trupit ndaj situatave stresuese

Pulsi, Ritmi i Rrahjes së Zemrës i Shpejtë

Gjatë stresit kemi çrregullime të ndryshme në trup qofshin këto të dukshme apo të padukshme.

Një prej reagimeve të brendëshme është edhe çrregullimet e zemres.

Ngushtim në krahror

Kjo krijohet nga angushtia që të çon në marrje frymë dhe bllokim.

Dhimbje qafe, dhimbje në fund të kurrizit dhe dhimbje koke.

Këto shkaktohen sidomos ku ke shumë gjëra për të bërë , në të njëjtën kohe të duket sikur je shumë i lodhur dhe nuk ke as fuqi as kohë që të mund të bësh të paktën njëren prej tyre.

Keqtretja, ulcera.

Një reagim i brendshëm ndaj stresit janë edhe dhimbjet e stomakut. Ato shkaktohen nga humbja e oreksit dhe çrregullimet e të ushqyerit me rregull. Këto mund të çojne edhe në rënie drastike nga pesha , humbja e imunitetit etj.

Dhimbje e syve

Kjo gje të shkakton acarim. Jo rrallë për këtë arsye, stresi që shkakton këtë reagim të brendshëm i shtohet edhe stresi që shkakton frika se mos humbet shikimin.

Diarreja dhe tëndosjet muskulore

Këto janë pasojat e ndonjë stresi krejt të papritur dhe tëper të fuqishëm.

Reagimi i jashtëm

Reagimi i jashtëm apo i dukshem i trupit kundrejt situatave stresuese i cili mund të shihet prej jush apo të tjereve.

Rritja e abuzimit, përdorimi i pijeve, drogave

Të gjithë kalojmë stres, por jo të gjithë jemi të aftë ta përballojmë me stoicizëm stresin dhe të dalim prej rrjetës së tij.Ata që nuk janë të fortë ta përballojnë stresin zgjedhin rrugën me të lehtë,atë rrugë

që të qon në shkatërrim të vetvetes dhe në tjetërsim. Kjo rrugë është stimuluese e harresës dhe një ngushëllim i momentit.

Shumë prej nesh janë të alkoolizuar ose narkomanë të rregullt për vetë faktin që nuk kanë qenë të aftë të përballojnë stresin.

Frymëmarrja e rënduar , e thellë

Në gjendje stresi të gjithë marrim me intervale të njëjta fryme thellë dhe na duket sikur njërezit që na rrethojnë na e kanë thithur të gjithë ajrin që na rrethon.

dridhje, fergellim, tikë nervore , dridhja e trupit

Ndodh në gjendje kritike të stresit, por sidomos kur shkak i stresit bëhet frika apo ankthi.

rrëmbim, nervozizëm, shqetësim

Edhe këto bëhen shkak i acarimeve të kota. Humbet aftësia e të logjikuarit të gjërave me logjikë të ftohtë. Bëhesh shumë i rrëmbyer dhe të acarojnë edhe gjërat më të vogla.

sjellje abuzive

Stresi të bënë madje violent. Një nga shkaqet kryesore të dhunës është stresi. Personat e stresuar e nxjerrin dufin e tyre tek fëmijët, bashkëshortja madje edhe tek njërez të cilët nuk i njeh fare.

fytyrë e dëshpëruar,e paknaqur,e vrenjtur

Stresi të largon nga fytyra buzeqeshjen . Asgjë nuk të duket interesante, as batutat e miqve që më parë shkriheshe së qeshuri duke i degjuar.

kërcitje dhëmbësh, belbezitje,duar të ftohta,pëllëmb të lagura

Shumë shpesh ndryshimet e tilla të duken të pashpjegueshme dhe asnjëhere nuk e dimë se nga na vinë , për të gjitha këto ka vetëm një emer s t r e s .

djersitje , ndryshime të peshes.

Këto janë reagime të jashtme që shkaktohen nga stresi dhe pothuajse të pranishme tek ç'do njeri që kalon stres.

gumëzhitje , shushurime , kruarje

Sapo marrim vesh një lajmë të papelqyshëm dhe që na streson shohim që në fëtyrë u është shtuar një puqer.

Por prej stresit puqrat dalin në pjesë të ndryshme të trupit dhe ndonjëhere të mbesin si sëmundje e pashpjegueshme për gjithë jetën, edhe pse stresi që i ka shkaktuar ato ka kohë që ka kaluar.

Qarje

Janë të shumtë edhe njerezit të cilët e kanë stresin me lot.

Nuk shohin asnjë rrugëzgjidhje në horizont dhe shkrehen në lot e vaj.

zonat e trurit që aktivizohen gjatë stresit

Ngacmimi i **hipotalamusit** shpie në ngushtimin e enëve të gjakut

hipertension, ngritje të qimeve ejt . Në mungesë të ngacmueseve

ndjesor hipotalamusi qëndron vazhdimisht i frenuar. Ky frenim kryhet nga korja e gjysmërruzujve . Te njeriu ndjenja aktivizon lënden rrejtore të shtyllës së trurit.

Në qoftë se eksperimentalisht hiqet korja e frytësisë paraballore të trurit , kafsha bëhet indiferente ndaj ndjenjave të ndryshme .

Po ashtu dëmtimi i **sistemit limbik** shpie në uljen e sjelljeve. Prishja e këtij sistemi të njerezit skizofrenë bënë që agrisiviteti të zëvendesohet nga një indiferencë ndjenjash . E njëjta gjë

vihet re edhe tek kafshët , të cilave u është dëmtuar korja e

frytësisë ballore të trurit . Këto kafshë nga shumë të rrezikshme bëhen shumë të urta.

Treguesit e stresit

Treguesit e stresit janë të ndryshëm pra individual. Dikush kalon depresion dhe merzi , këtë gjendje dhe merzi qe i'a ka shkaktuar stresi atij jo rrallë here i'a injekton edhe personave me të cilët rri.

Paaftësia për përqendrim

Harresa,personi i stresuar ben thelbesor stresin e tij dhe fillon të harroje gjera të tjera qe jane shume të rendesishme ne jetën e tij. Humbet dashur padashur edhe afeksionin qe ka patur me pare per gjerat dhe njërezit e dashur.

ndjenja e ankthit

Është një tregues i stresit. Je gjithmonë në pritje të diçkaje që do të rregullojë problemet e tuaja.

dyshimi, mosbesimi, frika

Janë gjithmonë të pranishem në stres. Ti bëhesh shumë dyshues në aftësitë e tuaja. Humbet besimin në vetvete dhe të duhet të perjetosh frikën për gjërat që do të ndodhin me pas.

ndjeshmëri ndaj kritikes

Njerezit me të cilët jeton fillojnë të të kritikojnë dhe ti reagon menjëhere ndaj kësaj kritike. E kupton që situata apo mjedisi ka projektuar tek ti një tjetër njeri. Ti ke humbur personalitetin dhe dinjitetin tënd dhe më kot kërkon gjurmët e vetvetes.

Paraqitja e shenjave të semundjes

STESI NUK JU SËMUR POR RRIT RREZIKUN QE TË SËMURENI

Kontrolli i Stresit

- Stresi i tepërt është i dëmshëm , por nga ana tjetër sikur të mos kishte fare STRES ?

Si mund ta kontrollojmë stresin :

- Kujdesi i vetvetes
- Përdorimi i ushqimit të shëndetshëm dhe me kohë
- Marrja me aktivitete të rregullta fizike
- Gjumi i rregulltë

Mardhënjet

- Gjetja e mbështetjes
- Zgjidhja e konflikteve
- Sigurimi i kohës për familjen

Dëshprimi në jetën tuaj

- Arsyetimi
- Mos krahasimi i vetes me dikend tjeter
- Mësimi prej rrethanave stresuese

Si të perballojmë stresin

Shpesh kur kalojmë stres vetë izlohemi dhe e humbim komunikimin me të tjeret mbyllemi në guackën tonë dhe nuk këshillohemi me familjarët apo me miqtë të ngushtë. Dy prej teknikave të shlodhjes janë tërheqja e përkoheshme dhe tërheqja mendore.

Tërheqja e përkohshme nënkupton :

1. Të bësh një pushim dhe të pish një kafe.
2. Të besh një xhiro apo të shkosh tek frigoriferi apo pasqyra.
3. Të largosh veten nga skena.

Tërheqja mendore nënkupton :

1. Të mendosh gjëra të bukura dhe kohë të lumtura.
2. Të imagjinosh gjërat që do ti dëshiroje ti bëje.
3. Të fantazosh një gje të kendeshme.

Teknikat parandaluese të stresit janë nga me të ndryshmet . Gjeja më e mirë që mund të bëni është të hapeni me dike dhe të bisedoni për problemet tuaja. Një person tjetër do t'i shohë prob- lemet e

tuaja me gjakëftohtësi dhe do t'ju nxjerre disi nga trauma në të cilën ndodheni. Gjithashtu duhet të mesohemi të pranojmë ç'farë nuk mund ta ndryshojmë. Edhe menduarja e shumë gjërave njëheresh nuk të bënë mirë. Duhet të përpiqemi të dallojmë dobsitë dhe plagët tona, pra të njohim vetvehten është mirë që të pohojmë dhe të pranojmë gabimet tona. Gabimi më i madh që mund të bëjmë gjatë një krize stresi është kur nuk pranojmë ndihmën e të tjerëve dhe i shohim gjërat si një spektator i thjeshtë.

PËRFUNDIME

Nga e gjithë kjo që pasqyruam ma lartë vimë në përfundim se stresi është i pashmangshëm në jetën e përditëshme, mirëpo duhet pasur kujdes gjatë menaxhimit të tijë sidomos kur kemi të bëjmë resate të jashtzakonshme.

Në çdo kohë dhe çdo punë ka stres, prandaj ne duhet që me kujdes të veçantë tu i nënshtrohemi çdo pune në mënyrë që mos të shkaktojmë stres tek vetvetja apo edhe te stafi i ynë punues.

Nëse nuk i kushtohet vëmendje menaxhimit të stresit, atëherë çdo punë e jona e filluar do të dështoj apo do jetë me rezultate minimale.

Para fillimit të çdo pune apo çdo çasje të ndonjë problemi duhet të kemi kujdes që të japim këshilla të nevojshme në mënyrë që gjatë zgjidhjes së problemeve apo gjatë punes të mos shkaktohet stres.

BIBLIOGRAFIA

1. “Stresi dhe menaxhimi i stresit” , Prof.Dr.Majlinda Cukalla , profesoreshë në Akademinë e FA , Tiran

DEVELOPMENT OF NEW PRODUCTS – CASE STUDY: THE BOOK "THEKS"

Alban Fejza, PhD candidate

St Kliment Ohridski" University – Bitola", Faculty of Tourism and Hospitality – Ohrid

Labeat Fejza*, Msc:

Universum College, Prishtina- Kosovo

Abstrakt

New products are important for both the clients and the marketing specialists that serve them. For companies, new products are the main source of growth, while for customers they bring new and varied solutions to their lives. To create successful new products, a company needs to recognize its customers, markets, competitors and create products that offer superior value to customers. Creating a new product starts with generating ideas, with systematic research of ideas for new products. In mind, I had different ideas before making the final decision to publish the book "Theks".

The primary goal to promote the product was the Kosovo market, with market targeting Prishtina as the capital of Kosovo with the most massive target group and the high participation of students and young people. In terms of cost using past experiences, I managed to minimize the cost by 20% through the use of less costly / recyclable materials and sponsors who were also helping to afford the cost of a final product that reaches the value from € 6. Since the selling price is € 10 and the cost € 6, the net profit per unit is € 4.

Since the product has been shown to be profitable, real and valuable, it has continued with the new idea and after a two year period of work, the product / book "Theks" has been finalized and ready for entry into the market.

THE TEST MARKETING WAS CONDUCTED THROUGH PROMOTIONAL PRODUCT / BOOK NIGHTS IN PRISHTINA, TIRANA AND SKOPJE, DURING THE 2 WEEKS - MAINLY ON WEEKENDS. UP TO NOW, 600 COPIES OF THE PRODUCT / BOOK "THEKS" HAVE BEEN SOLD.

Addition to design, quality, effective or functional performance, the selling price also has a significant role, so the low price for the product that is launched on the market in a given form represents a component of the sales strategy.

Key words: new product, development, book

1. DEVELOPING NEW PRODUCTS

With new products we mean original products, improvements and modifications of research / development products. New products are important for both the clients and the marketing specialists that serve them. For companies, new products are the main source of growth, while for customers they bring new and varied solutions to their lives. New products may face severe blows and companies lose a lot. This failure has several reasons: the company may overestimate the size of the market, the product may be poorly constructed, incorrectly positioned, launched at the wrong time, very high price or poorly advertised.

1.1. The process of creating a new product

To create successful new products, a company needs to recognize its customers, markets, competitors and create products that offer superior value to customers. The company needs to make a strong planning of new products and build a systematic development process.This process has been shaped by the following phases: Generating the Idea, Examining the Idea, Concept Development and Testing, Marketing Strategy Development, Business Analysis, Product Creation, Testing Marketing and Commercialization.

1.1.1. Generating ideas

Creating a new product starts with generating ideas, with systematic research of ideas for new products. A company generates hundreds of ideas in order to find the best idea. The main sources from which ideas emerge for new products are internal resources and external resources.

Since the my first book "BRUM" was successful, I comes to the idea of creating a new book - a book that would mark a new target group and that would change from the first book of textual content and visual treatment. In mind, I had different ideas before making the final decision to publish the book "Theks".

1.1.2. Examining ideas

The goal of generating ideas is to create a large number of ideas while the goal of the next steps is to reduce this number. The first stage of reducing ideas is the examination of ideas that helps to mark good ideas and to reject the weak as quickly as possible. Many companies suggest marketing executives to write ideas for the new product in a format that can be evaluated by the commission for new products. The report describes the product, the proposed suggested value for the consumer, the target market, and the competition.

The company should answer "yes" to the three questions (real, win, valid) before further developing the idea for the new product.

1.1.3. Develop concept for product and testing

A tempting idea should be developed into a concept for the product. It is important to distinguish between an idea for the product, a concept for the product and image of the product. An idea for the product is an idea for a potential product that the company can offer to the market. A concept for the product is a detailed version of the idea formulated in meaningful consumer terms. An image of the product is the way consumers perceive a current or potential product. The

task of the marketing specialist is to develop the new product into alternative product concepts, to find out how attractive every concept is to customers and to choose the best.

Concept 1. A book that, besides the combinations of different art media, such as short stories, photographs, design and typography, would bring together a variety of materials, from organic to inorganic.

Concept 2. Summary of children's stories and illustrations with coloring options.

Concept 3. Summary of recent war memorials and memories in Kosovo.

1.1.4 Testing concepts for the new product

Testing concepts requires testing of new product concepts with target groups of target customers. Concepts can be presented to consumers symbolically or physically. Many companies routinely test the concepts of new products with consumers before turning them into new real products. For some concept tests, one word or one photo presentation may be enough. But a concrete and physical presentation of the concept will increase the credibility of its testing. By comparing three concepts / ideas and answering the three questions above and considering the fact that I wanted to be unique in the development of a new product, differentiated by competitors, made the elimination of the two latest concepts based in the fact that both ideas already existed in the market and the consumer would not find a difference between me and the competition or would have expressed lower interest.

So I decided on the concept / idea first, knowing that it would attract higher interest to readers / clients and exceed my expectation. The product / book will be called "Theks". The name / brand "Theks" intends from the very meaning of the word to make known delicate work / treatment in each of the chapters containing the product / book itself.

1.1.5. Building a marketing strategy

Since the first idea got rationality by fulfilling the conditions that a new product should have the next step was to build a marketing strategy by designing an initial marketing strategy for introducing this product into the market. The marketing strategy is formulated in two parts.

The first part describes the target market, planned market offer and sales, market share and profit targets for the first few years. The primary goal to promote the product was the Kosovo market, with market targeting Prishtina as the capital of Kosovo with the most massive target group and the high participation of students and young people. Immediately after Prishtina, my goal was to emerge in new markets in Tirana and Skopje for the same reasons as in Pristina.

The second part of the marketing strategy formulation outlines the planned product price, distribution and marketing budget. The price for a product / book will be 10 €. Distribution will be done through promotional nights and library / bookstore networks. Planned marketing budget is supposed to be € 500.

1.1.5. Business Analyzes

Once executives decide on the product concept and after drafting the marketing strategy, they can evaluate the appeal of the business proposal. Business analysis includes a review of sales, cost and profit forecasts for a new product to find out if they satisfy the company's objectives. If so, the product can move on to the stage of product creation.

Given financial results from selling the first product / book, business analysis for the new product / book was easier and simpler. In terms of cost using past experiences, I managed to minimize the cost by 20% through the use of less costly / recyclable materials and sponsors who were also helping to afford the cost of a final product that reaches the value from € 6. Since the selling price is € 10 and the cost € 6, the net profit per unit is € 4.

1.1.6. Creating the product

If the concept of product passes business testing, it is shifted to product creation. Here research and development or technology develops the concept of product into a physical product.

But the step of creating a product requires great investment. This shows whether the idea for the product can be transformed into a functional product or not.

Since the product has been shown to be profitable, real and valuable, it has continued with the new idea and after a two year period of work, the product / book "Theks" has been finalized and ready for entry into the market.

1.1.7. Test marketing

If the product passes testing on the concept and product, the next step is test marketing, the stage at which the product and marketing program are presented in real-world market environments. Test marketing gives the marketing specialist the experience of the product marketing before going to the high spending of the full presentation. This allows the company to test its product and its entire marketing program, the strategy of targeting and positioning, advertising, distribution, pricing, marketing, packaging and budget levels.

The test marketing was conducted through promotional product / book nights in Prishtina, Tirana and Skopje, during the 2 weeks - mainly on weekends. These events have given me the idea of how much books can crush during the commercialization phase of the product on the market. For the test marketing phase, 100 specimens were printed.

1.1.8. Commercialization (market testing) of the product

Test marketing gives the executives the information they need to make the final decision whether to launch the new product. If the company goes ahead with commercialization, by introducing the new product to the market, it will face high costs. The company that launched the new product must first decide on the presentation time. Then the company has to decide where to launch the new product, at a single location, in the national market or in the international market.

Since print books for the test marketing phase were not enough and I had many requests for the product / book, I decided to print another 900 copies that will be released and sold through:

bookstores, bookstore cafe, book fairs, facebook page "Alban Fejza" and personal / direct sales. up to now, 600 copies of the product / book "theks" have been sold.

2. PRODUCT LIFE CYCLE

After launching the new product, executives require the product to have a longer and profitable life. Even though companies do not expect the product to be sold forever, they want to get a company profit to cover all costs and risks.

The life cycle of the product has five distinct stages: product creation, market introduction, maturity and decline-in.

Addition to design, quality, effective or functional performance, the selling price also has a significant role, so the low price for the product that is launched on the market in a given form represents a component of the sales strategy.

LITERATURE:

1. Beqaj. B. “Menaxhimi i Zhvillimit të Produkteve të Reja në Kosovë”, Dissertation thesis, 2003
2. Kotler. F & Armstrong. G, “Principles of Marketing”. 13th edition, Mc Grow Hill, NY SHBA, 2012
3. Pepper. J & Rogers. M, “The Buzz on Customer-Driven Innovation”, Sales & Marketing Management, Jul 2007
4. George S.Day, “Is it Real? Can We Win? Is it worth doing?”, Harvard Business review, dec 2007

MENDIMI KRIMINOLOGJIK MBI KRIMINALITETIN

Doc. Dr. Dashmir Nasufi

d.nasufi@eust.edu.mk

Abstrakt

Pra, nuk ka viktimë pa krim, për ç'arsye është edhe e pamundur edhe të flitet për teoritë e drejtësisë mbi viktimën pa një qasje ndaj teorisë mbi krimin. Shkenca e cila studion krimin është kriminologjia. Nocionin kriminologji së pari e ka përdorur P. Topinard (1879), kurse nga ai më pas e ka marrë R. Garofalo (1984), i cili i ka dalluar shkencat të cilat merren me studimin e veprave të kryera penale. Në fillim lëndë e studimit të kriminologjisë ka qenë "njeriu", krimineli, ndërkaq më vonë përveç delinkuentëve studiohen edhe aktivitetet kriminale. Nëse analizojmë zhvillimin historik të mendimit kriminologjik dhe të kriminologjisë, atëherë domosdo duhet tu qasemi disa botëkuptimeve dominuese sidomos të atyre që kanë të bëjnë me: mendimin paraklasik dhe klasik mbi kriminalitetin, teorinë antropologjike, teorinë biologjike, teorinë psikopatologjike, teorinë psikologjike, teorinë sociologjike, të kuptuarit dhe kritikën marksiste mbi kriminalitetin apo kriminologjinë e re. Kur flasim për mendimin paraklasik dhe klasik mbi kriminalitetin, atëherë i kemi 4 periudha specifike siç janë: mendimi antik, periudha e mesjetës, shkrimtarët e renesancës dhe shkollën historike juridike dhe mendimin e shkollës klasike penale-juridike.

Fjalët Kyçe: Kriminaliteti, kriminologjia, fenomeni

HYRJE:

Nga periudha antike do ta ndajmë mendimin e Platonit dhe Aristotelit lidhur me krimin dhe me sanksionim apo dënimin e kriminelit. Lidhur me gjenezën apo origjinën e veprimtarisë kriminale Platoni i ka theksuar dy grupe shkaktarësh: shkaktarët psikologjik dhe shkaktarët e jashtëm apo fiziologjik. "Platoni flet para së gjithash për shkaqet psikologjike dhe thekson se krimi shfaqet si shprehje e "shpirtit të sëmurë", të shkaktuar nën ndikimin e epsheve dhe si rezultat i kërkimit të kënaqësive dhe i mosdijes. Midis "shkaktarëve të jashtëm ose fiziologjik" Platoni thekson konstruksionin apo ndërtimin e caktuar trupor, gjegjësisht degjenerimin biologjik"[1].

Në rastet e personave të cilët lindin për kryerjen e krimit ai e ka konsideruar vdekjen si zgjidhje të vetme për tu liruar nga e keqja e cila del nga konstruksioni trupor i kryesit të krimit. Në rastet tjera kur është fjala për personat të cilët mund të përmirësohen, ai thekson mjetet preventive për shmangie të kësaj veprimtarie". Me botëkuptimin e tillë, në njëfarë mënyre të caktuar, Platoni është ai i cili ndër të parët e përfaqëson parimin e individualizimit të dënimit. "Sipas Aristotelit, kriminelët janë armiq të shoqërisë, prandaj ajo edhe duhet të shërohet dhe lirohet nga ata, duke konsideruar njëherazi se praktika ndëshkuese legjislative shërben si mjet i cili qon në atë drejtim apo i shërben atij qëllimi. Meqenëse është fjala për armiqtë e popullit, Aristoteli këtu konsideron se ata të cilët janë të papërmirësueshëm dhe në të cilët nuk ndikon "forca e kundërvënies" atëherë ata duhet larguar nga shoqëria apo duhet shkatërruar".

Studimi mbi krimin

Në mesjetë krimi është vështruar si një mëkat kundër besimit në Zotin dhe është konsideruar se e keqja mund të dënohet vetëm me të keqen e cila duhet të zbatohet në interes të individit dhe shoqërisë. Ndër përfaqësuesit kryesor të mendimit mesjetar dallohen Shën Augustinin dhe Toma Akuinski. Shën Augustini konsideronte se qëllimi i dënimit është vuajtja e dënimit dhe shpërblimi për veprën e kryer, prandaj për këtë arsye ai miratonte shqiptimin e atyre dënimeve të cilat ishin të përshtatshme për ta nxitur pendimin siç ishin dënimet me kufizim të lirisë, kurse ishte kundërshtar i shqiptimit të dënimit me vdekje. Akuinski konsideronte se "vepra e keqe nuk ka karakter të fyerjes së besimit në Zotin, por me të cenohet e mira e përgjithshme njerëzore (bonum

[1]Milutinović Milan, Kriminologija, "Savremena administracija", Beograd, 1976., str.71

commune)"[2], prandaj sipas tij edhe pushteti i cili e shqipton dënimin nuk e përfaqëson ekzekutuesin e vullnetit të Zotit, por me dënim realizohet "paqja shoqërore"(pacem civitatis).

Në periudhën e renesancës vjen në shprehje karakteri shoqëror i kriminalitetit sepse sipas Tomas Morit dhe disa filozofëve tjerë shkaktarët e kriminalitetit gjenden në shoqëri. "Sipas Grociusit, të padrejta janë ato vepra të cilat janë në kundërshtim me jetën shoqërore, prandaj për këtë arsye edhe qëllimi i dënimit shprehet si një mbrojtje shoqërore dhe dënimi duhet të jetë proporcional me deliktin e kryer. Derisa Hobsi konsideronte se njeriu për nga natyra është i prirë ta dëmtojë tjetrin dhe të veprojë kundër shoqërisë, Ruso thekson se njeriu është qenie e përkryer por ai prishet në shoqëri në çastin kur ai bie në robërinë ekonomike dhe politike, prandaj më në fund e kryen edhe aktivitetin kriminal".

Shkolla klasike penale-juridike zhvillohet në fund të shek. XVIII dhe gjatë shek. XIX, kurse përfaqësuesit e saj janë Beccaria, Rossi, Kanti, Benthami dhe Carrara. "Sipas mendimit të kësaj shkolle, vepra penale është rrënim i rendit etik të cilin e ka themeluar Zoti. Vetë krimi është vepër e njeriut të cilën ai vet sipas dëshirës së lirë e ka zgjedhur dhe e ka kryer – natyrisht, nëse fjala është për njeriun e shëndoshë në pikëpamje shoqërore. Ndikimi i çfarëdo faktori ekzogjen apo endogjen nuk vjen në shprehje këtu, por vetë dëshira e lirë shfaqet si shkaktare e krimit".

"Gjendja e vullnetit është faktori i vetëm sipas të cilit gjykohet karakteri i veprës dhe mënyra e dënimit". Kësaj shkolle i takon merita për theksimin e kërkesës "nullum crimen, nulla poena sine lege", sepse përfaqësuesit e saj konsideronin se çdo aktivitet kriminal pa marrë parasysh shkaqet duhet ta marrë formën e tij ligjore.

Në fillim të shek. XX paraqiten teoritë të cilat mbështeten në të theksuarit e lidhjes së prirjeve kriminale, vetive morale të personalitetit dhe të morfologjisë së trupit. E tillë është edhe teoria antropologjike, simptomat e para të së cilës i kanë dhënë: mjeku vjenez J. Gala, teologu zviceran J.G. Lavatera dhe G. Girolania. Këta frenolog kanë qenë kritik të ashpër të botëkuptimit penal-juridik të shkollës klasike dhe nën ndikimin e madh të orientimit eksperimental pozitivist në shkencë. Ata konsideronin se vullneti i lirë është iluzion të cilit nuk duhet besuar, kurse sjellja delinkuente e njeriut mund të kuptohet edhe në bazë të anomalive të caktuara organike të

[2] 10 Milutinović Milan, Kriminologija, "Savremena administracija", Beograd, 1976., str.72.

konstruksionit të kokës. Mirëpo, studimin e parë të madh antropologjik mbi krimin e ka bërë psikiatri dhe psikologu italian C. Lombrozo. “Lombrozo e ka zhvilluar botëkuptimin mbi tipin e lindur atavist të kriminelit, karakteristik sipas vetive të caktuara fizike të cilat flasin për prirjet e tij për aktivitete delinkuente, duke theksuar me këtë rast se linjat e atavizmit janë shumë të shpeshta ndër delinkuentët. Si indikator të atavizmit Lombrozo i numëron: tatuazhin, thonjtë e ngjyrosur kuq, nofullën e dalë, kokën shpatuke dhe të ngritur, kokën tepër të vogël dhe tepër të madhe, veshët e mëdhenj, ballin e qitur, kafka asimetrike dhe trupi asimetrik si dhe karakteristikat e tjera të jashtme degjenerative”.

Në veprën e tij “Njeriu – kriminel” ai thekson pesë kategori delinkuentësh: krimineli i lindur, delinkuenti epileptik, delinkuenti nga afekti, delinkuenti i sëmurë shpirtëror dhe delinkuenti i rastit. Ndonëse botëkuptimi kriminologjik i Lombrozos nuk ishte i qëndrueshëm në pikëpamje shkencore megjithatë ai ia arriti që t’ua tërheqë vëmendjen hulumtuesve të mëvonshëm për domosdonë e studimit të individit i cili është kryes i veprës penale e që njëherazi është edhe kontributi më i madh i kësaj shkolle antropologjike italiane në këtë drejtim. Teoritë biologjike kanë lindur me bashkimin e antropologjisë kriminale dhe psikologjisë kriminale në biologji kriminale, ashtu që këto teori komponentit biologjik-psikologjik ia kanë bashkangjitur edhe ndikimin e faktorit shoqëror. Përfaqësuesit kryesorë të kësaj teorie kanë qenë: Ditulio Galeti, Verawaecku, Hootoni, W. Healy, A. Parsons, H. A. Bois dhe E. Hooton. Sipas përfaqësuesve të teorisë biologjike vetitë fizike dhe mendore janë trashëguese që do të thotë se ekziston kriteri fizik për dallimin e delinkuentëve nga jo delinkuentët.

Të gjitha teoritë biologjike mund të klasifikohen në 4 kategori, të cilat janë:

1. Teoritë të cilat theksojnë prirjet e lindura për sjellje kriminale – kështu E. Mezger thekson prirjen e lindur dhe mjedisin jetësor si faktor themelor dinamik kriminogjen;
2. Teoritë të cilat theksojnë se personaliteti i delinkuentit është i përcaktuar nga komponenti i trashëguar, gjegjësisht se është fjala për instinktin e trashëguar, p.sh. për vjedhje, dhunim, vrasje, etj.;
3. Teoritë të cilat kriminalitetin e trajtojnë si produkt apo rezultat të ndikimit të faktorëve biologjik dhe social;

4. Teoritë e posaçme biologjike ndër të cilat mund të numërojmë teorinë endokrinologjike dhe racore.

“Ngjashëm me përfaqësuesit e konceptit antropologjik disa hulumtues të hershëm të kriminalitetit kryesisht psikiatër, Esqual, Maudsley, P. Despin, M. Zilbourd, Pineli, Goringu, H. Goddbard, etj., kanë zhvilluar teorinë se në bazë të rrethanave, midis delinkuentëve ka persona me çrregullime mendore, teorinë mbi krimin si shprehje e defektit mental”. Zhvillimit të kësaj teorie i kanë kontribuar shumë rrethana tek të cilat më të përshtatshmet ishin mungesa e ndjenjës së fajësisë te shumica e të dënuarve për krime dhe një përqindje e caktuar e kriminelëve të cilët ishin të sëmurë mental. Mirëpo, edhe pse nuk mund të mohohet fakti se patologjia e ka bazën e saj biologjike dhe fiziologjike, megjithatë shumë pengesa mentale e kanë edhe origjinën e tyre sociale.

Përkundër teorive psikopatologjike, një numër i madh i mendimtarëve të cilët ishin përkrahës të teorive psikologjike e hedhin ndikimin dominues të kushteve dhe faktorëve shoqëror, kurse njëri nga përfaqësuesit më të rëndësishëm të kësaj teorie ishte G. Tarde, i cili botëkuptimit antropologjik ia kundërvuri konceptin e origjinës shoqërore të krimit dhe i cili mbështetet në teorinë e njohur të imitimit. “Mendimtarët të cilët kërkojnë burimin e kriminalitetit në mangësitë e personalitetit të njeriut (F. Hartung, etj.) kryesisht ishin psikologët dhe psikopatologët të cilët konsideronin se personaliteti delinkuent dallohet për nga aftësitë dhe kualitetet e zvogëluara psikike”.16 Këto teori lëvizin nga teoria se burimet e sjelljes kriminale gjenden në mekanizmin psikik dhe në mangësitë e personalitetit të njeriut deri tek teoritë të cilat burimin e sjelljes kriminale e kërkojnë në veprimet e pavetëdijshme instinktive dhe impulsive, dhe kështu e kemi teorinë e papërshtatshmërisë, teorinë mbështetjes, teorinë e inteligjencës, teorinë psikoanalitike dhe teorinë e frustrimit. Sipas përfaqësuesve të teorisë e mospërshtatjes “përshtatja, gjegjësisht mospërshtatja paraqet proces i cili mbështetet në elementin psikik i cili edhe vet është i determinuar nga kushtet objektive të jetës” që në të vërtetë do të thotë” se përshtatja e individit në kushtet jetësore, në rrethanat shoqërore apo thënë më saktë në sjelljen e sanksionuar juridike paraqet faktorin shkakor të kriminalitetit dhe të dukurive tjera sociale – patologjike”.

Teoria e inteligjencës përfaqëson botëkuptimin e inteligjencës së ultë si faktorë psiqik i paraqitjes së veprave kriminale.

Teoria psikoanalitike ka origjinën e saj në botëkuptimin e S. Freudit, sipas të cilit" sjellja e njeriut paraqet shprehjen e forcave dhe instinkteve të pavetëdijshme psikologjike para së gjithash instinkteve seksuale dhe komplekseve në bazë të së cilave lindin konflikte të ndryshme të cilat e kushtëzojnë shfaqjen e sjelljeve delikuente". Midis teorive psikoanalitike, dallohet veçmas teoria e frustrimit e cila e shpjegon sjelljen e papërshtatshme apo kriminalitetin si pasojë e zhveshjes nga kushtet e domosdoshme të zhvillimit të një personaliteti, për ç'arsye vjen deri te ndjenja e inferioritetit demoralizimit dhe dorëheqjes, gjegjësisht frustrimit si motiv për veprim apo sjellje kriminale.

Paralelisht me zhvillimin e teorive biologjike dhe psikologjike mbi kriminalitetin është arritur deri te përfundimi se personaliteti në përgjithësi, e sidomos delikuenti nuk mund të shpjegohet pa faktorët apo dukuritë shoqërore të cilët e formojnë atë dhe e determinojnë atë gjatë jetës. Kështu shfaqen shumë teori speciale nga të cilat mund ta veçojmë teorinë e mjedisit social përfaqësues të së cilës janë Gabriel Tarde, Emyl Dyrkemi, dhe Bongeri, dhe e teorive të reja sociologjike ndër të cilat mund t'i numërojmë teorinë e grupit, teorinë e asociacionit dhe identifikimit diferencial, teorinë e dezorganizimit shoqëror dhe teoritë e kundërshtimit apo konflikteve kulturore, nënkulturore dhe kontrakulturore, si dhe teoria e anomisë. Përfaqësuesit e teorisë së mjedisit social janë themelues të statistikës kriminale, kurse analizat e para të rëndësishme të të dhënave statistikore mbi kriminalitetin i ka dhënë Adolf Quetlet. "për të mund të thuhet se kriminalitetin në rend të parë e ka vështruar si dukuri shoqërore e cila paraqitet si funksion i gjendjes së caktuar ekonomike dhe shoqërore, gjegjësisht si shprehje e ndikimit të "fizikës shoqërore".

Për dallim nga ky, M. Guerryn, sidomos e ka preokupuar çështja e përhapjes apo shtrirjes gjeografike të kriminalitetit, të cilës ai i qaset në bazë të motiveve të kryerjes së veprave penale. E. Ferri, dhe R. Garofalo, kanë qenë nxënës të Lombrozos, të cilët kanë vërejtur me kohë paqëndrueshmërinë e konceptit të tij. Prandaj krahas faktorëve biologjik dhe të tjerë kanë theksuar edhe shkaktarin social të kriminalitetit për çka konsiderohen edhe si themeluesit e sociologjisë kriminale. "Lidhur me këtë Ferri, e ka shkruar një vepër të cilës i ka dhënë titullin "Sociologjia Kriminale", dhe në të cilën ai ka insistuar që të studiohen delikuentët dhe mjedisi i tyre social duke kërkuar eliminimin e faktorëve social të kriminalitetit përmes një plani të gjerë të ngritjes së kushteve të jetesës".

Duke filluar nga ligji i imitimit si bazë teorike për shpjegimin e dukurive shoqërore, Tarde konsideron se sjellja në rastet e krimit manifestohet në formë të konfliktit reciprok, të modës dhe shprehive të zvogëluara apo të shtuara – krimi paraqitet së pari si modë i cili pastaj kalon në shprehi për tu zhvilluar kështu sjellja me tendencën e përhapjes së vazhdueshme nga lart poshtë të më të ulëtit veprojnë më shumë..22 Me këtë ai sidomos e ka theksuar rolin të vetëm një faktori psikik – imitimit, duke harruar në rëndësinë e faktorit social për çka ka marrë kritika të shumta. "çështja e kriminalitetit sipas tij rrjedh nga shoqëria, nga organizata e caktuar shoqërore dhe këtë ai e vendos në radhët e dukurive normale shoqërore të cilat i hasim në të gjitha shoqëritë. Kriminaliteti prandaj është një dukuri e pashmangshme dhe normale, pra ai është dukuri e "sociologjisë normale", kurse kalon në dukuri devijonte apo në "sëmundje në rastin e shtimit të tepruar".23 Duke filluar nga këto përfundime Dyrkemi, nxjerr konstatimin për dobinë e kriminalitetit nga aspekti i zhvillimit shoqëror i cili në tërësi e ka dëshmuar mosbazueshmërinë e teorisë së tij, sepse kriminaliteti është i dëmshëm, është dukuri antishoqërore për çka edhe shoqëria e ndjek me masa dhe mjete të ndryshme.

W. Bonger, konsideron se shkaqet e kriminalitetit gjenden në mjedisin shoqëror të cilin e karakterizon mënyra kapitaliste e prodhimit në shoqëritë urbane – industriale. Krahas shkaktarëve ekonomik këta kriminolog theksojnë rëndësinë e shkaktarëve psikik, me çka kanë futur elemente shumë më racionale në shpjegimin e kriminalitetit. Mirëpo, ky botëkuptim thjesht i faktorëve të kriminalitetit i ka pamundësuar ata që t'i kuptojnë lidhjet e vërteta kauzale apo t'i zbulojnë të gjithë shkaktarët e kriminalitetit. Teoritë e reja sociologjike janë zhvilluar duke iu falënderuar kriminologjisë sociologjike e cila është rrymë dominuese në literaturën kriminologjike amerikane. Kjo rrymë është nën ndikimin e madh të botëkuptimit të Tardes dhe Dyrkemit, prandaj në përgjithësi të gjitha këto teori të reja sociologjike ndahen në dy grupe:

1. Në grupin e teorive të cilat studimit të kriminalitetit i qasen nga këndvështrimi i lidhjes së tij me strukturat dhe institucionet shoqërore (si dukuri shoqërore) – në kuadër të këtyre më e njohur është teoria e anomisë dhe teoria e konfliktit kulturor;
2. teoritë të cilat merren me studimin si të individit me studimin se si individët bëhen delikuent – teoria e asociacionit diferencial.

Teoria e grupeve gjithashtu i përket grupit të teorive të reja sociologjike dhe bazohet në botëkuptimin se shoqëria është përmbledhje grupesh të caktuara dhe të ndryshme, të vilat janë të ndryshme për nga karakteri dhe vëllimi, kurse në suaza të tyre lind aktiviteti delikuent, prandaj për këtë arsye personaliteti delikuent duhet shpjeguar me ndikimet grupore. Nga kjo teori kanë rezultuar: teoria e asociacionit diferencial, teoria e dezorganizimit shoqëror, teoria e konfliktit kulturor, teoria e nënkulturave dhe e kontrakulturave, teoria e anomisë dhe disa teori tjera. Autor i teorive të asociacioneve diferenciale është sociologu i njohur amerikan E. Sutherland. "sipas kësaj teorie sjellja kriminale është produkt apo rezultat i interaksionit me personat tjerë të grupeve të ndryshme. Thënë shkurt sipas teorisë së asociacionit diferencial një person bëhet delikuent në rastin kur kontaktet me veprimet kriminale janë më të mëdha sesa kontaktet me personat dhe grupet e prira për ta respektuar ligjin. Në të kundërtën nëse nuk dominojnë elementet e tilla ose nëse kultura e cila e rrethon individin është homogjene dhe unike, gjë që është dukuri e rrallë, veprimtaria kriminale nuk shfaqet ky është parim themelor i asociacionit diferencial". Lidhur me këtë teori, si rezultat i kritikave që i janë drejtuar, paraqitet edhe teoria e identifikimit diferencial sipas të cilës theksohet" vullneti i lirë" apo mundësia e zgjedhjes së sjelljes, sepse shumë persona nuk i ekspozohen njësoj ndikimit të grupeve, madje disa edhe fare nuk ndikohen nga ato, për çka përkrahësit e kësaj teorie pohojnë se personi e ndjek sjelljen kriminale në masën në të cilën e konsideron se ajo është e pranueshme. Teoria e dezorganizimit shoqëror i thekson proceset shoqërore dhe e lidhë kriminalitetin me ndryshime shoqërore, me disharmoninë, konfliktet, me zhvillimin e pabarabartë të kulturës.

Një nga përfaqësuesit më të rëndësishëm të kësaj teorie është A. Cohen. Sipas koncepcioneve të përfaqësuesve të kësaj teorie, paraqitja e dezorganizimit shoqëror nuk kufizohet vetëm në shkaktimin e sjelljes kriminale, gjegjësisht vetëm në delikuencë. Kjo dukuri mund të sjell deri te baraspesha sociale në përmasa të mëdha. Nëse çrregullimet në grupe janë më serioze dhe më të mëdha, atëherë lindin krizat sociale të cilat kërkojnë aksionin e kërkuar shoqëror. Për situata të tilla thuhet se paraqesin problem social, nëse janë të lidhura me çrregullimin e funksionimit të grupeve shoqërore".

Teorinë e konfliktit kulturor e përfaqësojnë shumë sociologë amerikanë (Th. Selin, W. Young) dhe ajo fillon nga konflikti në sferën e kulturës, gjegjësisht normave kulturore të grupeve të ndryshme shoqërore si shkaktarë i veprimit delikuent. " Me fjalë tjera konflikti i normave në të

vërtetë ekziston atëherë kur me të njëjtën situatë jetësore në të cilën mund të gjendet njeriu udhëheqin më pak ose më shumë normat e ndryshme të sjelljes. Këto janë situata të veçanta nga të cilat lindin konflikte të ndryshme me ligjet dhe normat ligjore të sjelljes, e nga të cilat lindin shumë aktivitete të inkriminuara".

Në bazë të të kuptuarit të sjelljes kriminale si shprehje e konflikteve kulturore janë zhvilluar në literaturën amerikane edhe disa teori të posaçme të aktiviteteve delikuente në variante të ndryshme, të cilat përpiqen ta konkretizojnë këtë botëkuptim, siç është teoria e bandave delikuente (nënkulturave), teoria e kontrakulturave, teoria e anomisë dhe teoritë tjera të ngjashme"

Pra drejtimet themelore kriminologjike janë:

1. teoria antropologjike (Lombrozo);

2. teoritë biologjike:

- theksimi i prirjeve të lindura për sjellje kriminale; - botëkuptimi mbi dispozicionin e trashëguar kriminal; - transformimi i teorisë biologjike në teori biosocioale;

3. teoria e posaçme biologjike:

- teoria endokrinologjike; - teoria racore; - kritika e botëkuptimeve antropologjike – biologjike;

4. teoria psikopatologjike;

5. teoria psikologjike:

- teoria e mospërshtatshmërisë; - teoria e inteligjencës; - teoria psikoanalitike; - teoria e frustrimit;

6. teoria sociologjike:

- teoria e mjedisit social; - teoritë më të reja sociologjike: teoria e grupeve, - teoria e "asociacionit diferencial dhe e identifikimit diferencial" - teoria e dezorganizimit shoqëror; - teoria e konfliktit dhe kundërshtimeve kulturore, - teoria e nënkulturave dhe e kontrakulturave dhe - teoria e anomisë;

7 botëkuptimi Marksist i kriminalitetit.

Zhvillimi i viktimologjisë

Viktimologjia është zhvilluar nën ndikimin e Lombrozos dhe Ferrit, të cilët viktimën e konsideronin dhe më tutje si objekt statik dhe pasiv të krimit. Zhvillimi i viktimologjisë ka filluar me vështrimin dhe studimin gjithëpërfshirës së krimit në kuptimin e tij trihtom Crimen (crimi – kryesi (krimineli) victim (viktima). Themeluesi i viktimologjisë ka qenë Hans Von Henting, i cili në studimin e tij" Vërejtjes në interaksionin midis kryesit dhe Viktimës" (1941) për herë të parë ai ka konstatuar dhe paraqitur tezën se VIKTIMA NUK ËSHTË OBJEKT PASIV, por ajo bëhet objekt aktiv në procesin e viktimizimit. Këtij autori me konstatimet e veta i është bashkuar edhe Benjamin Mendelsohn (1949), i cili në referatin e tij "Horizontet e reja Bio – Psiko – Sociale të Viktimologjisë", në Bukuresht në bazë të këtyre përfundimeve ka tërhequr vëmendjen për shkencën e re mbi viktimën – viktimologjinë, pa të cilën nuk është i mundur trajtimi adekuat i viktimave dhe i drejtësisë për viktimat si dhe nuk është i mundur pengimi efikas dhe i suksesshëm i krimeve dhe i fatkeqësive.

Hans Von Hentingu, me publikimin e veprës së njohur "Krimineli dhe Viktima e tij", konsiderohet si themelues i viktimologjisë. Kështu lindi edhe shkenca e re mbi viktimat. Henry Elen Berger, në vitin 1954, në Kanada, e ka interpretuar marrëdhënien racionale kryes – viktimë. Mbi restitucionin e viktimës dhe zbutjen e dëmit e para kishte filluar të angazhohet Sara Margery FRY, nga Anglia më 1957, kështu që pashmangshëm aso kohe u konstituua edhe detyrimi ligjor për kompensimin e dëmit adekuat material ndaj viktimës. Në periudhën e mëvonshme fuqishëm sforcohet legjislacioni në çështjen e marrëdhënies aktive e shoqërisë ndaj viktimës. Kjo sidomos i përkiste viktimës së krimit.

Në Simpoziumin Ndërkombëtarë në Boston më 1976, u nxorën vendime të rëndësishme jo vetëm për ndihmën (kompensimin) e viktimave, por edhe për masat preventive të cilat duhet ndërmarr kundër krimit në mënyrë që të mos ndodhin edhe viktimat. Këtu i është dhënë shumë më tepër hapësirë rolit aktiv të viktimës së krimit në procedurën penale.

Më vonë pas Rezolutës së Asamblesë së Përgjithshme Nr. 40/44 e cila u miratua më 29 Nëntor 1985 u publikuar edhe Deklarata Mbi Parimet Themelore Të Së Drejtës Për Viktimat e Krimit dhe Keqpërdorimin e Pushtetit, në mënyrë që pas kësaj në Sesionin e Pestë të Komisionit të Kombeve të Bashkuara për Preventivën e Krimit dhe Për të Drejtën Penale në Maj të vitit 1996, u miratua edhe *Rezoluta Mbi Zbatimin e Një apo më tepër Doracakëve mbi Përdorimin dhe Zbatimin e Deklaratës Mbi Parimet Themelore të Së Drejtës Për Viktimat e Krimit dhe Keqpërdorimit të Forcës apo Pushtetit*. Shoqata Botërore e Viktimologjisë deri më sot i ka organizuar 12 simpoziume ndërkombëtare të viktimologëve. Simpoziumi i parë ndërkombëtar i viktimologëve është mbajtur në Izrael 1973 dhe ka sjell deri te themelimi i Shoqatës Botërore të Viktimologjisë më 1979, ndonëse përpjekjet e para serioze apo interesimi për pozitën e viktimës dhe për arritjen e satisfaksionit adekuat për viktimën është spikatur qysh në vitin 1800, në Kongresin Ndërkombëtar, në të cilin është theksuar kërkesa për përkushtimin e përgjithshëm reparacionit në legjislacionin penal. Sot me viktimën dhe të drejtën për viktimat seriozisht merren Asociacioni Ndërkombëtar për të Drejtën Penale, Shoqatat Ndërkombëtar Për Mbrojtje Sociale, dhe Shoqata Ndërkombëtare e Kriminologjisë.

Puna e Këshillit të Evropës ka sjellë deri te miratimi i dokumenteve shumë të rëndësishme nga fusha e viktimologjisë siç janë:

1. Konventa Evropiane mbi Kompensimin Ndaj Viktimave të Krimit të Rëndë e viti 1993 (ka hyrë në fuqi në vitin 1988);

2. Rekomandimi mbi Pozitën e Viktimës në Kuadër të Së Drejtës dhe Procedurës Penale e vitit 1985;

3. Rekomandimi Mbi Ndihmën Viktimave dhe Preventivën e Viktimizimit e vitit 1987.

Perfundime

Pra, ndonëse e re, viktimologjia është shkencë e rëndësishme pa të cilën nuk është i mundur trajtimi adekuat i viktimës dhe i drejtësisë për viktimat si dhe nuk është i mundur parandalimi efikas dhe i suksesshëm i kriminalitetit apo parandalimi i krimit dhe fatkeqësisë. Pikërisht për këtë arsye të gjitha legjislacionet duhet t'i nënshtrohen ndryshimeve të caktuara, sepse "viktima në

legjislacionin penal deri më sot është definuar si "palë e dëmtuar, ose i dëmtuar", kurse zhvillimi i viktimologjisë tregon edhe për mundësinë e ndikimit të viktimës në krimin dhe kriminelin, prandaj edhe përkufizimi i deritashëm i viktimës si i dëmtuar është i padrejtë si nga aspekti i procedimit të krimit ashtu edhe nga aspekti i shqiptimit të dënimit adekuat për krimin e kryer.

TRAFIKIMI I QËNJEVE NJERËZORE NË REPUBLIKËN E SHQIPËRISË

PhD. Candidate. Nurten Kala Dauti

n.kala@eust.edu.mk

Bsc.Armand Braho

a.braho@eust.edu.mk

Abstract

Trafikimi i qënjeve njerëzore, veç se një problematikë tepër e madhe e shoqërisë ndër vite, gjithshu është një problematikë e madhe për institucionet ligjzbatuese dhe kontrollimin e këtij fenomeni. “Skllavëria Moderne” e dirigjuar kryesisht nga struktura të mirë organizuar kriminale dhe në raste të tjera nga njerëz që përbëjnë një kontigjent të madh kriminal, qe venë si objektivë parësore të tyre, cungimin e të drejtave themelore, të pjesës më të brishtë të shoqërisë, pra fëmijëve, femrave dhe njerezve të pa fuqishëm për ta përballuar.

Qëllimi i trafikimit është fitimi i të ardhurave të mëdha monetare nga ky “biznes i zi” që vjen në kurriz të viktimave. Viktimat janë elementet fitimprurëse për trafikantët. Trafikimi veç se një veprimtari e cila ul moralin dhe dinjitetin e viktimës, bëhet shkak dhe për pasoja kundër jetës dhe shëndetit.

Tek synimi i trafikimit mund të evidentojmë disa nga llojet e arsyeve që ndodh trafkimi, ku mund të përmendim, trafikimin e vajzave dhe fëmijëve për qëllim prostitucioni, trafikimin e njerëzve për qëllim punë të detyruar dhe pa paguar, trafikimin e njerzve për lypje dhe shitjen e organeve jetësore.

Edhe pse ky fenomen është evident, vit pas viti numri i viktimave është ulur, si pasojë e ndërgjegjësimit qytetar dhe funksionimit të organeve ligjzbatuese. Por nëse lind pyetja a mundet të zhduket ky fenomen? Atëhërë përgjigjia ha diskutim!...

Fjalët Kyçe: Trafikim, Qënje Njerëzore, Fenomen, Viktimë

HYRJE:

Trafikimi është një veprimtari kriminale e cila synon të tasportojë sende, paisje ose njerëz nga një shtet drejt një shteti tjetër, nëpërmjet rrugëve të jashtë ligjshme. Shpeshë hërë e hasur si një veprimtari tejet fitimprurëse për kryersit e saj. Që në të shumtat e rasteve kjo veprimatri menaxhohet apo dhe krijohet nga struktura shumë kompakte kriminale, ose dhe në raste të tjera kjo veprimtari kryehet nga individë të ndryshëm.

Si një plagë e shoqërisë, ndër vite trafikimi i qënjeve njerëzore ka qënë një fushë shumë problematike e kriminalitetit. Hartimi i legjislacioneve sanksionuese dhe bashkëpunimet ndërinstitucionale vëndase ose ndërkombëtare, kanë qënë një barrierë që kjo veprimtari të mos vijojë dhe kryesit e saj të ndërshkohen.

Sot ka një sërë mekanizmash të ndryshëm shtetëror dhe ndërshtetëror, që kanë bërë të mundur luftën kundër këtij trafiku. Në qëndër të kësaj veprimtarie ndodhen disa lloje viktimash, ku mund të përmendim: vajzat, fëmijët dhe emigrantët e ndryshëm që largohen në mënyrë jo të ligjshme nga një vend drejt një vendi tjetër.

Duhet thënë se në momentin kur kryehet trafikimi mund të konsumohen një sërë veprash të tjera penale, si rëmbimi i personave, shkelja e kufirit në mënyrë të pa ligjshme dhe shit-blerja e personave, etj.

Në Republikën e Shqipërisë, trafikimi i qënjeve njërëzore ka qënë një ndër fushat më problematike. Pas rënjes së sistemit Komunist, kjo veprimatari lulëzoi, pasi organet ishin tepër të dobta për përballimin e këtij lloj kriminaliteti. Kulmi i kësaj veprimtarie në Shqipëri, arriti në vitet 1996-2000. Ku shteti Shqiptar pati trazira të shumta politike dhe organet ligjzbatuese kishin rrënë dhe nuk kishin mundësi të parandalonin trafikimin.

Mundet të përmendim qytetet bregdetare si Vlora dhe Durrësi, ku mijra vajza u kaluan nëpërmjet detit drejt shtetit Italian për prostitucion. Apo dhe qindra fëmij të cilët u rrëmbyen nga

familjet e tyre u kaluan drejt shteteve Europiane, ku më pas u shitën tëk familjet pa fëmijë ose për qëllim shit-blerje të organeve.

1. DEFINIMI I TRAFIKIMIT TË QËNJEVE NJËRËZORE.

Me trafikim të qënjeve njërëzore do të kuptojmë, kalimin nga një shtet drejt një shteti në mënyrë ilegale të personave të ndryshëm, për qëllime fitimprurëse. Kjo veprimtari mund të kryet nën presion të viktimës, nën kërcënim, me rëmbim dhe detyrim ose me rekrutim dhe do të quhet "trafikim". Trafikimi bëhet për disa qëllime të ndryshme, ku mundet të përmendim:

a) Shfrytëzimi për prostitucion.
b) Shitja e organeve.
c) Puna e detyruar, etj.

Kjo veprimtari kriminale mund të kryhet e mirë strukturuar nga organizata kriminale, gjithashtu mund dhe të kryhet dhe nga individe personalisht. Konkretisht në nenin 110/a i Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë saktëson ***"Rekrutimi, transportimi, transferimi, fshehja ose pritja e personave nëpërmjet kërcënimit ose përdorimit të forcës apo formave të tjera të shtrëngimit, rrëmbimit, mashtrimit, shpërdorimit të detyrës ose përfitimit nga gjendja shoqërore, fizike apo psikike ose dhënies apo marrjes së pagesave ose përfitimeve për të marrë pëlqimin e personit që kontrollon një person tjetër, me qëllim shfrytëzimin e prostitucionit të të tjerëve ose formave të tjera të shfrytëzimit seksual, të punës ose shërbimeve të detyruara, të skllavërimit ose formave të ngjashme me skllavërimin, të vënies në përdorim ose transplantimit të organeve, si dhe formave të tjera të shfrytëzimit"***[3]

Siç parashikon dhe kjo dispozitë, trafikimi është një formë skllavërimi e individëve, ku në qëndër të saj, është evidente fitimi i të ardhurave monetare për individët apo grupet, që për të arritur drejt këtij kësaj forme përdorin mjete të ndryshme presioni apo shtrëngimi kundrejt viktimës së tyre. Menjëherë pas ushtrimit të mjeteve të presionit, viktima bëhet vartëse e agresorit dhe i bindet këtij të fundit si pasojë e shtrëngimit.

[3] Shih: Neni 110/a Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë azhorunuar 2017

2. TRAFIKIMI I VAJZAVE PËR PROSTITUCION

Në krye të numrit të viktimave të trafikuara, qëndrojnë vajzat e trafikuara për prostitucion. Nga aparenca shihet një rritje e kërkesës ***"për shërbime të ofruara të marrëdhënjeve seksuale"***[4] Ky është një trend i cili nuk ka pësuar tkurrje të mëdha kohëve të fundit. Kur vjen puna në Republikën e Shqipërisë: ***"Trafikimi i qenieve njerëzore dhe, në veçanti, trafikimi i grave dhe vajzave është një problem bashkëshoqërues i tranzicionit postkomunist në Shqipëri."***[5]ky problem u shfaq sipasojë e institucioneve të brishta të asaj kohe të cilat nuk kishin fuqi për të ndaluar këtë fenomen në rritje. Edhe në vitet 1995-2000 ku shqipëria pati një destabilitet tejet të madh politik, ekonomik dhe social, trafikimi i qënjeve njërëzore ose konkretisht vajzave të reja pësoi një rritje të madhe. Qëllimi i trafikimit ishte, përdorimi i vajzave për prostitucion. Kjo teori vërtetohet dhe nga përqindjet statistikore të mëposhtme: [6]

Qëllimi I Trafikimit	Përqindja
Për prostitucion e shfrytëzim seksual	43%
Për punë të pa paguar, të paguar këq, të kundërligjshme	32%
Qëllime të tjera	25%

Nëse shohim nga ana ligjore në Republikën e Shqipërisë, në Kodin Penal trafikimi femrave është një ndër veprat penale të cilat kanë një ndër masën më të madhe të ndërshkueshmërisë që dënohet me gjobë deri me heqje lirie në periudhën 15 Vjeçare, për më shumë saktëson Neni 114/b i Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë.[7] Pra nëse shohim niveli i sanksionit penal është nje tregues, i nivelit të lartë evident të pranisë së këtij fenomeni. Viktimat e trafikimit për qellim prostitucionin kryesisht ishin të drejtuara për të "shërbyer" në shtetet si Italia. Nga një statistikë në vitin 1996 përllogaritej që në itali shërbenin në rreth 40%[8] të këtij tregu vajzat Shqiptare. Kjo statistikë kaq e

[4] Shih: Fq 112 Krimi I Ogranizuar, Doc. Dr. Dashmir Nasufi, Strugë 2016
[5] http://un.org.al/sites/default/files/MonitorimiMedias-SHTYP.PDF 20.05.2019
[6] Shih: Fq 169 Problemet Sociale Bashkëkohore, Nora Malaj & Lekë Sokoli, Tiranë 2012
[7] Shih: Neni 114/b i Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë, Azhornuar në vitin 2011
[8] Shih: Fq.16 Trafikimi I Qënjeve Njerëzore, Flamur Gjuzi

lartë, tregon jo vetëm problemet sociale të Shqipërisë së atij viti, por edhe brishtësinë e inistitucioneve ligj zbatuese.

Edhe pse masat sanksionuese janë rrënduar për personat të cilët injiciojnë veprimtari të tilla, kjo nuk ka bërë që kryesit e kësaj vepre penale dhe vet veprat penale te kenë pasur një minimalizim të ndjeshëm. Gjithsesi ulja e veprave penale në fushën e trafikimit të vajzave ka qënë evidente. Nga një Raport i Ministrisë së Brenshme në Republikën e Shqipërisë, shihet se brënda 6 muajve të parë të vitit ***2010, ka patur rreth 24 raste të Trafikikimit të Qënjeve Njerëzore***,[9] pra 12 raste më shumë se një vit më parë. Kjo statistikë edhe një hërë vërteton qartë se në Shqipëri këmi prezencë të lartë të këtij kriminaliteti.

Më poshtë paraqitet dhe një grafik zyrtar mbi trafikimin e qënjeve njerëzore, e dalë nga Ministria e Brendshme e Shqipërisë, për periudhën Janar-Qershor 2010:

Vepra Penale	Evidentuar	Autorë	Arrestuar	Gj. të lirë	Kërkim	Ndaluar
Traf. të miturve - 128/b	0	0	0	0	0	0
Traf. i femrave - 114/b	22	31	2	25	2	2
Traf. i personave - 110/a	2	2	0	2	0	0
SHUMA	**24**	**33**	**2**	**27**	**2**	**2**

[10]

Referuar kësaj tabele hasim dhe një tjetër problematikë, vetëm nëse shohim numrin e të ndaluarve, nga 33 autorë kemi vetëm 2 prej tyre të ndaluar. Numri kaq i ulët i të ndaluarve siell një prirje që kjo veprimtari kriminale të shkojë drejt një rritje të dukshme.

2.1- SHQIPËRIA SI VEND TRANZIT PËR TRAFIKIMIN E VAJZAVE

Përveç pjesës së trafikimit të vajzave Shqiptare drejt shteteve Europiane, për qëllim prostitucionin, veprimtari e hasur kjo, në masë, pas vitit 1991 e deri në vitin 2000. Tjetër kategori e trafikut janë dhe viktimat e shteteve lindore që kalonin në mënyrë tranzite në Republikës së

[9] http://mb.gov.al/ëp-content/uploads/2018/01/raport_shqip_janar-qershor_2010.pdf 05.06.2019
[10] http://mb.gov.al/ëp-content/uploads/2018/01/raport_shqip_janar-qershor_2010.pdf

Shqipërisë për të kaluar më pas drejt Italisë. Nëse lind pyetja “Pse përdoret Shqipëria si pikë tranzite?”

Vetëm gjeografikisht Republikën e Shqipërisë, mund të konstatojmë se kjo e fundit është si një korridor lidhës me botën perëndimore. Nga ana tjetër siç u përmend dhe më lartë institucionet ligjzbatuese në atë kohë kanë qënë tepër të dobta për të parandaluar këtë lloj të trafikut.

Kalimi i viktimave të trafikut bëhej kryesisht nga qyteti i Vlorës, ku këto viktima kaloheshin me skaf drejt shtetit Italian dhe më pas drejtoheshin në destinacionet e planifikuara. Viktimat që kalonin në mënyrë tranzitore nga Shqipëria drejt shteteve Europiane ishin kryesisht nga Moldavia, Rumania dhe Ukraina.[11] Këto vajza bliheshin nga trafikantët e shteteve të përmendura, nga trafikantët Shqiptarë dhe kaloheshin më pas drejt shteteve europiane.

3. TRAFIKIMI I QËNJEVE NJËRËZORE PËR QËLLIM TË SHITJES SË ORGANEVE.

Shitja e organeve është një ndër bizneset më fitimprurëse që bie në tërësi ndesh me të drejtat e njeriut dhe parimet themelore humane. Duhet thënë *se Organziata Botërore e Shëndetit është shprehur se çdo vit rreth 5 % e organeve të cilat janë në qarkullim, vijnë nga tregu i zi*, të cilat siellin një fitim prej 600 miljon deri në 1.2 miljard dollar,[12] që nënkupton se këto organe vijnë nga personat të trafikuar me padëshirën e plotë të tyre. Kryhesisht grupmoshat më që janë trafikuar për qëllim shitjen e organeve, kanë qënë minorenët. Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë saktëson në dispozitat që bëjnë fjalë për trafikimin, konkretisht, kur trafikimi kryhet për qëllim shitjen e organeve. Konkretish në nenet 89/a; 110/a; 128/b të Kodit Penal në Shqipëri, saktësohet që trafikimi për qëllim të shitjes së organeve të viktimave dënohet nga 10 deri në 20 vite heqje lirie. Duhet thënë se kjo vepër penale vjen në kuadër të veprave kundër trupit dhe shëndetit. Gjithsesi tashmë numri i të trafikuarve ka pësuar një ulje të konsiderueshme në krahasim më

[11] Shih: Fq.56 Trafikimi I Qënjeve Njerëzore, Flamur Gjuzi
[12] https://ëëë.ifsë.org/sq/information-hub/?ëpv_vieë_count=13618-TCPID65&ëpv-information-type=neës&ëpv-category=human-rights&ëpv-region=europe&ëpv-language=english&ëpv-commission=0&ëpv_post_search=&ëpv_filter_submit=Submit 06.06.2019

"periudhën e artë" të trafikut të qënjeve njerëzore që është kryer gjatë viteve 1995 – 2000 në Republikën e Shqipërisë.

4. TRAFIKIMI I FËMIJËVE

Fëmijët janë kategria me e lëhetë e cila bie preh e mashtrimit, shantazhit apo dhe në raste të tjera janë objektiv i rëmbimeve, për shkak trafikimit të tyre. ***"Studimet tregojnë se të trafikuarit janë, në përqindje më të madhe, të grupmoshës 16-18 vjeç"***[13] Duke u nisur nga fakti që kategoria më me përqindje të lartë janë fëmijët që trafikohen. Qëllimet për trafikimin e tyre janë, përdorimi për punë të detyruar dhe paguar, lypje, për qëllim shitjen e organeve, prostitucion etj. ***"Trafikimi fëmijëve në Republikën e Shqipërisë kryesisht bëhet në vendet fqinje."***[14]Veprimtaria e trafikimit të fëmijëve jo gjithmonë është bërë nga persona të tretë, por në raste specifike kemi dhe lloje te trafikimit të kryera nga prindërit e tyre, që i përdorin fëmijët për punë të detyruar ose lypje dhe në raste të tjera shitje për birësim.

Por nëse lind pyetja kush janë fëmijët më të predispozuar që bien preh e trafikimit për qëllime të ndryshme? Mund të përmendim disa kategori:

a) Fëmijët e familjeve me problem ekonomike e sociale.
b) Fëmijët e prindërve të divorcuar.
c) Fëmijët jetim.
d) Fëmijët me paaftësi të ndryshme fizike ose mendore.
e) Fëmijët e traumatizuar, etj.

Pas këtyre kategorive, vijnë ata fëmij të cilët grabiten (rëmbehen) në mënyrë të dhunshme nga individë apo dhe struktura kriminale, që kanë objekt të "biznesit" të tyre trafikimin e qënjeve njerëzore. Nga faktorët e mësipërm, rezulton zyrtarisht se "Gjatë periudhës 1992-2000 nga Shqipëria mendohet se janë arratisur rreth 4000 fëmijë të grupmoshave deri në 18 vjet"[15] Këto vite përkojnë dhe me një detaj tjetër, destabilitetin politik në Republikën e Shqipërisë dhe një krizë

[13] Shih: Fq 175 Problemet Sociale Bashkëkohore, Nora Malaj & Lekë Sokoli, Tiranë 2012
[14] Shih: Fq.57 Trafikimi I Qënjeve Njerëzore, Flamur Gjuzi
[15] Shih: Fq.59 Trafikimi I Qënjeve Njerëzore, Flamur Gjuzi

ekonomike, që do të favorizonte zhvillimin e këtij fenomeni, që në atë kohë ishte shtuar në masë. Por nëse shohim se kush kanë qënë kategorit e kryesve të këtyre veprave penal, do të verejmë që: "Një pjesë e vogël e V.Penale të trafikimit me qënje njerëzore kryhet nga kryes individual, ndërsa pjesën më të madhe të V.Penale të trafikimit e kryejnë në bashkëpunim me grupet e organizuara kriminale"[16], nga ky referim kuptojmë që këto vepra penale kryhen në një mënyrë të mirë organizuar dhe me bashkëpunim. "Në Shqipëri, strukturat e grupeve kriminale që veprojnë në tregëtinë me njërëz është e organizuar me celula të vogla, nga 3-5 vetë të cilët shpesh janë të lidhur me grupe të tjera brënda dhe jashtë vendit."[17]Vetëm nese kujtojmë në Re.Shqipërisë kanë funksionuar bandat si ajo e Lushnjes, e Shkodërës, Vlorës dhe Beratit, që përveç trafikimit të vajzave për prostitucion, këto kryenin dhe rëmbimin e fëmijëve për ti nxier në tregun Europian përmes rrugëve detare që lidheshin me shtetin Italian.

5. DALLIMI MIDIS TRAFIKIMIT DHE KONDRABANDIMIT TË QËNJEVE NJERËZORE.

Shpesh herë trafikimi dhe kondrabandimi janë dy terma të cilët ngatërrohen nga personat. Gjithsesi Trafikimi mbetet një vepër penale e cila në rend hierarkik qëndron më lartë për pjesën e rezikshmërisë se kondrabandimi.

Kondrabandimi është një akt i kërkuar për tu kryer nga "vitima" kundrejt një pagese për të kaluar kufij të brendëshëm ose të jashtëm shtetëror. Në këtë veprimtari, "viktima" mund të ketë probleme të ndryshme të cilat nuk e lejojnë këtë të fundit të kaloj ligjërisht kufirin, psh: Mungesë dekumentacioni, mund të ketë kryer v.penale dhe nuk largohet dot ligjërisht ose mund të ketë problem politike midis shteteve ku kryhet kondrabandimi.

Kur flasim për trafikim, do të kuptojmë një veprimtari e inponuar nga "trafikuesi" kundrejt të "trafikuarit". Në këtë veprimtar trafikuesi është gjithashtu përfitues i të ardhurave direkte që vijnë

[16] Shih: Fq.36 Punim Magjistrature, "Tregëtim me qënjet njerëzore, rrënimi i vlerave dhe dinjitetit në Maqedoni", Nurten Kala
[17] Shih: Fq 116 Krimi I Ogranizuar, Doc. Dr. Dashmir Nasufi, Strugë 2016

si pasoj e veprimit të kryer nga ana e tij. Trafikimi është një veprimtari që kryhet pa dëshirën e të trafikuarit, nën trysni, shantazh, kërcënim, dhunë, rëmbim etj.

Të dyja veprimtaritë kanë të përbashkët që fitimet e veprimtarisë shkojnë drejt tëk organizatorët e tyre, gjithashtu tjetër e përbashkët dhe kalimi në mënyrë të jashtëligjshme të territorit të një shteti.

PËRFUNDIME:

Në përfundim të këtij punimi, arrijmë të konkludojmë që trafikimi i qënjeve njërëzore është një veprimtari jo vetëm fitimprurëse, por dhe e rezikshme për shoqërinë aktualë dhe atë që do pasojë. Kjo veprimtari padyshim shkatërron dinjitetin dhe moralin e vikimave të saj dhe siell pasoja të pa rikuperushme për ta.

Si një problem bëshkëkohor, puna e instituciove ka siell një ndërgjegjësim shoqëror, por edhe një ndërgjegjësim për shkak të numrit të personave të ndërshkuar. Ky fenomen në Republikën e Shqipërisë është shfaqur që me ndërrimin e sistemit politik dhe ka pasuar me krizat politike që ndodhën gjatë viteve 1995-2000 në Shqipëri.

Një shoqëri e pa arsimuar mirë, me probleme të mëdha ekonomike dhe sociale dhe e pa njohur me këto fenomene, është shumë hërë më e predispozuar të bjeri preh dhe viktimë e fenomenit në fjalë. Kjo ka ndodhur dhe me Shqipërinë, ku shifrat e të viktimave të trafikuara vërtetojnë elementet e mësipërme.

Sot të gjitha shtetet hartojnë politika të ndryshme të cilat parandalojnë zhvillimin e këtij problemi të shoqërisë dhe minimalizojnë riskun për ritje të tij. Duhet përmendur që roli i institucioneve ka një rëndësi të veçantë në parandalimin e zhvillimit të problemit, por është e pa mundur që vetëm institucionet të bëjnë gjithë punën, rol plotësues dhe kryesor ka dhe shoqëria, e cila duhet të ndërgjegjësohet, për problemet të cilat vijnë si rezultat i zhvillimit të aktiviteteve të tilla. Fenomene të tilla nuk dëmtojnë vëtëm viktimat, por vrasin një shoqëri të shëndoshë moralisht dhe gjymtojnë komunitete në tërësi.

BIBLOGRAFIA:

1. Trafikimi i Qënjeve Njërëzore në Shqipëri, Flamur Gjuzi

2. Krimi I Organizuar, Doc.Dr. Dashmir Nasufi, Strugë 2016
3. Problemet Sociale Bashkëkohorë, Nora Malaj & Lekë Sokoli, Tiranë 2012
4. Punim Magjistrature, "Tregëtia me Qënjet Njerëzore, Rrënimi I Vlerave dhe Dinjitetit në Maqedoni", Nurten Kala, 2010
5. Kodi Penal I Republikës së Shqipërisë, Azhornuar 2017
6. Kodi I Proçedurës Penale të Republikës së Shqipërisë
7. https://www.ifsw.org/sq/information-hub/?wpv_viww_count=13618-TCPID65&ëpv-information-type=neës&wpv-category=human-rights&wpv-region=europe&wpv-language=english&ëpv-commission=0&ëpv_post_search=&ëpv_filter_submit=Submit
8. http://mb.gov.al/ëp-content/uploads/2018/01/raport_shqip_janar-qershor_2010.pdf
9. http://un.org.al/sites/default/files/MonitorimiMedias-SHTYP.PDF
10. http://mb.gov.al/

ABSTRACTS

РИМСКОТО КАЗНЕНО ПРАВО И АЛБАНСКОТО КАЗНЕНО ПРАВО ВО АНТИЧКИТЕ ВРЕМИЊА

PhD candidate, Nurten Kala Dauti

Faculty of law, Iustinanus Primus, Skopje. IUS, Teaching assistant, Faculty of Law-Struga. *n.kala@eust.edu.mk*

Abstrakt

Criminality is a very old phenomenon in society. From the Roman law are defined the first instances that have been taken with the definition of norms and sanctioning of the perpetrator, which has also been used in the historical development of the criminal law and in the Albanian law.

Classification of criminal offenses has been part of private and public delinquents.

In Roman law, the criminal law and criminal procedural law have been regulated, which has influenced the law in other countries as well as in later periods.

An emphasis of the study is Albanian law from the ancient time till the Middle Ages.

It is said that past canons have been condemned by the perpetrator, but unfortunatly today, even though the sanctions are regulated with criminal law and criminal procedure, the rule of the Albanian custom is still practiced in different regions.

While the sentences in the past have had the seizure purpose of retaliation, in the positive right they have for the purpose of holding the responsibility for the act committed.

Key words: right, punishment, domination, elements, system

NACIONALIZMI SHQIPTAR NË PERANDORINË OSMANE NË VITET 1908-1912

Ibrahim Ceka

Phd. Kandidat (Doktorant), Universiteti Ndërkombëtar i Strugës

i_ceka@hotmail.com

Abstract

Albanian nationalism presents a rather complex phenomenon of identifying and defining it as an identity and national phenomenon, this happens in its beginnings knowing that most of the Albanian people and intellectual leaders until 1912 did not have a patriotism formed which would confirm the political and national unity as elements of genuine nationalism. The reasons are already well-known: Welfare under Ottoman umbrella, as well as the Ottoman state policy which made Albanians not ethnically identified as Albanians.

This lack of identity was filtered immediately after the national movements of other Balkan peoples, and for Albanians this national creation posed a danger to the Albanian identity.

With the formation of the League of Prizren in 1878, the first rays of Albanian nationalism emerged, although the purpose of the league and its requirements were not fully oriented to a national independence, they can again be taken as an attempt by the political elite to unite the political forces , intellectual, cultural in a vilayet that would be unification of national identity, although in the imperial government, the intent of the league intellectuals was the unification of everything Albanian.

We consider that the Albanian nationalism of its beginnings soon got its proper formation and responsibly we say that its nationalism was quite meaningful in comparison to today's nationalism.

The Albanians of that time insisted on the unification of all their lands, even with war if it was

needed, while the Albanians of today, are firmly seeking their integration into the supranational institutions, such as the European Union, but the union in one state, more is media advertising, of pre-election campaigns than a reality of the future.

NDËRMARRJET E VOGLA DHE TË MESME NË REPUBLIKËN VERIORE TË MAQEDONISË DHE NË BASHKIMIN EVROPIAN.

Prof. Dr. Gëzim Selimi

International University of Struga

g.selimi@eust.edu.mk

Abstract

By taking into consideration the huge role and the immediate development in the last feë decades of SME in NRM, this research field became very important both on dynamic and empirical aspects.

Having in mind the surrounding environments on ëhich operate SME and the supportive politics, it is important to mention them and eliminate all the possible obstacles ëhich sloëer their development, both in NRM and EU.

Likeëise the EU ëhich constantly requires to develop and to support SME and through this to raise their competitive skills in ëorld level, the governmental politics in NRM tend to effectively support the SME as efficiently as possible that operate in their territory. The effects of politics and supportive of SME both in EU and NRM can clearly be seen by the position and contribution on groëing the economic development of the mentioned countries in other macroeconomic indicators.

DEMOCRACY, POLICE END TERRORISM

Doc. Dr. Emin Huseini

International University of Struga

Abstract

Function of police as one of the basic state agencies is today certainly everywhere important and delikate. It is about agency which it's reason of existence find in the protection of human rights, which is ensured by the modern, democratic and legal state with all it's attributes. However, it's very well known that states which are already decades democratis and legal are confronting with phenomenons that police agency pass the limit which separates protection of freedom from violation of freedom. The difficulties and temptations which that problem takes along are certainly more expressive in such countries that are at the constitutionality and legalit of freedoms and rights of the human and protection. Exactly from that reason the significance of the estabilishment of democratic and legal state which aims to protect effective equality for all people and their elementary reights and freedoms is enormous, during which is determining the real place of police in democratic society.

DEVELOPMENT OF NEW PRODUCTS – CASE STUDY: THE BOOK "THEKS"

Alban Fejza, PhD candidate

St Kliment Ohridski" University – Bitola", Faculty of Tourism and Hospitality – Ohrid

Labeat Fejza*, Msc:

Universum College, Prishtina- Kosovo

Abstrakt

New products are important for both the clients and the marketing specialists that serve them. For companies, new products are the main source of growth, while for customers they bring new and varied solutions to their lives. To create successful new products, a company needs to recognize its customers, markets, competitors and create products that offer superior value to customers. Creating a new product starts with generating ideas, with systematic research of ideas for new products. In mind, I had different ideas before making the final decision to publish the book "Theks".

The primary goal to promote the product was the Kosovo market, with market targeting Prishtina as the capital of Kosovo with the most massive target group and the high participation of students and young people. In terms of cost using past experiences, I managed to minimize the cost by 20% through the use of less costly / recyclable materials and sponsors who were also helping to afford the cost of a final product that reaches the value from € 6. Since the selling price is € 10 and the cost € 6, the net profit per unit is € 4.

Since the product has been shown to be profitable, real and valuable, it has continued with the new idea and after a two year period of work, the product / book "Theks" has been finalized and ready for entry into the market.

THE TEST MARKETING WAS CONDUCTED THROUGH PROMOTIONAL PRODUCT / BOOK NIGHTS IN PRISHTINA, TIRANA AND SKOPJE, DURING THE 2 WEEKS - MAINLY ON WEEKENDS. UP TO NOW, 600 COPIES OF THE PRODUCT / BOOK "THEKS" HAVE BEEN SOLD.

Addition to design, quality, effective or functional performance, the selling price also has a significant role, so the low price for the product that is launched on the market in a given form represents a component of the sales strategy.

Key words: new product, development, book